

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ

Πτυχιακή εργασία

«ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ
ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ»

Αντώνης Καλλαντζής , Πέτρος Νόνας

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΓΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ ΘΑΝΟΣ, ΠΟΛΙΤΗΣ
ΒΑΓΓΕΛΗΣ

Μεσολόγγι 2014

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ του ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.....	6
ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	6
1.1 Η έννοια του όρου «ανάπτυξη»	6
1.1.1 Η έννοια της «τοπικής ανάπτυξης» - Στόχοι & σκοποί	7
1.2 Η ερμηνεία της «βιώσιμης ανάπτυξης».....	9
1.2.1. Η μέτρηση της ανάπτυξης	10
1.3 Η ερμηνεία της «περιφερειακής ανάπτυξης».....	12
1.3.1. Οι περιφέρειες της Ελλάδας	13
1.4 Περιφερειακό Πρόβλημα – Περιφερειακές Ανισότητες.....	15
1.4.1. Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα	17
1.5 Προγραμματισμός και οικονομική πολιτική	19
1.5.1. Λόγοι ανάπτυξης περιφερειακής πολιτικής.....	20
1.5.2. Θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης.....	22
1.5.3. Πολιτικές τοπικής ανάπτυξης.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	25
ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ	25
2.1 Η έννοια του συνεταιρισμού.....	25
2.1.1. Συνεταιριστικές αξίες	26
2.1.2. Συνεταιριστικές αρχές.....	28
2.2 Ιστορική αναδρομή	29
2.2.1. Η πορεία της αγροτικής συνεταιριστικής ιδέας στην Ελλάδα	33
2.3 Κατηγορίες συνεταιρισμών.....	35
2.3.1. Αγροτικοί συνεταιρισμοί.....	36
2.4 Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί σε άλλες χώρες	38
2.4.1. Η δομή & η διαφορετικότητα των αγροτικών συνεταιρισμών παγκόσμια	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	42

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ 2008-2013	42
3.1 Η έννοια του όρου «κρίση».....	42
3.1.1. Η έννοια του όρου «οικονομική κρίση».....	42
3.2 Δημόσιος δανεισμός και δημόσιο χρέος.....	43
3.3 Πτώχευση κράτους – Χρεοκοπία.....	47
3.4 Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ)	48
3.5 ΟΝΕ – Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης	50
3.6 Η Ελλάδα πριν την κρίση	53
3.7 Το χρονικό της ελληνικής κρίσης χρέους και η διαχείρισή της.....	56
3.8 Η εικόνα σήμερα	61
3.9 Η κρίση στις περιφέρειες της Ελλάδας	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	65
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ.....	65
4.1 Οι συνεταιρισμοί ως αντίδοτο στην κρίση.....	65
4.2 Η συμβολή των συνεταιρισμών στην υπέρβαση της κρίσης στην Ευρώπη	67
4.3 Ο κοινωνικός χαρακτήρας των συνεταιρισμών	69
4.4 Η συμβολή των αγροτικών συνεταιρισμών στην τοπική ανάπτυξη και κοινωνική συνοχή.....	70
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	74
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	76
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ	79
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	80

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αφορμή της παρούσας εργασίας είναι η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση που ξέσπασε στα μέσα του 2007 στην αγορά ενυπόθηκων δανείων στις ΗΠΑ και εντάθηκε από το φθινόπωρο του 2008, με αποτέλεσμα να γίνει εμφανής στην ελληνική οικονομία βυθίζοντας τη χώρα σε περίοδο παρατεταμένης ύφεσης. Η οικονομική κρίση που έπληξε την Ελλάδα είχε ως αποτέλεσμα να επηρεάσει την παραγωγική της βάση και το επίπεδο των εισοδημάτων των κατοίκων της. Εξαιτίας των μέτρων λιτότητας που επιβλήθηκαν από τους δανειστές της, αναπόφευκτα όλη η προσοχή δόθηκε στην χώρα κι όχι σε κάθε μία περιφέρεια ξεχωριστά. Εν τούτοις, οι επιδράσεις της κρίσης σε περιφερειακό επίπεδο είναι πολλαπλά έντονες. Το πρόβλημα της άνισης κατανομής των εισοδημάτων, των οικονομικών ευκαιριών και δραστηριοτήτων στις περιφέρειες αποτελεί ένα ζήτημα μείζονος ενδιαφέροντος για κάθε χώρα.

Βασικός στόχος της συγκεκριμένης εργασίας είναι να αναδείξει την ανάγκη συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στην αναπτυξιακή διαδικασία και στη προσπάθεια διαχείρισης των αρνητικών συνεπειών της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης. Προκύπτει έτσι η ανάγκη υποστήριξης και ώθησης της τοπικής ανάπτυξης ως διαδικασίας αντιμετώπισης των οξυμένων προβλημάτων της φτώχειας, της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού, των κοινωνικών και οικονομικών διακρίσεων και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Στο σημείο αυτό, ο αγροτικός χώρος επανέρχεται στις θεωρίες και πολιτικές ανάπτυξης και αναδεικνύεται σε καθοριστικό παράγοντα ανάπτυξης της χώρας.

Στο χώρο αυτό, οι συνεταιρισμοί αναγορεύονται σε βασικό μοχλό ανάπτυξης και κινητήρια δύναμη που συνδυάζουν την οικονομική αποτελεσματικότητα και την κοινωνική ευαισθησία. Το αγροτικό συνεταιριστικό σύστημα, έχοντας αποδείξει την ικανότητά του να αντιμετωπίζει τέτοιες καταστάσεις χάρη στη συγκέντρωση πόρων των ανθρώπων, οι οποίοι συμμετέχουν στην δημιουργία επιχειρήσεων βασισμένες σε οικονομικές και ηθικές αρχές, είναι για μια ακόμη φορά αναμφισβήτητο.

Η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί είναι ποιοτική ανάλυση δεδομένων. Πιο συγκεκριμένα, θα γίνει βιβλιογραφική ανασκόπηση τόσο από ελληνικές όσο και από ξένες πηγές. Οι πηγές δεδομένων, προέρχονται από τη πρόσφατη βιβλιογραφία όσο αυτό είναι εφικτό αλλά και από τον ηλεκτρονικό τύπο.

Στο πρώτο κεφάλαιο, γίνεται μια αναφορά στην έννοια του όρου «τοπική ανάπτυξη» και συγκεκριμένα «βιώσιμη τοπική ανάπτυξη». Για να υπάρξει βιώσιμη ανάπτυξη σε μια περιφέρεια, θα πρέπει πρώτα να πετύχει η συνολική συνοχή, να αντιμετωπιστεί το περιφερειακό πρόβλημα και οι περιφερειακές ανισότητες. Προσπαθούμε να αναδείξουμε ότι με την κινητοποίηση των κατάλληλων κρατικών μηχανισμών, μπορεί η άσκηση περιφερειακής πολιτικής να οδηγήσει σε οικονομική ευημερία ολόκληρης της χώρας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται μια γενική αναφορά στους συνεταιρισμούς, τις συνεταιριστικές αξίες και αρχές. Η αναφορά αυτή αποσκοπεί σε μια πρώτη επαφή των αναγνωστών με την έννοια και την ιστορική εξέλιξη των συνεταιρισμών. Επιπλέον, επιχειρείται μια μελέτη των αγροτικών συνεταιρισμών, εξετάζεται η πορεία της αγροτικής συνεταιριστικής ιδέας στην Ελλάδα καθώς και η δομή και διαφορετικότητα των αγροτικών συνεταιρισμών σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στο τρίτο κεφάλαιο, θα γίνει μια σύντομη αναφορά σε κάποιους βασικούς όρους που μας καταδυναστεύουν τα τελευταία χρόνια, όπως κρίση, οικονομική κρίση, δημόσιο χρέος, δημόσιο έλλειμμα, χρεοκοπία. Επίσης γίνεται αναφορά στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο έτσι ώστε να γίνει ξεκάθαρος ο ρόλος του και ο σκοπός του στη σημερινή πραγματικότητα. Μας απασχολεί επίσης η σημερινή κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα. Πώς ξεκίνησε η οικονομική κρίση, ποια ήταν η κατάσταση στη χώρα πριν, τι ρόλο παίζει η ΟΝΕ στις εξελίξεις.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζουμε πώς τα πλεονεκτήματα των συνεταιρισμών λειτουργούν ως αντίδοτο στην κρίση και οδηγούν σε κοινωνική συνοχή διατηρώντας τους πόρους διαβίωσης των κοινοτήτων στις οποίες δραστηριοποιούνται.

Τέλος στα συμπεράσματα, επιχειρείται να αναδειχθεί ο ρόλος των αγροτικών συνεταιρισμών και της τοπικής ανάπτυξης συνολικά απέναντι στην ύφεση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1.1 Η έννοια του όρου «ανάπτυξη»

Ανάπτυξη σημαίνει αλλαγή. Ο όρος ανάπτυξη αναφέρεται στους απαραίτητους κοινωνικοοικονομικούς μετασχηματισμούς οι οποίοι οδηγούν σε μια πιο επιθυμητή κατάσταση, δηλαδή σε μια διαδικασία, και όχι σε μία κατάσταση μιας συγκεκριμένης χρονικής στιγμής. Ως εκ τούτου, ο ορισμός της ανάπτυξης περιλαμβάνει όχι μόνον τους στόχους αλλά και τα μέσα με τα οποία θα επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί. Ο όρος ανάπτυξη στηρίζεται σε ηθική βάση καθώς συμπεριλαμβάνει στόχους όπως η ισότητα και εμπεριέχει ποιοτικά και όχι μόνο ποσοτικά στοιχεία. Επομένως η ανάπτυξη δεν είναι δυνατόν να μετρηθεί ως χρηματική αξία και μόνον. Ως εκ τούτου ο όρος ανάπτυξη είναι πολύ πιο ευρύς από την οικονομική μεγέθυνση, περιλαμβάνοντας, πέρα από την οικονομική, κοινωνική και την πολιτιστική ανάπτυξη λαμβάνοντας υπόψη το φυσικό περιβάλλον. Με άλλα λόγια, η ανάπτυξη έχει σχέση με την εξέλιξη αλλά κυρίως με την καλύτερη ποιότητα ζωής που δικαιούνται να έχουν όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως αν ζουν σε μια αναπτυγμένη ή μια αναπτυσσόμενη χώρα¹.

Κατά τον A.P.Thirlwall, στο σχετικά κοντινό παρελθόν, η ανάπτυξη, έτσι όπως οριζόταν ως αντικειμενικός σκοπός ή επιθυμητή κατάσταση πραγμάτων, γινόταν αντιληπτή σχεδόν αποκλειστικά ως στόχος μεγέθυνσης, χωρίς ιδιαίτερη αναφορά στους επωφελούμενους από τη μεγέθυνση αυτή ή στη σύνθεση του παραγόμενου προϊόντος. Ωστόσο, οι κοινωνίες δεν είναι καθόλου αδιάφορες για τις διανεμητικές συνέπειες της οικονομικής πολιτικής ή για το είδος του προϊόντος που παράγεται, ή, ακόμη, για το οικονομικό περιβάλλον στο οποίο αυτό παράγεται. Για τους λόγους αυτούς, η έννοια της ανάπτυξης πρέπει να περιλαμβάνει τους βασικούς οικονομικούς και κοινωνικούς σκοπούς και τις αξίες, για την επίτευξη και την προάσπιση των οποίων αγωνίζονται οι κοινωνίες. Η καλύτερη ίσως προσπάθεια που έχει γίνει μέχρι τώρα για τον προσδιορισμό της έννοιας της ανάπτυξης, είναι αυτή του

¹ Σαρτζετάκης Ευτύχιος Σ., Παπανδρέου Ανδρέας Α., «Βιώσιμη Ανάπτυξη: Οικονομική Επιστήμη και Διεθνές Θεσμικό Πλαίσιο», Νοέμβριος 2002, διαθέσιμο στο <http://www.uom.gr/index.php>

Goulet ο οποίος διακρίνει τρία βασικά συνθετικά μέρη ή τρεις αξίες, οι οποίες συναποτελούν τον πυρήνα αυτής της ευρύτερης έννοιας της ανάπτυξης. Αυτές τις ονομάζει: διασφάλιση της ανθρώπινης ζωής, αυτοπεποίθηση και ελευθερία².

1.1.1 Η έννοια της «τοπικής ανάπτυξης» - Στόχοι & σκοποί

Η «τοπική ανάπτυξη» είναι η διαδικασία με την οποία επιδιώκεται η προώθηση όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων, στις οποίες ένας τόπος παρουσιάζει πλεονεκτήματα όπως και η εκμετάλλευση και αξιοποίηση όλων των πλουτοπαραγωγικών πηγών του. Έτσι, επιδιώκεται η μη συγκέντρωση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων σε ένα ορισμένο αστικό κέντρο, αλλά η ισόρροπη ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων της ευρύτερης περιφέρειας με τη διατήρηση του υπάρχοντος οικιστικού σχεδίου.

Η τοπική ανάπτυξη εξαρτάται και από το πώς οι Τοπικές Διοικήσεις ή Οργανισμοί ενεργοποιούν και διατηρούν την επιχειρηματική δραστηριότητα και απασχόληση. Ο βασικός στόχος της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης είναι να δημιουργήσει τοπικές ευκαιρίες απασχόλησης σε τομείς που συντελούν στη βελτίωση της τοπικής κοινότητας χρησιμοποιώντας το υπάρχον ανθρώπινο, φυσικό και θεσμικό «κεφάλαιο». Συνεπώς, αυτό σημαίνει ότι οι τοπικοί παράγοντες, όπως Οργανισμοί, Φορείς, Τοπικές Επιχειρήσεις, Τοπική Πρωτοβουλία και Επιχειρηματικότητα, συνιστούν τους βασικούς μοχλούς της αναπτυξιακής διαδικασίας και αξιοποιούν τη παραγωγική δομή, τις παραδόσεις, την πολιτιστική κληρονομιά, πάνω στην οποία μπορεί να στηριχθεί η οικονομική μεγέθυνση και η βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών.

Σκοποί της ολοκληρωμένης ανάπτυξης είναι:

- ❖ η προώθηση των στόχων της περιφερειακής πολιτικής που δεν προωθούνται επαρκώς από τον κεντρικό προγραμματισμό
- ❖ η εξάλειψη των δυαδικών φαινομένων και των επιπτώσεων των περιόδων κρίσης
- ❖ η ενεργοποίηση του πληθυσμού στην αναπτυξιακή προσπάθεια

² A.P.Thirlwall, «Μεγέθυνση και Ανάπτυξη», Τόμος Α', Έκτη αγγλική έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση 2001

❖ η ενδογενής ανάπτυξη³.

Με τον όρο «δυναμικότητα» αναφερόμαστε στις οικονομικές και κοινωνικές διαφοριστικές γραμμές, οι οποίες παρατηρούνται σε μια οικονομία και δημιουργούνται από τις διαφορές στο επίπεδο τεχνολογίας μεταξύ τομέων ή περιοχών, από τις διαφορές στο επίπεδο ανάπτυξης μεταξύ γεωγραφικών διαμερισμάτων, από τις εσωτερικές αντιθέσεις των κοινωνικών συνηθειών και αντιλήψεων μιας χώρας, ή από άλλους παρόμοιους παράγοντες⁴.

Σήμερα ο όρος «ανάπτυξη» λανθασμένα συνδέεται απόλυτα με τα έργα υποδομής που γίνονται σε ένα τόπο. Αυτά είναι απλώς τα μέσα για να επιτευχθεί η ανάπτυξη και όχι ο σκοπός.

Σύμφωνα με έρευνες από επιστήμονες, οι βασικοί συντελεστές που καθορίζουν την ανάπτυξη ενός τόπου, την τοπική ανάπτυξη δηλαδή, και κατ' επέκταση χαρακτηρίζουν έναν τόπο αναπτυσσόμενο είναι:

- ❖ μακροπρόθεσμη σταθερότητα
- ❖ βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας του τόπου
- ❖ αύξηση της παραγωγικότητας
- ❖ ενίσχυση της απασχόλησης
- ❖ καταπολέμηση της ανεργίας
- ❖ ενδυνάμωση των δημιουργικών δυνάμεων
- ❖ αξιοποίηση των παραγωγικών πόρων
- ❖ ορθολογική χρήση της γης και των φυσικών πόρων
- ❖ ενδυνάμωση των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων
- ❖ παροχή και εξασφάλιση των βασικών δικαιωμάτων υγείας, παιδείας και ποιότητας ζωής

Ο συνδυασμός των παραπάνω παραγόντων μπορεί να οδηγήσει έναν τόπο σε ανάπτυξη ή πιο συγκεκριμένα σε «βιώσιμη ανάπτυξη»⁵.

³ Παπαδασκαλόπουλος Α., 1995, «Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης», Εκδόσεις Παπαζήση

⁴ A.P.Thirlwall, «Μεγέθυνση και Ανάπτυξη», Τόμος Α', Έκτη αγγλική έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση 2001

⁵ Μητούλα Ρόιδω, 2006, «Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση & Ανασυγκρότηση του ελληνικού Αστικού Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σταμούλης

1.2 Η ερμηνεία της «βιώσιμης ανάπτυξης»

Ο όρος «βιωσιμότητα» σχετίζεται άμεσα με τη ζωή και κυρίως με την επιβίωση των ατόμων μέσα στην κοινωνία, αλλά κυρίως μέσα στο περιβάλλον. Ωστόσο, ο όρος «βιώσιμη ανάπτυξη» δεν ενδιαφέρει μόνο τους περιβαλλοντολόγους, αλλά και τους υπόλοιπους επιστήμονες, οι οποίοι, καθένας από το δικό του γνωσιολογικό υπόβαθρο, προτείνουν και τα κατάλληλα εργαλεία για την επίτευξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης. Βέβαια τα αποτελέσματα της ανάπτυξης δε θα ήταν θετικά, εάν οι επιστημονικοί κλάδοι δρουν αυτόνομα, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη και τους υπόλοιπους. Οι οικονομικοί, κοινωνικοί, χωρικοί, πολιτισμικοί και άλλοι παράγοντες δε διαμορφώνονται ανεξάρτητα αλλά αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλεπιδρούν ο ένας πάνω στον άλλο, διαμορφώνοντας το τελικό αποτέλεσμα. Η καλή συνεργασία και επικοινωνία θα οδηγήσει και στη σωστή ιεράρχηση των αναγκών, ώστε να εφαρμόζονται οι κατάλληλες δράσεις στην κατάλληλη περιοχή και την κατάλληλη χρονική στιγμή⁶.

Η βιωσιμότητα είναι έννοια πολύ ευρύτερη από την προστασία του περιβάλλοντος, διότι προϋποθέτει μακροπρόθεσμες πολιτιστικές αλλαγές. Ο επιστημονικός όρος ορίζει τη βιώσιμη ανάπτυξη ως τη μετάβαση προς μία κοινωνία πιο ανθρώπινη και με καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Ο γνωστότερος ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης ανήκει αναμφισβήτητα στην πρωθυπουργό της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland. Ως πρόεδρος της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη η κ. Brundtland παρέδωσε στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, το 1987, την αναφορά της με τίτλο «Το κοινό μας μέλλον» που είναι γνωστή ως “Brundtland report” στην οποία ορίζεται η βιώσιμη ανάπτυξη «ως η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες των σύγχρονων γενεών χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των επόμενων γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».

Στη Διεθνή Συνδιάσκεψη του Ρίο το 1992 από την οποία προέκυψε η *Agenda 21*, κείμενο βασισμένο στη συστημική μεθοδολογία, διατυπώθηκαν για πρώτη φορά και επίσημα οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Εκεί η βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται ως «η ανάπτυξη που παρέχει μακροπρόθεσμα οικονομικά,

⁶ Μητούλα Ρόιδω, 2006, «Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση & Ανασυγκρότηση του ελληνικού Αστικού Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σταμούλης

κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη φροντίζοντας τις ανάγκες της παρούσας και των μελλοντικών γενεών»⁷.

Οι συνθήκες του Maastricht το 1992, του Amsterdam το 1997 και η Διεθνής Συνδιάσκεψη του Johannesburg το 2002, δέκα χρόνια μετά το Ρίο, επιβεβαίωσαν και καθιέρωσαν νομικά την αναγκαιότητα της βιωσιμότητας και ενσωματώθηκαν στο Διεθνές Δίκαιο και το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η βιώσιμη είναι έννοια ταυτόσημη με την «αειφόρο ανάπτυξη» που το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η αέναη ζωή και προτεραιότητά της η εξασφάλιση ποιότητας διαβίωσης σε όλους τους τομείς - περιβάλλον, οικονομία, πολιτισμό κ.ά. - για όλους και για πάντα. Αποδείχθηκε ότι η πολυπλοκότητα της «βιωσιμότητας» επιδρά στη λειτουργία τουλάχιστον τεσσάρων διαφορετικών συστημάτων: **του οικοσυστήματος, του οικονομικού, τεχνολογικού και κοινωνικού**. Για να είναι δυνατή η μελλοντική βιωσιμότητα ενός τόπου, είναι απαραίτητη η αλληλεπίδραση των παραπάνω συστημάτων. Μακροχρόνιες έρευνες έδειξαν ότι στους παραπάνω παράγοντες θα έπρεπε να προστεθεί ακόμη ένας που χωρίς αυτόν δεν μπορεί να υπάρξει βιωσιμότητα ενός τόπου, και αυτός είναι **ο πολιτισμός που χαρακτηρίζει τον κάθε τόπο**⁸.

1.2.1. Η μέτρηση της ανάπτυξης

Από τον ορισμό της ανάπτυξης προκύπτει ότι η μέτρησή της θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει έναν μεγάλο αριθμό δεικτών. Είναι κοινό ότι μια χώρα χαρακτηρίζεται με βάση την έκταση και το βάθος της βιομηχανικής της δραστηριότητας και της παραγωγής της με τη χρήση του όρου «ΑΕΠ». Με βάση το κριτήριο αυτό, μια χώρα θεωρείται «αναπτυγμένη», ακόμη και αν έχει ένα υψηλό ποσοστό πολιτών που ζουν με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας, που είναι άνεργοι, που εργάζονται με μερική απασχόληση ή περιθωριοποιημένοι, αν η ποιότητα των δημόσιων και κοινωνικών υπηρεσιών της εκπαίδευσης, της υγείας, της

⁷ Koroneos Christopher J., Rokos Dimitris, «Sustainable and Integrated Development—A Critical Analysis», Interdisciplinary Postgraduate Program 'Environment and Development', School of Rural and Surveying Engineering, National Technical University of Athens, Sustainability 2012, 4, 141-153; doi:10.3390/su4010141, available at <http://www.mdpi.com/journal/sustainability>

⁸ «Βιώσιμη ανάπτυξη και βιωσιμότητα», Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, άρθρο διαθέσιμο στο <http://diocles.civil.duth.gr/main.html>

ασφάλειας είναι υποβαθμισμένη, αν η ανασφάλεια, η αλλοτρίωση, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο εθνικισμός, η εγκληματικότητα, ο αναλφαβητισμός, έχουν λάβει ανησυχητικές διαστάσεις. Το ΑΕΠ έχει συσταθεί ως ο κύριος οικονομικός δείκτης κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου (για την παρακολούθηση της παραγωγής του πολέμου). Η ανάλυση αυτή έχει αμφισβητηθεί και θα συνεχίσει να αμφισβητείται από πολλούς επιστήμονες, οικονομολόγους, κοινωνιολόγους, βιολόγους, μηχανικούς, φιλοσόφους κλπ. Έτσι, η ανάγκη για μια αποδεκτή από το κοινό, διεπιστημονική και ολιστική θεωρία «ανάπτυξης», η οποία θα μπορεί να εναρμονιστεί με την πολυδιάστατη και ολιστική φύση της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας επηρεάζοντας θετικά όλα τα επίπεδα, είναι μια σημαντική προτεραιότητα⁹.

Η αποδοχή του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος ως ενός από τους βασικούς δείκτες ανάπτυξης κάνει επιτακτική την επίλυση των προβλημάτων μέτρησής του καθώς και την διεύρυνση της βάσης μέτρησης. Προβλήματα, όπως αυτά που προαναφέραμε, δημιουργούνται καθώς η μέτρηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος βασίζεται στην αγοραία αξία των αγαθών και υπηρεσιών, και επομένως τα αγαθά και οι υπηρεσίες οι οποίες διακινούνται εκτός αγορών καθώς και οι κάθε λογής θετικές και αρνητικές εξωτερικότητες διαφεύγουν της μέτρησης.

Στην κατεύθυνση αυτή αναπτύχθηκαν στην δεκαετία του 1960 οι αποκαλούμενοι «κοινωνικοί δείκτες» ενώ αργότερα περιελήφθησαν και «περιβαλλοντικοί δείκτες» ενώ κατά την τελευταία δεκαετία γίνονται συστηματικές προσπάθειες για την ανάπτυξη κοινώς αποδεκτών «δεικτών βιώσιμης ανάπτυξης». Σαν παράδειγμα, ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης του Αναπτυξιακού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (UNDP's Human Development Index (HDI)), περιλαμβάνει:

- ✓ το ποσοστό παιδικής θνησιμότητας,
- ✓ το επίπεδο εκπαίδευσης και
- ✓ την αναμενόμενη διάρκεια ζωής,

⁹ Koroneos Christopher J., Rokos Dimitris, «Sustainable and Integrated Development—A Critical Analysis», Interdisciplinary Postgraduate Program 'Environment and Development', School of Rural and Surveying Engineering, National Technical University of Athens, Sustainability 2012, 4, 141-153; doi:10.3390/su4010141, available at <http://www.mdpi.com/journal/sustainability>

δείκτες οι οποίοι προσπαθούν να μετρήσουν το επίπεδο της ποιότητας ζωής. Αν και η κατάταξη των χωρών με βάση τον HDI διαφέρει από αυτήν με βάση το κατά κεφαλήν εισόδημα, κανείς δεν διατείνεται ότι η ποιότητα ζωής είναι ανεξάρτητη του επιπέδου του κατά κεφαλήν εισοδήματος, τουλάχιστον ως ένα βαθμό¹⁰.

1.3 Η ερμηνεία της «περιφερειακής ανάπτυξης»

Μία από τις βασικές παραμέτρους για την μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας είναι η μεταβλητή του χώρου. Επομένως τα προβλήματα που συνδέονται με αυτόν αποτελούν το κύριο αντικείμενο ενασχόλησης των λεγομένων κοινωνικών επιστημών του χώρου. Η μελέτη της διάστασης του χώρου για την επίλυση των προβλημάτων της οικονομίας (και κοινωνίας ευρύτερα) με χωρική ή περιφερειακή διάσταση προκάλεσε την δημιουργία ενός νέου κλάδου της οικονομικής επιστήμης, της Οικονομικής του Χώρου ή Περιφερειακής Οικονομικής, η οποία μελετά την επίδραση της διάστασης του χώρου στις οικονομικές δραστηριότητες.

Πριν δοθεί ο ορισμός της έννοιας «Περιφερειακή Ανάπτυξη», θα πρέπει να προσδιοριστεί η έννοια της περιφέρειας. Συνοπτικά με τον όρο περιφέρεια εννοείται μία ορισμένη συνεχής εδαφική έκταση που υπάγεται στην ίδια διοικητική εξουσία. Ο όρος Περιφερειακή Ανάπτυξη χρησιμοποιείται για να εκφράσει την επίτευξη ή την επιδίωξη μίας ή περισσότερων θετικών μεταβολών στα βασικά ουσιαστικά στοιχεία της οικονομικοκοινωνικής - κυρίως - δραστηριότητας των ανθρώπων που ζουν και εργάζονται μέσα σε αυτήν την περιφέρεια.

Η περιφερειακή ανάπτυξη εμφανίστηκε ως πολιτικό αίτημα κατά την περίοδο του μεσοπολέμου αλλά και μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο κυρίως στην Δυτική Ευρώπη και την Αμερική. Αυτό έγινε για να αντιμετωπισθούν οι επιπτώσεις από την οικονομική κρίση της δεκαετίας του '30 στις καθυστερημένες περιφέρειες, αφενός, αλλά και για να αποκατασταθούν οι κατεστραμμένες οικονομίες από τον πόλεμο των κρατών, αφετέρου. Έτσι, υπό τον όρο της περιφερειακής ανάπτυξης επιβλήθηκε η

¹⁰ Σαρτζετάκης Ευτύχιος Σ., Παπανδρέου Ανδρέας Α., «Βιώσιμη Ανάπτυξη: Οικονομική Επιστήμη και Διεθνές Θεσμικό Πλαίσιο», Νοέμβριος 2002, διαθέσιμο στο <http://www.uom.gr/index.php>

εκτεταμένη δραστηριότητα του παρεμβατικού κράτους για την επίλυση των προβλημάτων.

Πριν από αυτή την περίοδο τα διάφορα οικονομικά προγράμματα ανάπτυξης ελάμβαναν υπόψη μόνο τη μεταβλητή του χρόνου. Η μεταβλητή «χώρος», η οποία σήμερα θεωρείται αυτονόητη, καθώς επηρεάζει καθοριστικά την οικονομική δραστηριότητα, άργησε πολύ να γίνει αντικείμενο της οικονομικής ανάλυσης και του οικονομικού προγραμματισμού.

Με την πάροδο των χρόνων η εξέλιξη, τόσο σε εθνική όσο και σε παγκόσμια κλίμακα, δημιούργησε περιοχές/περιφέρειες με χασματικές πολλές φορές κοινωνικοοικονομικές διαφορές. Αυτό σήμαινε με άλλα λόγια τεράστιες διαφορές στο βαθμό της ανάπτυξης μεταξύ αυτών των περιοχών. Για την αντιμετώπιση αυτών των διαφορών άρχισε σταδιακά η επιστήμη και η πολιτική να λαμβάνει σοβαρά υπόψη τον παράγοντα χώρο ή τόπο¹¹. Σήμερα η έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης επικεντρώνεται περισσότερο στην προσπάθεια να αποφευχθούν ή ακόμη και να εξαλειφθούν οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες μεταξύ των περιοχών μιας χώρας ή μιας ενότητας χωρών, για τις οποίες ευθύνεται η επιβολή ιστορικών, κοινωνικών και οικονομικών λόγων.

Συμπερασματικά, η περιφερειακή ανάπτυξη είναι μια έννοια πολυδιάστατη και καλύπτει ένα ευρύ πλαίσιο αναφοράς. Αναφέρεται στον κατάλληλο συνδυασμό σκοπών, μέσων και φορέων σε ένα πρόγραμμα, για να επιτύχουν την ισόρροπη και διαχρονική μεταβολή της διαπεριφερειακής διάρθρωσης της οικονομίας¹².

1.3.1. Οι περιφέρειες της Ελλάδας

Περιφέρειες ονομάζονται οι δεκατρείς δευτεροβάθμιοι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης του ελληνικού κράτους. Κάθε περιφέρεια έχει συσταθεί σε μια ευρύτερη περιοχή της χώρας (εξαιρουμένου του Αγίου Όρους), διαθέτει δικές της αυτοτελείς υπηρεσίες και προϋπολογισμό και τα όργανά της εκλέγονται με καθολική ψηφοφορία. Οι αρμοδιότητές της απλώνονται σε ένα ευρύ φάσμα: από το σχεδιασμό, το συντονισμό και την εφαρμογή των πολιτικών που άπτονται των

¹¹ Μητούλα Ρόιδω, 2006, «Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση & Ανασυγκρότηση του ελληνικού Αστικού Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σταμούλης

¹² Κοτσόλας Ν., «Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική. Γενική θεώρηση», 1985, Εκδόσεις Παπαζήση

ζητημάτων της περιοχής, μέχρι και επιμέρους καθήκοντα της κεντρικής διοίκησης που μπορεί να της ανατεθούν με νόμο.

Ο όρος εμπεριέχει επίσης γεωγραφική σημασία, υπό την έννοια ότι οι περιφέρειες διαθέτουν συγκεκριμένη έκταση, πληθυσμό και έδρα, όμως, ο αμιγώς γεωγραφικός όρος είναι το διαμέρισμα. Από τις δεκατρείς περιφέρειες, μόλις τρεις ταυτίζονται εδαφικά με διαμέρισμα: Ηπείρου, Θεσσαλίας και Κρήτης.

Η πρώτη διαίρεση της χώρας σε περιφέρειες (με την ονομασία Περιφεριακά Διοικήσεις) έγινε από τη Χούντα των Συνταγματαρχών με τη μεταρρύθμιση του 1971, αλλά ακυρώθηκε δύο χρόνια αργότερα, μετά το πραξικόπημα Ιωαννίδη. Σημειώτεον ότι, σύμφωνα με το πρόγραμμα, οι περιφέρειες ήταν μόλις επτά και οι διορισμένοι διοικητές τους εισέρχονταν αυτομάτως στο Υπουργικό Συμβούλιο ως υφυπουργοί.

Η σύσταση των περιφερειών στα σημερινά τους όρια έγινε από την κυβέρνηση Α. Παπανδρέου με το Ν.1622/1986 και το Π.Δ.51/87, ο δε χαρακτήρας τους ήταν κατά βάση επικουρικός της κεντρικής διοίκησης και τα όργανά τους διορίζονταν από αυτήν. Στα τέλη της δεκαετίας του '90 η λειτουργία τους μεταρρυθμίστηκε με παράλληλη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων τους (Ν.2503/1997 και 2647/1998), και πάλι όμως παρέμειναν άμεσα εξαρτώμενες από την κεντρική διοίκηση, αφού το σύνολο των αποφασιστικών αρμοδιοτήτων συγκεντρωνόταν στα χέρια του διορισμένου από την κυβέρνηση γενικού γραμματέα τους.

Το σημερινό τους χαρακτήρα οι περιφέρειες τον έλαβαν τον Ιανουάριο του 2011 (δες Σχήμα 1, κατάλογος περιφερειών), όταν τέθηκαν σε ισχύ οι σχετικές διατάξεις του «Καλλικράτη» που προέβλεπαν πλήρη δημοσιονομική και διοικητική αυτοτέλεια, αιρετά όργανα (περιφερειάρχης και περιφερειακό συμβούλιο) και ανάληψη μέρους των αρμοδιοτήτων των καταργημένων νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων. Παράλληλα όμως έχασαν κάποιες από τις έως τότε αρμοδιότητές τους, οι οποίες κρίθηκε σκόπιμο να παραμείνουν στα χέρια της κρατικής διοίκησης μέσω των αποκεντρωμένων διοικήσεων¹³.

¹³ «Οι Περιφέρειες της Ελλάδας», αναρτήθηκε στο <http://el.wikipedia.org/>, ανακτήθηκε την 01/12/2013

Σχήμα 1: Κατάλογος Περιφερειών (Πηγή: Βικιπαιδεία, Ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια)

No	Περιφέρεια	Έδρα	Έκταση (km ²)	Πληθυσμός (κάτοικοι)	Πυκνότητα πληθυσμού (κάτοικοι/km ²)	Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (εκατομμύρια €)	Κατά κεφαλήν ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (€)
1	Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	Κομοτηνή	14.157	606.170	42,82	9.265	15.272
2	Κεντρική Μακεδονία	Θεσσαλονίκη	18.811	1.874.590	99,66	32.285	16.559
3	Δυτική Μακεδονία	Κοζάνη	9.451	282.120	29,85	5.506	18.786
4	Περιφέρεια Ηπείρου	Ιωάννινα	9.203	336.650	36,58	5.079	14.221
5	Περιφέρεια Θεσσαλίας	Λάρισα	14.037	730.730	52,06	11.608	15.772
6	Ιόνιοι Νήσοι	Κέρκυρα	2.307	206.470	89,50	4.130	17.726
7	Δυτική Ελλάδα	Πάτρα	11.350	680.190	59,93	10.659	14.332
8	Στερεά Ελλάδα	Λαμία	15.549	546.870	35,17	10.537	19.007
9	Αττική	Αθήνα	3.808	3.812.330	1001,11	110.546	26.968
10	Πελοπόννησος	Τρίπολη	15.490	581.980	37,57	9.809	16.580
11	Βόρειο Αιγαίο	Μυτιλήνη	3.836	197.810	51,57	3.330	16.638
12	Νότιο Αιγαίο	Ερμούπολη	5.286	308.610	58,38	7.646	24.828
13	Κρήτη	Ηράκλειο	8.336	621.340	74,54	11.243	18.421

1.4 Περιφερειακό Πρόβλημα – Περιφερειακές Ανισότητες

Οποιαδήποτε ανάλυση περιφερειακής πολιτικής, προϋποθέτει τη παρουσίαση του περιφερειακού προβλήματος ως αποτέλεσμα των περιφερειακών ανισοτήτων μεταξύ των περιοχών. Περιφερειακές ανισότητες συναντάμε τόσο μεταξύ χωρών όσο και μεταξύ διαφόρων περιφερειών της ίδιας χώρας.

Περιφερειακό Πρόβλημα είναι η έκφραση και πολλές φορές και το μέγεθος των περιφερειακών ανισοτήτων σε μια χώρα. Διάφορες μελέτες έχουν δείξει πως δεν υπάρχει μια απλή πρόσβαση στην έννοια του περιφερειακού προβλήματος που να ταιριάζει στις διάφορες συνθήκες σ' όλες τις χώρες. Προβλήματα μπορεί να ανακύπτουν από εμφανείς ανισότητες στο εισόδημα, την απασχόληση, τη μετανάστευση, το βιοτικό επίπεδο κ.ά. αλλά και από πολύ λιγότερο εμφανείς

διαταραχές, όπως υπερπληθυσμός σε μια περιφέρεια που δημιουργεί αρνητικές εξωτερικές οικονομίες εξαιτίας της υπερσυγκέντρωσης.

Το Περιφερειακό Πρόβλημα επομένως είναι ένα πολυσύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο ορίζεται από οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές, θεσμικές διαστάσεις οι οποίες καθορίζουν και το μέγεθος των περιφερειακών ανισοτήτων. Επίσης, δεν είναι δυνατόν να αποχωρισθεί από το σώμα των προβλημάτων που μια οικονομία βρίσκει μπροστά της. Το Περιφερειακό Πρόβλημα μπορεί να πάρει τις ακόλουθες μορφές:

- ✓ **ειδολογική**, που χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη άνισων οικονομικών και κοινωνικών και πολιτικών ευκαιριών
- ✓ **χωροταξική**, το οποίο φανερώνει την περιφερειακή ασυμμετρία που υπάρχει μεταξύ των διαφόρων χωρικών μονάδων σε μια χώρα ή ενότητα χωρών (πρόβλημα Κέντρου- Περιφέρειας),
- ✓ **αναπτυξιακή**, το οποίο οριοθετεί την ανάπτυξη από την υπανάπτυξη υπό την έννοια ότι η υπέρβαση του τιθέμενου ορίου δημιουργεί το περιφερειακό πρόβλημα,
- ✓ **κλαδική**, το οποίο συνδέεται με τη διαδικασία αναδιάρθρωσης της οικονομίας και της παγκοσμιοποίησης των αγορών. Δηλαδή αντικατάσταση των πληγέντων παραδοσιακών κλάδων από άλλους δυναμικούς εξελισσόμενους τους οποίους δημιούργησε η εξωστρέφεια της οικονομίας.

Πιο συγκεκριμένα, άλλοι παράγοντες που δημιουργούν ανισότητες στο επίπεδο διαβίωσης των πολιτών και τους διαχωρίζουν σε πολίτες προνομιούχων περιοχών και μη είναι:

- ✓ Το επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας της περιφέρειας σε σχέση με άλλες περιφέρειες.
- ✓ Ο ρυθμός μεγέθυνσης της παραγωγής (του προϊόντος) της περιφέρειας.
- ✓ Ο βαθμός εκβιομηχάνισης των περιφερειών.
- ✓ Η παραγωγική διάρθρωση μιας περιφέρειας, δηλαδή η συμμετοχή των διαφόρων τομέων παραγωγής στο συνολικό παραγόμενο προϊόν της περιφέρειας.
- ✓ Η πυκνότητα του πληθυσμού στις διάφορες περιφέρειες, δηλαδή η συγκέντρωση πληθυσμού σε μια περιφέρεια σε σχέση με άλλες.

- ✓ Η «ποιότητα» του εργατικού δυναμικού της περιφέρειας (δηλαδή του ποσοστού των εξειδικευμένων στο σύνολο των εργαζομένων σ' αυτήν).

Αυτά είναι κάποια από τα κριτήρια που δίνουν τον βαθμό της ανισότητας που υπάρχει μεταξύ περιφερειών δηλαδή αναδεικνύουν τις περιφερειακές ανισότητες.

1.4.1. Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα

Στις περισσότερες χώρες του κόσμου (ιδίως όταν πρόκειται για χώρες με μεγάλη έκταση) οι περιφερειακές ανισότητες είναι έντονες καθώς και σε όλες σχεδόν τις χώρες της ΕΕ. Το ίδιο ισχύει και στην Ελλάδα, όπου οι ανισότητες μεταξύ των περιφερειών είναι εμφανώς μεγάλες. Βέβαια το μέγεθος ποικίλει ανάλογα με το μέτρο που χρησιμοποιούμε. Ιδίως όταν μετρούνται με βάση πιο σύνθετους δείκτες από αυτόν του κατά κεφαλή ΑΕΠ, οι ανισότητες παραμένουν έντονες. Όμως ανεξαρτήτως μέτρου είναι έντονη η διαφορά μεταξύ αφ' ενός αστικών και αγροτικών περιοχών και αφ' ετέρου μεταξύ του «κέντρου», Αττική και Θεσσαλονίκη, και υπολοίπων περιοχών. Κυρίως κατά τις δεκαετίες του '50, '60 και σχεδόν ολόκληρη τη δεκαετία του '70 υπήρξε μιας διαρκής πληθυσμιακή ροή από τις άλλες περιφέρειες προς τα αστικά κέντρα. Η μεγάλη αυτή εσωτερική μετανάστευση προς τα αστικά κέντρα, (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) σε συνδυασμό με την πολύ σημαντική εξωτερική μετανάστευση της εποχής εκείνης (κυρίως προς Αμερική, Αυστραλία και Γερμανία) είχε ως αποτέλεσμα την ερήμωση πολλών αγροτικών περιοχών¹⁴.

Είναι γεγονός ότι οι μισοί κάτοικοι της χώρας ζουν ακόμη και σήμερα σε δύο πόλεις (Αθήνα και Θεσσαλονίκη) γεγονός που παραπέμπει σε μια σοβαρή ανισότητα όσον αφορά την κατανομή του πληθυσμού, η οποία προέκυψε μέσα από έντονα ρεύματα εσωτερικής μετανάστευσης και εγκατάλειψης της επαρχίας στο μεγαλύτερο μέρος της μεταπολεμικής περιόδου. Η πληθυσμιακή συρρίκνωση περιόρισε και τις ευκαιρίες ανάπτυξης. Έτσι, η σημερινή εικόνα του επιπέδου διαβίωσης στην επαρχία

¹⁴ Μαγουλάς Κ., Βλιάμος Σ., 2008, «Περιφερειακή – Τοπική Ανάπτυξη», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, διαθέσιμο στο <http://repository.edulll.gr/edulll/>

δεν αποκλείει καθόλου την πιθανότητα οι ανισότητες να είναι υψηλές ή να έχουν αυξηθεί, αν οι ανεπτυγμένες περιοχές της χώρας έχουν κάνει πιο γρήγορα βήματα.

Γενικά, η χωρική κατανομή του πληθυσμού της χώρας αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα, το οποίο φαίνεται να έχει δύο σκέλη:

- ❖ Το πρώτο σκέλος, αφορά στην διαχρονική συρρίκνωση του πληθυσμού της περιφέρειας και την έλλειψη αστικών κέντρων μεσαίου μεγέθους. Συγκεκριμένα, τη περίοδο 1961-2001 τέσσερις περιφέρειες και 21 νομοί της χώρας υπέστησαν μείωση πληθυσμού. Ως αποτέλεσμα εσωτερικής μετανάστευσης, στην Ελληνική περιφέρεια δεν υπάρχουν σήμερα μεγάλες πόλεις με αποτέλεσμα να καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη η συγκρότηση αναπτυξιακών πόλων στην περιφέρεια.
- ❖ Το δεύτερο σκέλος του προβλήματος αφορά την υπερσυγκέντρωση πληθυσμού σε σχέση με τις διαθέσιμες υποδομές στην Αθήνα, το οποίο δημιουργεί προβλήματα λειτουργικότητας και σοβαρά προβλήματα υποβάθμισης της ποιότητας ζωής των κατοίκων της. Συνεπώς, η ανισορροπία στο επίπεδο πληθυσμού δημιουργεί προβλήματα αποτελεσματικότητας και στο κέντρο και στην περιφέρεια της Ελλάδας και δεν αποτελεί ούτε αποτελεσματική ούτε ικανοποιητική κατανομή.

Ένα ακόμη σημαντικό θέμα αφορά στις περιφερειακές διαφοροποιήσεις του επιπέδου ευημερίας, του εισοδήματος και του επιπέδου ανάπτυξης των νομών και των περιφερειών της χώρας¹⁵. Ωστόσο, η πορεία των περιφερειακών ανισοτήτων δεν εξαντλείται μόνο στην ανάλυση του κατά κεφαλήν εισοδήματος αλλά αναφέρεται και στην εξέλιξη πολλών επιμέρους στοιχείων της ποιότητας της ζωής ενός ατόμου. Η ποιότητα ζωής του ατόμου δεν εξαρτάται μόνο από το εισόδημα και τις τιμές των προϊόντων, οι οποίες μαζί με τις προτιμήσεις του προσδιορίζουν ποια αγαθά και υπηρεσίες θα καταναλώσει, αλλά και από άλλους παράγοντες, όπως για παράδειγμα, η υποδομή, η ποιότητα του περιβάλλοντος, η παιδεία, η εργασία, η υγεία κ.λπ. που υπάρχουν στη περιοχή κατοικίας του ατόμου και οι οποίες ικανοποιούν βασικές του

¹⁵ Πετράκος Γ., «Περιφερειακές ανισότητες και περιφερειακή πολιτική στην Ελλάδα», Μάιος 2004, Επιστημονικό περιοδικό «Αειχώρος», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, διαθέσιμο στο <http://www.aeihoros.gr/article/el/perifereiakes-anisotites-kai-perifereiaki-politiki-stin-ellada>

ανάγκες. Στην Ελλάδα, η Αττική παραμένει στη πρώτη θέση αναφορικά με τη ποιότητα ζωής, ακολουθούμενη από τη Κρήτη, το Νότιο Αιγαίο και τα νησιά του Ιονίου. Τις τελευταίες θέσεις καταλαμβάνουν συνήθως η Ήπειρος, το Βόρειο Αιγαίο, η Πελοπόννησος και η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Σε πολύ καλά επίπεδα βρίσκονται η Θεσσαλία και η Μακεδονία¹⁶.

1.5 Προγραμματισμός και οικονομική πολιτική

Λόγω της αδυναμίας των δυνάμεων της αγοράς να επιτύχουν αποτελέσματα επιθυμητά στο κοινωνικό σύνολο, πολλές φορές, είναι αναγκαία η επέμβαση του κράτους προκειμένου να διορθωθεί ο μηχανισμός αυτός ώστε να βελτιωθεί η επίδοση του οικονομικού συστήματος. Η παρέμβαση αυτή δεν πρέπει να είναι ούτε περιπτωσιακή ούτε τυχαία. Για τον λόγο αυτό υιοθετήθηκε ο προγραμματισμός ως μέθοδος συντονισμού των οικονομικών αποφάσεων σε όλες τις χώρες του κόσμου και η οικονομική πολιτική ως ένα απολύτως αναγκαίο σύνολο δράσεων από μέρους ορισμένων κρατικών κυρίως φορέων¹⁷.

Τίθεται έτσι το ζήτημα της έννοιας του οικονομικού σχεδιασμού και προγραμματισμού. Οι κλασσικοί οικονομολόγοι ήταν γενικά αντίθετοι με κάθε μορφή παρέμβασης στο μηχανισμό της αγοράς, πιστεύοντας ότι η ελευθερία δράσης των δυνάμεων της αγοράς θα μεγιστοποιούσε την κοινωνική ωφέλεια. Βέβαια, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εμφανίστηκε μια πολύ μεγάλης έκτασης αποδοχή των παρεμβάσεων στη λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς. Συνέπεια αυτής της μεταστροφής ήταν, ο οικονομικός προγραμματισμός να γίνεται για αρκετά χρόνια αντιληπτός, από πολλούς οικονομολόγους, ως ένα από τα βασικά μέσα επιτάχυνσης της οικονομικής μεγέθυνσης στις αναπτυσσόμενες χώρες¹⁸.

Με τον όρο «πολιτική» νοείται το σύνολο των ενεργειών για την πραγματοποίηση ορισμένων επιδιώξεων, ή ακριβέστερα, ο προσδιορισμός των

¹⁶ Λιαργκόβας Π., Γιαννιάς Δ., Φωτόπουλος Γ., «Συγκλίσεις και αποκλίσεις της ποιότητας ζωής στην Ελλάδα:1960-2000» Μάιος 2003, Επιστημονικό περιοδικό «Αειχώρος», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, διαθέσιμο στο <http://www.aeihoros.gr/article/el/sugkliseis-kai-apokliseis-tis-poiotitas-zois-stin-ellada-1960-2000>

¹⁷ Μαγουλάς Κ., Βλιάμος Σ., 2008, «Περιφερειακή – Τοπική Ανάπτυξη», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, διαθέσιμο στο <http://repository.edulll.gr/edulll/>

¹⁸ A.P.Thirlwall, «Μεγέθυνση και Ανάπτυξη», Τόμος Α', Έκτη αγγλική έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση 2001

καλύτερων δυνατών μέσων προκειμένου να επιτευχθούν ορισμένα επιθυμητά αποτελέσματα. Η κυβέρνηση δηλαδή μπορεί να θέτει σκοπούς (επιδιώξεις) και να χρησιμοποιεί μέσα (μηχανισμούς) τα οποία μόνον εκείνη μπορεί να ενεργοποιήσει και όχι άλλες μικρομονάδες ή ιδιώτες. Κι αυτό γιατί οι δημόσιες αρχές έχουν την δυνατότητα ρυθμιστικής παρέμβασης και επηρεασμού των υπολοίπων τομέων της οικονομίας.

Η πραγματοποίηση των σκοπών αυτών απαιτεί την χρησιμοποίηση οικονομικών πόρων που βρίσκονται σε ανεπάρκεια. Αυτό σημαίνει ότι η κυβερνητική πολιτική δεν μπορεί να ικανοποιήσει το σύνολο των επιδιώξεών της αλλά θα πρέπει να κάνει επιλογές των στόχων, οι οποίοι πολλές φορές είναι ανταγωνιστικοί μεταξύ τους. Η υλοποίηση των στόχων αυτών με την ηθελημένη παρέμβαση της κυβέρνησης στην οικονομική ζωή ενός τόπου καλείται «οικονομική πολιτική». Η οικονομική πολιτική ασκείται από τους φορείς οικονομικής πολιτικής (Κράτος, ΝΠΔΔ και Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης), οι οποίοι θέτουν τους σκοπούς (απώτερες αντικειμενικές επιδιώξεις) και τους στόχους (άμεσες αντικειμενικές επιδιώξεις). Μέσω της οικονομικής πολιτικής επιδιώκεται η ανάπτυξη ενός τόπου με τις κατά το δυνατόν μικρότερες θυσίες¹⁹.

1.5.1. Λόγοι ανάπτυξης περιφερειακής πολιτικής

Για να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη ενός τόπου ή συγκεκριμένα μιας περιφέρειας, απαιτείται η άσκηση Περιφερειακής Πολιτικής. Περιφερειακή Πολιτική είναι η προσπάθεια, δηλαδή η λήψη μέτρων για την βελτίωση της γεωγραφικής κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων, η οποία θα οδηγήσει στην προσέγγιση (ή και ακόμα την εξομοίωση) του επιπέδου ζωής των κατοίκων διαφορετικών περιοχών σε μια χώρα ή σε μια ομάδα χωρών. Ρόλος της Περιφερειακής Πολιτικής

¹⁹ Μαγουλάς Κ., Βλιάμος Σ., 2008, «Περιφερειακή – Τοπική Ανάπτυξη», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, διαθέσιμο στο <http://repository.edulll.gr/edulll/>

είναι να ικανοποιήσει δύο στόχους: την οικονομική ανάπτυξη και την βελτίωση της κοινωνικής διανομής (διανομής εισοδήματος και πλούτου)²⁰.

Η ανάπτυξη και βιωσιμότητα μιας περιφέρειας εξαρτάται και συνδέεται άμεσα με την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους και κατά συνέπεια με τον περιορισμό των αιτιών που τα προκαλούν. Σύμφωνα με τον Καθηγητή Ν. Κόνσολα, οι σημαντικότεροι λόγοι που δημιουργούν την ανάγκη ανάπτυξης περιφερειακής πολιτικής και αντιμετώπισης του περιφερειακού προβλήματος, μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κατηγορίες: σε οικονομικούς, κοινωνικοπολιτικούς και περιβαλλοντικούς.

Επιγραμματικά, οι οικονομικοί λόγοι αναφέρονται:

- ❖ Στη διόρθωση της ανεπάρκειας των δυνάμεων της αγοράς.
- ❖ Στη πλήρη απασχόληση των συντελεστών παραγωγής ή πρόληψη της υποαπασχόλησης τους. Το εργατικό δυναμικό μιας περιοχής δύσκολα μεταναστεύει σε μια άλλη ακόμα και αν ο κλάδος που απασχολείται εμφανίζει χαμηλή παραγωγικότητα λόγω ψυχολογικών δεσμών με τη περιοχή με αποτέλεσμα να εμφανίζονται διαφορές στις περιφέρειες.
- ❖ Οικονομική μεγέθυνση των πόρων και ανακατανομή τους.
- ❖ Πρόληψη πληθωριστικών πιέσεων.
- ❖ Χωροθέτηση των επιχειρήσεων.
- ❖ Το κόστος συμφόρησης των αστικών κέντρων.
- ❖ Ενίσχυση της συνοχής των περιφερειών.

Όσον αφορά τους κοινωνικοπολιτικούς λόγους, κάθε περιφέρεια έχει τη δική της κουλτούρα, τα δικά της ήθη και έθιμα και παραδόσεις. Γι αυτό θα πρέπει να ενδυναμώνεται η πολιτιστική φυσιογνωμία της. Επίσης, αναφορικά με το πολιτικό επίπεδο πρέπει η Περιφερειακή Πολιτική να ενεργοποιεί τη πολιτική συνείδηση των πολιτών και σε τοπικό επίπεδο. Τέλος, βασική ευθύνη της Περιφερειακής Πολιτικής είναι η προστασία του περιβάλλοντος τόσο στις ευημερούσες όσο και στις υπανάπτυκτες περιφέρειες²¹.

²⁰ Μαγουλάς Κ., Βλιάμος Σ., 2008, «Περιφερειακή – Τοπική Ανάπτυξη», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, διαθέσιμο στο <http://repository.edulll.gr/edulll/>

²¹ Κονσόλας Ν., «Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική. Γενική θεώρηση», 1985, Εκδόσεις Παπαζήση

1.5.2. Θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης

Ήδη από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης, κυρίως στα αστικά κέντρα, που αποτέλεσαν παραδοσιακά το βασικό πλαίσιο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η ανάπτυξη για πολλές δεκαετίες, τα περισσότερα κράτη άρχισαν να εφαρμόζουν διάφορα αναπτυξιακά μοντέλα. Τα μοντέλα αυτά, που ήταν σχεδιασμένα αρχικά και κατευθυνόμενα από την κορυφή της πολιτικής και διοικητικής πυραμίδας, αποσκοπούσαν στην ενίσχυση των πόλεων, έτσι ώστε να λειτουργήσουν ως πόλοι έλξης βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Η στρατηγική αυτή της πολιτικής συγκέντρωσης κυριάρχησε από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και κυρίως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Στην πλειονότητά τους, οι θεωρίες και πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης αυτής της περιόδου στηρίχθηκαν στην υπόθεση της απόλυτης σχεδόν ταύτισης της εκβιομηχάνισης με τη μεγέθυνση και την ανάπτυξη.

Ιδιαίτερα η θεωρία των πόλων ανάπτυξης αποτέλεσε τη βάση για την εφαρμογή της στρατηγικής της πολιτικής ανάπτυξης, της πιο πολυσυζητημένης ίσως στρατηγικής για την επίλυση των περιφερειακών προβλημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, η έμφαση των πολιτικών δόθηκε στην υποβοήθηση, μέσω της δημιουργίας των κατάλληλων υποδομών και της παροχής ειδικών κινήτρων, της εγκατάστασης σε ορισμένα χωρικά σημεία (πόλους), βιομηχανικών συμπλεγμάτων και μεγάλων μονάδων υψηλής τεχνολογίας και ειδίκευσης σε βασικούς κλάδους. Επίσης, καθοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη του πόλου θεωρείται η εξασφάλιση ικανοποιητικού επιπέδου κοινωνικών υπηρεσιών (υπηρεσιών υγείας, πρόνοιας, εκπαίδευσης και αναψυχής).

Έτσι, η περίοδος μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1970, μπορεί να χαρακτηριστεί καθαρά ως περίοδος εφαρμογής της στρατηγικής των πόλων ανάπτυξης τόσο στις αναπτυγμένες, όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Προς τα τέλη όμως της δεκαετίας του 1970 και ιδιαίτερα μετά τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις, και παράλληλα με την σταδιακή εμφάνιση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης αναθεωρήθηκε σε διεθνές και Ευρωπαϊκό επίπεδο η έννοια και η κατεύθυνση της αναπτυξιακής πολιτικής. Προσδιοριστικοί παράγοντες αυτής της

πορείας υπήρξαν τόσο η αξιολόγηση της εμπειρίας των αναπτυσσόμενων χωρών όσο και η αναζήτηση νέων κατευθύνσεων πολιτικής από τις βιομηχανικές χώρες που αντιμετώπιζαν προβλήματα στασιμοπληθωρισμού, υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων και χαμηλής παραγωγικότητας

Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν σε μια σημαντική μεταστροφή στις κυρίαρχες αντιλήψεις για την ανάπτυξη του χώρου, με βασική συνισταμένη την απομάκρυνση από το γνωστή θεωρία των πόλων ανάπτυξης, η οποία βέβαια δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, αντίθετα μετεξελίχθηκε. Έτσι, παράλληλα με το πολιτικό πρότυπο, διαμορφώνονται θεωρίες και πρακτικές στη βάση του προτύπου της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, που στηρίζεται στην ισόρροπη ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων με τη διατήρηση του υπάρχοντος οικιστικού δικτύου, μέσω της αξιοποίησης των τοπικών πλεονεκτημάτων και της ενεργοποίησης του ενδογενούς δυναμικού των περιοχών.

Η σωστή αναπτυξιακή πολιτική δεν σημαίνει μόνο την αύξηση ή και παρουσία ενός ή περισσότερων συντελεστών παραγωγής (έδαφος, εργασία, κεφάλαιο), αλλά και την κινητοποίηση του παραγωγικού δυναμικού που βρίσκεται σε υπολανθάνουσα (ή λανθάνουσα) κατάσταση. Το νέο αυτό πρότυπο οδήγησε σε σημαντικές προσαρμογές και τελικά στη διαμόρφωση μιας νέας στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης, αυτής της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης²².

1.5.3. Πολιτικές τοπικής ανάπτυξης

Η πολιτική που βασίζεται στην τοπική ανάπτυξη θεμελιώνεται στην υπόθεση ότι οι περιφέρειες μπορούν να αναπτύξουν συγκριτικά πλεονεκτήματα τα οποία δημιουργούνται μάλλον από την ενεργοποίηση του πληθυσμού τους, παρά δωρίζονται από τη φύση.

Η πολιτική για την *Ενεργοποίηση του Ενδογενούς Δυναμικού (Ε.Ε.Δ.)* προωθήθηκε προς τρεις συγκεκριμένες κατευθύνσεις :

²² Κόνσολας Ν., Παπαδασκαλόπουλος Α., Χριστοφάκης Μ., «Στρατηγικός σχεδιασμός και τοπική ανάπτυξη: Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης δήμου Ροδίων» διαθέσιμο στο <http://www.rhodes.gr/userfiles/f3d32225-c364-4819-aea4-00cf65c58887/ChristofakisManolis.pdf>

(α) πολιτική για αύξηση της επιχειρηματικότητας (entrepreneurship), σε τοπικό επίπεδο με τη μορφή ανάληψης νέων δραστηριοτήτων από επιχειρήσεις, ιδιαίτερα μικρού και μεσαίου μεγέθους,

(β) πολιτική για αύξηση της παραγωγικότητας, δηλαδή αύξησης της απόδοσης των συντελεστών παραγωγής και

(γ) πολιτική για την ενίσχυση τοπικών πρωτοβουλιών που δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από επιχειρηματική δράση.

Τόσο η αύξηση της επιχειρηματικότητας όσο και η προώθηση τοπικών πρωτοβουλιών δεν στοχεύουν αναγκαστικά και μονοδιάστατα στη μεγιστοποίηση του κέρδους. Η αύξηση της απασχόλησης, η επέκταση της δημιουργικότητας ή της τεχνογνωσίας, οι καινοτομίες, η προώθηση της κοινωνικής συνεργασίας, η βελτίωση του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος αποτελούν παράλληλους στόχους της πολιτικής Ε.Ε.Δ. Επομένως η πολιτική αυτή μπορεί να προσλάβει πολλές μορφές που διαφοροποιούνται μεταξύ τους και ως προς το στόχο της παρέμβασης και ως προς τα κριτήρια αποδοτικότητας (ιδιωτικοοικονομικά ή κοινωνικά κριτήρια).

Η βασική λογική της πολιτικής Ε.Ε.Δ. αποβλέπει στην άρση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων και την προώθηση της συνοχής όχι μόνο μέσα από την ανακατανομή των πόρων, αλλά κυρίως μέσα από την κινητοποίηση του παραγωγικού δυναμικού κάθε περιφέρειας.

Τα ανωτέρω όμως, δεν πρέπει να θεωρηθούν ότι κλίνουν προς την άποψη ότι η πολιτική της τοπικής ανάπτυξης μέσω της ενεργοποίησης του ενδογενούς δυναμικού αντιστρατεύεται την άσκηση Περιφερειακής Πολιτικής που αποβλέπει στην χρήση δημοσιονομικών και νομισματικών μέσων για τον επηρεασμό της χωροθέτησης των επιχειρήσεων καθώς και τη δημιουργία υποδομής στην Περιφέρεια όπως π.χ. Βιομηχανικές Περιοχές. Αντίθετα, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελεί μία συμπληρωματική μορφή πολιτικής για την Περιφερειακή Ανάπτυξη, δεδομένου ότι αναγνωρίζει την σπουδαιότητα των εξωτερικών παραγόντων²³.

²³ Μαγουλάς Κ., Βλιάμος Σ., 2008, «Περιφερειακή – Τοπική Ανάπτυξη», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, διαθέσιμο στο <http://repository.edulll.gr/edulll/>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

2.1 Η έννοια του συνεταιρισμού

Πολλοί ορισμοί έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς σχετικά με την έννοια του συνεταιρισμού. Ένας συνεταιρισμός είναι η συγκεκριμένη εφαρμογή μιας πολύ παλαιάς ιδέας: της συνεργασίας. Η συνεργασία μπορεί να οριστεί ως μια κοινωνική διαδικασία κατά την οποία τα άτομα εργάζονται μαζί για να πραγματοποιήσουν έναν κοινό στόχο ή σκοπό. Η συνεργασία είναι παρούσα σε κάθε χρονική περίοδο της ανθρωπότητας, και εμφανίζεται όταν υπάρχει απειλή ενός εξωτερικού παράγοντα για ορισμένα άτομα. Έτσι έγινε και με τους συνεταιρισμούς. Ήταν το αποτέλεσμα διάφορων δεινών που επηρέασαν τους εργαζομένους σε χρόνους κατά τους οποίους οι συνθήκες εργασίας ήταν δύσκολες²⁴.

Η ποικιλομορφία των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τον συνεταιρισμό καθιστούν δύσκολη την ακριβή περιγραφή του, ωστόσο το γεγονός ότι μέχρι πρόσφατα δεν υπήρχε ένας παγκόσμια αποδεκτός ορισμός δεν σημαίνει ότι ο συνεταιρισμός είναι μια απροσδιόριστη έννοια. Έχει θεμελιώδεις αρχές και κανόνες. Ο Schulze - Delitzsch, ένας από τους ιδρυτές των γερμανικών αστικών πιστωτικών συνεταιρισμών, όρισε τον συνεταιρισμό ως: «ένωση μεταξύ των όχι ευπόρων, κατεξοχήν εργαζομένων τάξεων, η οποία επιδιώκει με τη συνένωση να εξασφαλίσει, όσο το δυνατό, στις μεμονωμένες, μικρές και στην οικονομική ζωή εξαφανιζόμενες δυνάμεις, τα πλεονεκτήματα της μεγάλης δύναμης.» Λίγα χρόνια αργότερα, ο Νόμος 602/1915 «Περί Συνεταιρισμών» ορίζει τον συνεταιρισμό ως εξής: «Ο συνεταιρισμός είναι εταιρεία η οποία έχει κεφάλαιο μεταβλητό, αποτελείται από συνεταίρους των οποίων ο αριθμός είναι επίσης μεταβλητός και επιδιώκει με τη συνεργασία των συνεταίρων την προαγωγή της ιδιωτικής οικονομίας καθενός από αυτούς»²⁵.

²⁴ Guy Tchami, Συνεταιριστικό εγχειρίδιο για τις οργανώσεις εργαζομένων, 2010, Συνεταιριστικό Πρόγραμμα, Διεθνές Γραφείο Εργασίας Γενεύη, Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Περιφερειακής Ανάπτυξης (Δίκτυο Κ.Α.Π.Α.)

²⁵ Παπαγεωργίου Κ., 2004, «Βιώσιμη Συνεταιριστική Οικονομία», Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης

Σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε στο παγκόσμιο συνέδριο των συνεταιριστικών οργανώσεων στο Μάντσεστερ της Αγγλίας το 1995: «Συνεταιρισμός είναι μια αυτόνομη ένωση προσώπων που συγκροτείται εθελοντικά για την αντιμετώπιση των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αναγκών και επιδιώξεων τους, διαμέσου μιας συνιδιόκτητης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης»²⁶ Ο ορισμός αυτός θεωρήθηκε ο πιο αντιπροσωπευτικός και το καινούριο και σημαντικό στοιχείο που παρουσιάζει συγκριτικά με άλλους είναι το στοιχείο της αυτονομίας. Η ελευθερία της συγκρότησης συνεταιρισμού για την επιδίωξη νόμιμων σκοπών θεμελιώνεται στα συντάγματα όλων των φιλελεύθερων και δημοκρατικών πολιτειών (δικαίωμα του «συνεταιρίζεσθαι»)²⁷.

Συμπερασματικά, οι συνεταιρισμοί αποτελούν εκούσιες ενώσεις προσώπων, που σκοπεύουν στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των μελών τους, μέσα από την κοινή επιχειρηματική και κοινωνική δραστηριότητα, με ισότιμη συνεργασία, με αμοιβαία βοήθεια και δημοκρατικά εκλεγμένη διοίκηση.

2.1.1. Συνεταιριστικές αξίες

Είναι απαραίτητο στα πλαίσια των συνεταιρισμών να υπάρχουν κάποιες αξίες κοινώς αποδεκτές από όλους προκειμένου να διευκολύνονται και να εξυπηρετούνται όλα τα μέλη αυτών. Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις βασίζονται στις αξίες: της αυτοβοήθειας, της αυτοευθύνης, της δημοκρατίας, της ισότητας, της δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης. Σύμφωνα με τη συνεταιριστική παράδοση, τα μέλη των συνεταιριστικών επιχειρήσεων πιστεύουν στις ηθικές αξίες: της εντιμότητας, της ειλικρίνειας, της κοινωνικής ευθύνης και της μέριμνας για τους άλλους.

Τα μέλη του συνεταιρισμού πρέπει να αναλαμβάνουν μόνοι τους πρωτοβουλίες για τη βελτίωση της θέσης τους. Οι συνεταιρισμοί είναι σημαντικό να στηρίζονται στις δικές τους δυνάμεις. Επιπλέον θα πρέπει να αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεων τους. Η αυτονομία και η ελευθερία που διεκδικούν, πρέπει

²⁶ Dogarawa Ahmad Bello, June 2010, «The Role of Cooperative Societies in Economic Development», MPRA Paper No. 23161, Ahmadu Bello University, Zaria-Nigeria διαθέσιμο στο <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/23161/>

²⁷ «Συνεταιρισμός», <http://el.wikipedia.org/>

εκτός από την αυτοβοήθεια να περιλαμβάνουν και την ανάληψη ευθυνών των πράξεών τους.

Ο συνεταιρισμός ως ανθρωποκεντρικός θεσμός, θέτει ως επίκεντρο τον άνθρωπο και το αποδεικνύει με την αξία της δημοκρατίας. Δίνει στα μέλη του δικαιώματα και υποχρεώσεις, που μέσω της σωστής στάσης και διαχείρισης, οδηγούν στην ευημερία του συνεταιρισμού. Σε αυτό συντελεί και η ισότητα που πρέπει να υπάρχει μεταξύ των μελών ανεξαρτήτως οικονομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών. Αποφασίζουν από κοινού για διάφορα θέματα και χρησιμοποιούν όλες τις υπηρεσίες του.

Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μελών δεν αφορούν μόνο τον συνεταιρισμό αλλά και την ευρύτερη κοινωνία. Οι υποχρεώσεις αφορούν το αίσθημα ευθύνης που πρέπει να αισθάνονται τα μέλη του προς το κοινωνικό σύνολο. Εν συνεχεία, πολύ σημαντικό είναι το στοιχείο της αλληλεγγύης. Είναι η αξία που δείχνει τη φροντίδα που πρέπει να έχει κάποιος για τους συνανθρώπους του. Δεν πρέπει να σκέφτεται κανείς μόνο το ατομικό συμφέρον αλλά και το κοινωνικό. Είναι στοιχείο που αν δεν υφίσταται είναι αδύνατη η σύσταση και η εξέλιξη του συνεταιρισμού.

Παράλληλα οι συναλλαγές του συνεταιρισμού τόσο με τα μέλη του όσο και με τρίτους θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από εντιμότητα. Η εντιμότητα θα πρέπει να συνοδεύεται από διαφάνεια στις συναλλαγές και γενικά σε όλες τις ενέργειες. Σε αυτό βοηθούν οι τακτικοί έλεγχοι των μελών μέσα στην επιχείρηση. Όλες οι προαναφερόμενες αξίες, αποτελούν ποιοτικά χαρακτηριστικά. Πρόκειται για άγραφους κανόνες, οι οποίοι δημιουργούν τα θεμέλια για μια σωστή συνεργασία, για τη μελλοντική εξέλιξη και την επίτευξη των στόχων των συνεταιρισμών²⁸.

²⁸ Παπαγεωργίου Κ., 2004, «Βιώσιμη Συνεταιριστική Οικονομία», Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης

2.1.2. Συνεταιριστικές αρχές

Σε συνδυασμό με τις συνεταιριστικές αξίες, η οργανωτική δομή των συνεταιρισμών προϋποθέτει μια σειρά από αρχές για την ομαλή λειτουργία τους που είναι:

Εθελοντική και ανοικτή συμμετοχή: Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις είναι εθελοντικές οργανώσεις, ανοικτές σε όλα τα πρόσωπα, τα οποία είναι ικανά να χρησιμοποιήσουν τις υπηρεσίες τους και να αποδεχτούν με προθυμία τις ευθύνες των μελών, χωρίς εθνικές, κοινωνικές, φυλετικές, πολιτικές ή θρησκευτικές διακρίσεις.

Δημοκρατικός έλεγχος των μελών: Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις είναι δημοκρατικές οργανώσεις, οι οποίες ελέγχονται από τα μέλη τους, τα οποία συμμετέχουν στη διαμόρφωση της πολιτικής και στη λήψη των αποφάσεων τους. Οι άνδρες και οι γυναίκες που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ως αιρετοί αντιπρόσωποι είναι υπόλογοι στα μέλη. Πρωτίστως τα μέλη των συνεταιριστικών εταιρειών έχουν ίσα εκλογικά δικαιώματα (ένα μέλος, μία ψήφος) και παράλληλα οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις είναι οργανωμένες με δημοκρατικό τρόπο.

Οικονομική συμμετοχή των μελών: Τα μέλη συμμετέχουν δίκαια στο κεφάλαιο της συνεταιριστικής τους επιχείρησης και στον έλεγχο του με δημοκρατικές μεθόδους. Μέρος, τουλάχιστον, αυτού του κεφαλαίου είναι συνήθως η κοινή περιουσία της συνεταιριστικής επιχείρησης. Τα μέλη συνήθως λαμβάνουν περιορισμένη αποζημίωση για το κεφάλαιο το οποίο καταβάλλουν ως προϋπόθεση της συμμετοχής τους. Τα μέλη διαθέτουν τα πλεονάσματα για όλους ή για οποιονδήποτε από τους ακόλουθους σκοπούς: Για ανάπτυξη της συνεταιριστικής επιχείρησης τους, πιθανόν με τη δημιουργία αποθεματικών, μέρος των οποίων τουλάχιστον θα πρέπει να είναι αδιαίρετο. Για την παραχώρηση ωφελημάτων στα μέλη, ανάλογα με τις συναλλαγές που είχαν με τη συνεταιριστική επιχείρηση και για προώθηση άλλων δραστηριοτήτων που εγκρίνονται από τα μέλη.

Αυτονομία και ανεξαρτησία: Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις είναι αυτόνομες, αυτοβοηθούμενες οργανώσεις, ελεγχόμενες από τα μέλη τους. Εάν θα συνάψουν συμφωνίες με άλλους οργανισμούς, συμπεριλαμβανομένων και των κυβερνήσεων, ή εάν θα εξασφαλίσουν κεφάλαια από εξωτερικές πηγές θα πρέπει να

το πράττουν με όρους οι οποίοι διασφαλίζουν το δημοκρατικό έλεγχο που ασκείται από τα μέλη και συνάδουν με τη συνεταιριστική αυτονομία τους.

Εκπαίδευση, κατάρτιση και πληροφόρηση: Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις εξασφαλίζουν εκπαίδευση και κατάρτιση για τα μέλη, τους αιρετούς αντιπροσώπους, τους διευθυντές και τους υπαλλήλους τους έτσι ώστε να μπορούν να συμβάλλουν ενεργά στην ανάπτυξη των συνεταιριστικών εταιρειών τους. Ενημερώνουν το κοινό, ειδικότερα τη νέα γενιά και τους ηγέτες της κοινής γνώμης, για τη φύση του συνεργατισμού και τα ωφελήματα που προσφέρει.

Συνεργασία μεταξύ συνεταιριστικών εταιρειών: Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις εξυπηρετούν τα μέλη τους περισσότερο αποτελεσματικά και ενδυναμώνουν το συνεταιριστικό κίνημα συνεργαζόμενες μεταξύ τους σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Κοινοτικό ενδιαφέρον: Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις εργάζονται για σταθερή ανάπτυξη των κοινοτήτων τους εφαρμόζοντας την πολιτική που αποφασίζεται από τα μέλη του²⁹.

2.2 Ιστορική αναδρομή

Ο όρος "βιομηχανική επανάσταση" είναι ένα σύνηθες όνομα για τα γεγονότα που, από τον XVIII αιώνα και μετά, συνόδευσαν το μετασχηματισμό του κόσμου ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας, των τεχνικών παραγωγής και των μέσων επικοινωνίας. Τα αποτελέσματα αυτής της επανάστασης ήταν βεβαίως η βιομηχανική και εμπορική δραστηριότητα, αλλά χαρακτηρίζεται εξίσου από μια άνοδο του πληθυσμού στις πόλεις, μια μείωση των μισθών και την εκμετάλλευση των εργαζομένων, ιδιαίτερα των γυναικών και των παιδιών. Επιπλέον, η αύξηση του κόστους ζωής, η νόθευση των τροφίμων και η άνοδο της ανεργίας είναι άλλα χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου. Αυτή η κατάσταση οδήγησε ορισμένους στοχαστές και φιλόδηρους να επιδιώξουν μια λύση για την αυξανόμενη δυστυχία των φτωχών, να ονειρευτούν ένα νέο σύστημα ή ακόμα και μια νέα μορφή

²⁹ Παπαγεωργίου Κ., 2004, «Βιώσιμη Συνεταιριστική Οικονομία», Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης

κοινωνικής οργάνωσης. Αυτή η πρόταση άσκησε ιδιαίτερη επίδραση στην Μεγάλη Βρετανία και την Γαλλία αλλά και στην Γερμανία.

Οι σημαντικότεροι πρωτοπόροι ήταν οι Αγγλοι Robert Owen (1771-1858), γνωστός από μερικούς ως πατέρας του συνεργατισμού στη Μεγάλη Βρετανία και ο Δρ. William King (1786-1865) ο οποίος έδωσε μια πρακτικότερη κατεύθυνση στις κάπως ουτοπικές ιδέες του Owen. Οι Owen και King καθόρισαν τους κανόνες και τις αρχές των συνεταιρισμών καταναλωτών. Αυτός ο τύπος συνεταιρισμού προμηθεύει αγαθά (τρόφιμα, εκπαιδευτική κάλυψη κ.λπ.) προς τα μέλη του σε χαμηλότερο κόστος σε σύγκριση με την περίπτωση να είχαν προσπαθήσει να τα αποκτήσουν χωριστά και όχι συλλογικά.

Στη Γαλλία, ο Charles Fourier (1772-1837) ήταν ένας από τους πρώτους που πρότεινε μια εναλλακτική μορφή συνεργασίας, δηλ. μια κοινοτική οργάνωση που αποκάλεσε «phalanstery». Η ιδέα ήταν η καταπολέμηση της φτώχειας με την αύξηση της παραγωγής, για παράδειγμα με την συσπείρωση των διάφορων μελών ενός καντονιού έτσι ώστε να μπορούν να συγκεντρώσουν τους πόρους τους, ειδικά την γη τους, και να ζήσουν μαζί στο phalanstery. Ο Charles Fourier αναφέρεται εδώ στους συνεταιρισμούς παραγωγών που εμπορεύονται απ' ευθείας ή μεταποιούν και εμπορεύονται τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες των μελών τους.

Ο Philippe Bucher (1796-1865) καθόρισε τις θεμελιώδεις αρχές των συνεταιρισμών παραγωγών: i) Αρχή του δημοκρατικού δικαιώματος της ψηφοφορίας για την ανάδειξη των αντιπροσώπων του συνεταιρισμού, ii) Αρχή της ίδιας αμοιβής για την ίδια εργασία, iii) Αρχή της φιλανθρωπικής αναδιανομής των αποκομιζόμενων περιουσιακών στοιχείων, με άλλα λόγια, σε περίπτωση διάλυσης τα αποθεματικά κεφάλαια θα διανεμηθούν είτε σε έναν άλλο συνεταιρισμό είτε για φιλανθρωπικό σκοπό είτε στο κράτος, iv) Αρχή της αναπόφευκτα δυσδιάκριτης ιδιότητας μεταξύ αυτής του μέλους και αυτής του χρήστη: όλοι οι εργαζόμενοι στο συνεταιρισμό πρέπει να γίνουν και μέλη του. Η Γαλλία θεωρείται το λίκνο των συνεταιρισμών εργαζομένων.

Στη Γερμανία, ο Hermann Schulze - Delitzsch (1808-1883) θεωρείται ο πρωτοπόρος των συνεταιρισμών στις πόλεις. Έγινε ο απόστολος των πιστωτικών συνεταιρισμών των πόλεων μετά από το συμπέρασμα ότι η έλλειψη κεφαλαίου ήταν ένα σημαντικό πρόβλημα για τους ανθρώπους που ζούνε στις πόλεις. Οι

συνεταιρισμοί του βασίστηκαν στην αυτοβοήθεια στην αγνότερη μορφή της, αυτό σημαίνει καμία εξωτερική επέμβαση, ακόμη και από το κράτος.

Ο Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818-1888) από την άλλη μεριά θεωρείται ως ο πρωτοπόρος των αγροτικών συνεταιρισμών στη Γερμανία. Το μοντέλο του για τους πιστωτικούς συνεταιρισμούς διαφέρει από αυτό του Schulze – Delitzsch, υπό την έννοια ότι η αρχή της αυτοβοήθειας δεν εφαρμόστηκε με απόλυτους όρους, η οικοδόμηση τους σε μια κεφαλαιακή βάση σε καμία περίπτωση δεν κρίθηκε απαραίτητη καθώς και το αποθεματικό δεν διανέμεται σε μια άλλη ένωση σε περίπτωση διάλυσης. Οι αρχές του Raiffeisen είναι μεταξύ των άλλων: η πρόοδος των μελών, τόσο θρησκευτική όσο ηθική και υλική, ο περιορισμός του αριθμού των μελών της ομάδας που βασίζεται στο μέγεθος ενός χωριού και την απεριόριστη αμοιβαία ευθύνη των μελών³⁰.

Εντούτοις, πρέπει να αναφέρουμε την σημασία του έργου των εικοσιοκτώ εργαζομένων του Rochdale, μια πόλη υφαντουργίας στο Lancashire της Αγγλίας, στην διαμόρφωση και την τήρηση των συνεταιριστικών αρχών. Σε αντίθεση με τις άλλες αρχές ή διατυπώσεις των αρχών που ήταν έργο ατόμων, οι πρωτοπόροι του Rochdale, που αποτελούνταν από είκοσι οχτώ εργαζομένους, ήταν οι συντάκτες της πρώτης ομαδικής προσέγγισης των συνεταιριστικών αρχών στην Ιστορία. Γι' αυτό θεωρούνται ως οι πρωτοπόροι των συνεταιριστικών αρχών, ή ακόμα και του ίδιου του συνεταιριστικού κινήματος.

Όλα άρχισαν το 1843 μετά από άκαρπες συζητήσεις για την αύξηση των μισθών. Δεδομένου ότι δεν έλαβαν την αναμενόμενη αύξηση που έτρεφαν ως ελπίδα, οι πρωτοπόροι του Rochdale χωρίς να ξέρουν ακριβώς τι επρόκειτο να κάνουν, ήταν αποφασισμένοι να οργανώσουν ένα αγωνιστικό ταμείο για να συγκεντρώσουν κεφάλαια εκκίνησης για ένα μέχρι τότε ακαθόριστο σχέδιο. Μετά από ώριμη σκέψη και επηρεασμένοι από τον Owen, επέλεξαν την συνεταιριστική λύση. Στις 24 Οκτωβρίου του 1844, ίδρυσαν την Δίκαιη Κοινωνία των Πρωτοπόρων του Rochdale, μια κοινωνία συνεταιριστικού λιανεμπορίου. Αυτό σήμαινε ότι τα μέλη του θα μπορούσαν να αποκτήσουν τις προμήθειες των τροφίμων και άλλων αγαθών με χαμηλότερο κόστος. Ο συνεταιρισμός Rochdale έγινε έτσι ένα πρότυπο όχι μόνο για

³⁰ Guy Tchami, Συνεταιριστικό εγχειρίδιο για τις οργανώσεις εργαζομένων, 2010, Συνεταιριστικό Πρόγραμμα, Διεθνές Γραφείο Εργασίας Γενεύη, Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Περιφερειακής Ανάπτυξης (Δίκτυο Κ.Α.Π.Α.)

τους συνεταιρισμούς καταναλωτών αλλά και για τους συνεταιρισμούς σε όλο τον κόσμο³¹.

Όσον αφορά την Ελλάδα, η ιστορία του συνεταιριστικού κινήματος έρχεται από πολύ παλιά. Στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα οι συνεταιρισμοί των τριών νησιών, Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών, άλλαξαν όχι μόνο την ιστορία της επανάστασης αλλά και το ναυτιλιακό τοπίο από τα μέσα του 18ου αιώνα. Ο καθένας, είτε ήταν καπετάνιος είτε απλός ναύτης, είχε δικαίωμα στα κέρδη κι έτσι, με τον καιρό, ακόμη κι ο απλός ναύτης μπορούσε να γίνει συμπλοιοκτήτης.

Οι λεγόμενοι «συντροφοναύτες» έφτασαν και πέρασαν τα όρια της Μεσογείου. Μάλιστα, τα υδραίικα καράβια περνούσαν το Γιβραλτάρ και έφταναν ως το Μοντεβίδεο της Ουρουγουάης στη Λατινική Αμερική, όπου μετέφεραν και πωλούσαν κρασί και φόρτωναν δέρματα. Το 1821 η Ύδρα είχε 121 καράβια και οι Σπέτσες 47. Από αυτά μόνο τα 14 ήταν προσωπικές ιδιοκτησίες ενώ τα υπόλοιπα 154 ήταν συνεταιριστικά.

Στον κτηνοτροφικό και αγροτικό χώρο, ανεπίσημες μορφές συνεργατισμού θεωρούνται τα τσελιγκάτα όπου οι νομάδες κτηνοτρόφοι βρήκαν εδώ και αιώνες, τρόπους να συνεργάζονται μεταξύ τους, με τη συνένωση των κοπαδιών τους. Τα ενοίκια των βοσκότοπων και το κόστος των ζωοτροφών ήταν επιμερισμένα ανάλογα με τις ανάγκες του κοπαδιού των μετεχόντων. Η εκκαθάριση λογαριασμών γινόταν κάθε άνοιξη και φθινόπωρο, με τη μετανάστευση των κοπαδιών και την εξάμηνη δέσμευση συνεργασίας. Στη Μαύρη Θάλασσα και πιο συγκεκριμένα στη Σωζόπολη, οι Έλληνες της περιοχής κατά το 18ο αιώνα αφού πρώτα εξασφάλισαν μια υποτυπώδη αυτονομία από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ως ιδιοκτήτες των ανοιχτών ιχθυοτροφείων συνεταιρίζονται με τους ψαράδες και μοιράζονταν τα συμφωνημένα μερίδια.

Στην περιοχή μας τέλος, στη περιοχή της Θεσσαλίας, συναντάμε μια πρώιμη μορφή συνεταιρισμού, αυτή των Αμπελακίων, που άλλοι τοποθετούν την ίδρυσή του χρονικά το 1778 κι άλλοι το 1780. Το πείραμα των Αμπελακίων, με 6.000 άτομα στην παραγωγή και εξαγωγή νημάτων, λειτούργησε για 30 και πλέον χρόνια, κάνοντας εξαγωγές με επίκεντρο τη Βιέννη στον ευρωπαϊκό χώρο. Η λειτουργία του

³¹ Dogarawa Ahmad Bello, June 2010, «The Role of Cooperative Societies in Economic Development», MPRA Paper No. 23161, Ahmadu Bello University, Zaria-Nigeria διαθέσιμο στο <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/23161/>

συνεταιρισμού αυτού άλλαξε τα δεδομένα της περιοχής: οργανώθηκε υγειονομική περίθαλψη, δημιουργήθηκαν δρόμοι, νοσοκομεία, εκκλησίες, σχολεία, βιβλιοθήκες, ειδικές ενισχύσεις για άπορα και ορφανά παιδιά, μέχρι και πειραματικό εργαστήριο Φυσικής. Δυστυχώς μια σειρά από συγκυρίες και γεγονότα, το 1811 και 1812 (η πτώχευση των τραπεζών της Αυστρίας, όπου είχε τα χρήματά του ο συνεταιρισμός, η εισβολή του στρατού του Αλί Πασά στην περιοχή, η εκβιομηχάνιση των αγγλικών νηματουργείων, η επιδημία πανώλης, αλλά και οι έριδες μεταξύ των συνεταιριστών), οδήγησαν τον συνεταιρισμό αυτό σε μαρασμό.

2.2.1. Η πορεία της αγροτικής συνεταιριστικής ιδέας στην Ελλάδα

Στην πορεία των χρόνων το ελληνικό συνεταιριστικό κίνημα επηρεάζεται από τις διεθνείς εξελίξεις και ειδικότερα από το συνεταιρισμό του Rochdale, που αλλάζει τα δεδομένα. Το παράδειγμα του Rochdale, που θεωρείται ο πρώτος σύγχρονος συνεταιρισμός γιατί βασίζεται σε συγκεκριμένο σύστημα κανόνων και λειτουργιών, θα ακολουθήσουν μετέπειτα εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο³².

Όπως προαναφέρθηκε, το 1780 περίπου ιδρύθηκε η «Κοινή Συντροφιά» των Αμπελακίων που για πολλούς θεωρείται ο πρώτος συνεταιρισμός, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στον κόσμο. Ανέπτυξε πλούσια οικονομική και κοινωνική δράση. Τα νηματοβαφεία Αμπελακίων λειτουργούσαν όλη μέρα και εργάζονταν σε αυτά όλοι οι κάτοικοι του χωριού, η δε σύνθεση των νημάτων γινόταν στο εξωτερικό. Τα κέρδη διανεμόνταν από το 5μελές Δ.Σ., το οποίο είχε τριετή θητεία.

Μετά την απελευθέρωση από τον Τουρκικό ζυγό και τη σύσταση του ελληνικού κράτους η πρώτη θεσμοθέτηση των συνεταιρισμών έγινε με το ν. 602/1914 επί κυβερνήσεως Ελευθερίου Βενιζέλου. Έφερε στην Ελλάδα το πρότυπο του Ευρωπαϊκού συνεταιρισμού, που είχε ήδη δοκιμαστεί σε ολόκληρη την Ευρώπη με εκπληκτική επιτυχία.

Πριν το 1914 είχαν γίνει διάφορες συνεταιριστικές κινήσεις με πιο πετυχημένη την ίδρυση του «Μετοχικού Γεωργικού Συλλόγου» Αλμυρού το 1900,

³² Γουγουλιάς Δ., «Το συνεταιριστικό κίνημα», 09/03/2011, διαθέσιμο στο <http://www.larissanet.gr>

από τον δάσκαλο Νικ. Μιχόπουλο, με τη συνεργασία του γεωπόνου Δ. Γρηγοριάδη, διευθυντή τότε της Κασσαβετείου Γεωργικής Σχολής. Ο σύλλογος αυτός θεωρείται ο πρώτος σύγχρονος συνεταιρισμός και αποτελεί την αφετηρία του συνεταιριστικού κινήματος στην Ελλάδα. Η συνεταιριστική ιδέα είχε πριν το 1914 αποκτήσει βάσεις, είχε γίνει αντικείμενο προπαγάνδας και διεκδίκησης από ένα πλατύ στρώμα αγροτών μικροαστών και κρατικών υπαλλήλων.

Μέχρι το 1913 σύμφωνα με αναφορά του πρωτεργάτη του συνεταιριστικού κινήματος στην Ελλάδα, γεωπόνος Σωκράτης Ιασεμίδης, λειτουργούσαν στη χώρα 87 Α.Σ. με κεφάλαιο 12.309 δρχ.

Από το 1914 άρχισε ένας έντονος ρυθμός ανάπτυξης των συνεταιρισμών στη χώρα μας. Το 1917 ιδρύθηκε στην Ελλάδα η πρώτη Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών και συγκεκριμένα στην Καλαμάτα. Το 1923 υπό την πίεση των αγροτικών στρωμάτων για το πρόβλημα της γης και το επείγον πρόβλημα της αποκατάστασης των προσφύγων έγινε απαλλοτρίωση από την κυβέρνηση Πλαστήρα. Διανεμήθηκαν στους αγρότες 18.130.000 στρέμματα αγροτικής γης και προστέθηκαν πάνω από 300.000 ιδιοκτήτες αγροκτημάτων. Το 1931 λειτουργούσαν 3.347 Α.Σ. και 85 περιφερειακές ενώσεις και το 1936 3.967, από τους οποίους το 79% ήταν κυρίως πιστωτικοί.

Σημαντικό σταθμό για την περαιτέρω εξέλιξη των συνεταιρισμών αποτέλεσε η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος το 1929 επί κυβερνήσεως του Ελ. Βενιζέλου.

Η παραγωγή αγροτικών προϊόντων αυξήθηκε, καθώς αυξήθηκαν και οι καλλιεργούμενες εκτάσεις, που το 1932 φτάνουν τα 19.209.716 στρέμματα. Το 1935 ιδρύθηκε με απόφαση του Υπουργείου Γεωργίας η Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών με έδρα την Αθήνα.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο το συνεταιριστικό κίνημα γνώρισε κρίσεις λόγω των εσωτερικών εθνικών αναταραχών, αλλά σταδιακά ανασυγκρότησε τις δυνάμεις του και ακολούθησε ανοδική πορεία. Αυξήθηκε ο αριθμός των πρωτοβάθμιων Α.Σ. και των Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών και βελτιώθηκε ο τεχνικός παραγωγικός εξοπλισμός και οι εγκαταστάσεις των Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων.

Αναπτύσσονται παραγωγικές και βιομηχανικές δραστηριότητες σε τομείς ιδίως της επεξεργασίας του γάλακτος σε συνεταιριστικά τυροκομεία, της οινοποίησης, της επεξεργασίας του ελαιοκάρπου κλπ.. Ιδρύονται οι κεντρικές συνεταιριστικές οργανώσεις με έργο την υποστήριξη της παραγωγής και της διάθεσης αγροτικών προϊόντων.

Σπουδαίες συνεταιριστικές οργανώσεις, (κεντρικές κλαδικές) συνεταιριστικές ενώσεις, κοινοπραξίες, εταιρείες μπήκαν στη συνέχεια αποφασιστικά στη μεταποίηση και εμπορία των αγροτικών προϊόντων όπως η ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΗ και ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΗ, η ΚΕΟΣΟΕ από τις Κεντρικές Κλαδικές Συνεταιριστικές ενώσεις, η ΚΥΔΕΠ, η ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΗ και η ΣΚΟΠ από τις Κοινοπραξίες, η ΣΕΚΕ (Συνεταιριστική Ένωση Καπνοπαραγωγών Ελλάδος), η ΣΕΚΟΒΕ (Συνεταιριστικά Εργοστάσια Κονσερβοποιίας Β. Ελλάδος), η ΣΕΚΑΠ (Συνεταιριστική Εταιρεία Καπνού), η ΣΠΕΚΑ, η ΣΠΕ, η ΣΕΒΑ, η ΣΥΝΕΛ από τις συνεταιριστικές εταιρείες³³.

2.3 Κατηγορίες συνεταιρισμών

Οι συνεταιρισμοί ποικίλλουν αρκετά στο μέγεθος, τον τομέα και τον τύπο ιδιότητας μέλους. Υπάρχουν πολλών ειδών συνεταιρισμοί, δύο είναι όμως οι κύριες κατηγορίες, οι αγροτικοί και οι αστικοί συνεταιρισμοί.

✓ **Αγροτικοί Συνεταιρισμοί:**

Αποτελούν μέρος της διαρκούς εξέλιξης του αγροτικού τομέα. Είναι βιώσιμες επιχειρήσεις οι οποίες εξυπηρετούν τους αγρότες και έχουν ως σκοπό την αλληλοβοήθεια μεταξύ των αγροτών.

✓ **Αστικοί συνεταιρισμοί:**

Προσφέρουν υπηρεσίες σε καταναλωτές και προμηθευτικές ομάδες ατόμων. Κύρια δραστηριότητά τους είναι η προαγωγή και προώθηση των κοινών επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τους. Τα πιο βασικά είδη είναι τα εξής:

- Καταναλωτικοί Συνεταιρισμοί

³³ Κουλουκτσής Δ., «Η έννοια, ο στόχος, οι αξίες και αρχές του συνεταιριστικού θεσμού», εφημερίδα «Αγροτική Έκφραση», διαθέσιμο στο <http://www.thessalikigi.gr/enot-news/2353>

- Χρηματοοικονομικοί Συνεταιρισμοί
- Συνεταιριστικές Τράπεζες
- Ασφαλιστικοί Συνεταιρισμοί
- Αποταμιευτικοί και πιστωτικοί Συνεταιρισμοί
- Συνεταιρισμοί Δασοκομίας
- Οικοδομικοί Συνεταιρισμοί
- Βιομηχανικοί Συνεταιρισμοί
- Βιοτεχνικοί Συνεταιρισμοί³⁴

2.3.1. Αγροτικοί συνεταιρισμοί

Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί αποτελούν σημαντικό κλάδο της κοινωνικής οικονομίας ιδιαίτερα για τις χώρες εκείνες οι οποίες έχουν ιδιαίτερα αναπτυγμένο αγροτικό τομέα όπως η Ελλάδα. Αγροτικοί είναι οι συνεταιρισμοί που δραστηριοποιούνται σε οποιοδήποτε τομέα της αγροτικής οικονομίας για την ίδρυση των οποίων απαιτούνται τουλάχιστον είκοσι (20) άτομα. Για να ενισχυθεί ο κεφαλαιουχικός χαρακτήρας του αγροτικού συνεταιρισμού παρέχεται η δυνατότητα απόκτησης περισσότερων από μιας μερίδων, οι οποίες μπορούν να δώσουν στον κάτοχο δικαίωμα περισσότερων από μιας ψήφου, η οποία όμως σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να ξεπερνά τις τρεις. Κάθε αστικός και γεωργικός συνεταιρισμός, ως νομικό πρόσωπο είναι έμπορος και συνεπώς μπορεί να κηρυχτεί σε πτώχευση. Οι συνέταιροι αγροτικού συνεταιρισμού δεν μπορούν να προσωποκρατηθούν για τα χρέη του τελευταίου.

Οι γεωργικοί συνεταιρισμοί βοηθούν τους καλλιεργητές με τεχνικές προώθησης πωλήσεων της σοδειάς τους, με την απόκτηση καταναλωτικών αγαθών και γεωργικών πρώτων υλών καθώς επίσης βοηθούν στην διαχείριση της αγροτικής πίστωσης. Οι αγρότες μπορούν επίσης να σχηματίσουν έναν συνεταιρισμό διανομής για να συγκεντρώνουν και να εμπορεύονται αγροτικά προϊόντα. Με την μείωση του αριθμού μεσαζόντων, οι παραγωγοί είναι σε θέση να συνάψουν μια πολύ καλύτερη συμφωνία με τους εμπόρους ή πολύ απλά μπορεί να κάνουν και χωρίς τις υπηρεσίες

³⁴ Κλήμης Α.Ν., 1985, «Οι συνεταιρισμοί στην Ελλάδα», τόμος Ι, Εκδόσεις Πιτσιλός

τους και να συνάπτουν απευθείας μια σύμβαση με οποιοδήποτε αγοραστή επιθυμούν³⁵.

Παραδοσιακά οι αγροτικοί συνεταιρισμοί ήταν οργανωμένοι και λειτουργούσαν σε 3 βαθμίδες ή επίπεδα. Η δομή του αγροτικού συνεταιριστικού κινήματος στην Ελλάδα παρουσιάζεται με τη μορφή πυραμίδας. Στη βάση της πυραμίδας βρίσκονται οι πρωτοβάθμιοι γεωργικοί συνεταιρισμοί, οι οποίοι αποτελούν τη βάση όλου του συστήματος λειτουργίας των συνεταιρισμών. Η συνεργασία των πρωτοβάθμιων συνεταιρισμών μεταξύ τους οδηγεί στη δημιουργία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών. Οι Ενώσεις με τη σειρά τους συνεργάζονται σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο και σχηματίζουν Τριτοβάθμιες Κεντρικές Ενώσεις. Οι συνεταιριστικές οργανώσεις (δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες) μπορούν να ιδρύσουν μεταξύ τους ή σε συνεργασία με την Αγροτική Τράπεζα εμπορικές εταιρείες ή Κοινοπραξίες. Στην κορυφή της πυραμίδας βρίσκεται η Πανελλήνια Συνομοσπονδία Γεωργικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων (ΠΑΣΕΓΕΣ).

Με τον πρόσφατο όμως νόμο 4015/2011 καταργήθηκε ο δεύτερος και τρίτος βαθμός συνεταιριστικής οργάνωσης και δρομολογήθηκε η μετατροπή τους σε πρωτοβάθμιους συνεταιρισμούς. Παράλληλα, ξεκίνησαν ευρείας έκτασης συγχωνεύσεις αγροτικών συνεταιρισμών και ουσιαστική αδρανοποίηση μεγάλου αριθμού ανενεργών. Τέλος, δρομολογήθηκε η δραστική διευθέτηση των συνεταιριστικών χρεών μέσω σχεδίων αναδιάρθρωσης και εξυγίανσης. Η ΠΑΣΕΓΕΣ είναι το κεντρικό συντονιστικό όργανο των αγροτικών συνεταιρισμών και η διοίκηση της (διοικητικό συμβούλιο και γενική συνέλευση) πρέπει να εκλέγεται από πανελλήνιο συνέδριο αντιπροσώπων που προκύπτουν με άμεση και καθολική ψηφοφορία μεταξύ των συνεταιριστών όλης της Χώρας. Από το 1895 έχει ιδρυθεί η Διεθνής Συνεταιριστική Ένωση (ΔΣΕ) η οποία επεξεργάζεται τις Αρχές που πρέπει να ακολουθούν οι συνεταιρισμοί σε παγκόσμια κλίμακα. Αυτές οι αρχές, αποτελούν τους νομικούς κανόνες των διαφόρων συνεταιριστικών νομοθεσιών. Η ΔΣΕ αναθεώρησε τρεις φορές τις Συνεταιριστικές Αρχές, προσαρμόζοντας τις σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο, το 1937, το 1966 και τελευταία το 1995 στο Συνέδριο της στο Μάντσεστερ της Μ. Βρετανίας.

³⁵ Guy Tchami, Συνεταιριστικό εγχειρίδιο για τις οργανώσεις εργαζομένων, 2010, Συνεταιριστικό Πρόγραμμα, Διεθνές Γραφείο Εργασίας Γενεύη, Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Περιφερειακής Ανάπτυξης (Δίκτυο Κ.Α.Π.Α.)

Οι συνεταιρισμοί αποτελούν ιστορικά τον κύριο κορμό κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Λειτουργούν κυρίως ως επιχειρήσεις, με την έννοια ότι παράγουν και διαθέτουν στην αγορά προϊόντα ή υπηρεσίες³⁶.

2.4 Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί σε άλλες χώρες

Ο "γεωργικός συνεργατισμός" αποτελεί το μεγαλύτερο συνεταιριστικό κίνημα στον κόσμο από την άποψη του αριθμού μελών. Αυτή την στιγμή οι συνεταιριστές γεωργοί ανέρχονται σε περισσότερους από 410 εκατομμύρια, οι οποίοι κατανέμονται σε 540.000 συνεταιρισμούς.

Δανία: Ίσως διαθέτει το πιο σημαντικό συνεταιριστικό κίνημα στον κόσμο. Οι συνεταιριστικές οργανώσεις εμπορεύονται το 90% του γάλακτος και το 80% των τυριών. Στις ομοσπονδίες τους συμμετέχουν με μικρό ποσοστό και ιδιώτες. Αξίζει να αναφέρουμε πως η πανίσχυρη πολυεθνική εταιρεία Arla δημιουργήθηκε από τη συγχώνευση δύο κορυφαίων τυροκομικών συνεταιρισμών, αυτών της Δανίας και της Σουηδίας.

Γαλλία: Υπάρχουν τρεις μεγάλες εθνικές ομοσπονδίες: Γαλλική Συνομοσπονδία Αγροτικών Συνεταιρισμών, Εθνική Ομοσπονδία Αγροτικών Ασφαλίσεων, Εθνική Ομοσπονδία Αγροτικής Πίστης. Στο παράδειγμα της Γαλλίας αξίζει να αναφέρουμε έναν μικρό συνεταιρισμό, τον SCV Castelmaure με μόλις 62 μέλη και βάση του μία περιοχή της Νότιας Γαλλίας. Αυτός ο μικρός συνεταιρισμός του Πατρίκ Ντε Μαριέν, που ξεκίνησε το 1978, όχι μόνο έχει κατακτήσει δική του θέση στην αγορά, αλλά καταφέρνει ακόμη και σε περιόδους κρίσης να ανταγωνίζεται επάξια και να ξεχωρίζει από τις πολυεθνικές. Οι γεωργικοί συνεταιρισμοί ελέγχουν σημαντικές επιχειρήσεις στο μη συνεταιριστικό τομέα ή δημιουργούν θυγατρικές ιδιωτικές εταιρίες.

Ολλανδία: Υπάρχουν περίπου 2.000 αγροτικοί συνεταιρισμοί. Κάθε τομέας παραγωγής διαθέτει και τον δικό του συνεταιρισμό. Στην Ολλανδία λειτουργεί το Εθνικό Συνεταιριστικό Συμβούλιο, το οποίο και υπεραμύνεται των συμφερόντων των

³⁶ «Συνεταιρισμός», <http://el.wikipedia.org/>

συνεταιρισμών απέναντι στις διαφοροποιήσεις της εκάστοτε κυβέρνησης. Διαθέτει τον μεγαλύτερο συνεταιρισμό γάλακτος στην Ευρώπη.

Οι αμερικανικοί γεωργικοί συνεταιρισμοί διαδραματίζουν επίσης έναν σημαντικό οικονομικό ρόλο. Στην Αμερική λειτουργούν 8.000 συνεταιρισμοί με μέλη έξι εκατομμύρια Αμερικανούς. Εκτός από τον τομέα των τροφίμων υπάρχουν ακόμη και συνεταιριστικά διυλιστήρια και πετρελαιοπηγές³⁷.

Η Ασία κατέχει περισσότερο από το 83% του συνολικού αριθμού συνεταιριστών (που βρίσκονται κυρίως στην Ινδία και την Κίνα). Αλλά από την άποψη του κύκλου εργασιών, η Ευρώπη είναι στην κορυφή (χάρη στους γαλλικούς, γερμανικούς, ολλανδικούς και ιταλικούς συνεταιρισμούς)³⁸.

2.4.1. Η δομή & η διαφορετικότητα των αγροτικών συνεταιρισμών παγκόσμια

Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί δεν έχουν την ίδια δομή σε όλον τον κόσμο και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι συνεταιρισμοί αποτελούν ένα σύνθετο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό φαινόμενο με διαφορετικές επιρροές και εξέλιξη για την κάθε χώρα.

Στη ΔΑΝΙΑ το κυριότερο χαρακτηριστικό των αγροτικών συνεταιρισμών είναι ότι έχουν αναπτυχθεί κατά κλάδο παραγωγής, όπως το γάλα ή το κρέας, καλύπτοντας το σύνολο της χώρας ή μία μεγάλη περιφέρεια. Τα σπουδαιότερα προϊόντα στη Δανία είναι τα γαλακτοκομικά, τα οποία διαχειρίζονται οι γαλακτοκομικοί συνεταιρισμοί, που είναι από τους αρχαιότερους στη χώρα αυτή και εμπορεύονται περίπου το 90% της συνολικής παραγωγής γάλακτος και βουτύρου και περίπου το 80% της παραγωγής του τυριού. Ο Συνεταιρισμός Γεωργικών Εφοδίων στη Δανία πραγματοποιεί εισαγωγή και εμπόριο του 50% των λιπασμάτων και των ζωοτροφών προσφέροντας στα μέλη του ικανοποιητικές τιμές και γεωπονικές συμβουλές.

³⁷ Λινάρδου Γ., «Ισχυροί όμιλοι οι συνεταιρισμοί στη Ευρώπη και στις ΗΠΑ», 18/09/2011, εφημερίδα Ελευθεροτυπία, διαθέσιμο στο <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=310635>

³⁸ Guy Tchami, Συνεταιριστικό εγχειρίδιο για τις οργανώσεις εργαζομένων, 2010, Συνεταιριστικό Πρόγραμμα, Διεθνές Γραφείο Εργασίας Γενεύη, Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Περιφερειακής Ανάπτυξης (Δίκτυο Κ.Α.Π.Α.)

Στην ΟΛΛΑΝΔΙΑ οι αγροτικοί συνεταιρισμοί πραγματοποιούν μόνο μία δραστηριότητα. Υπάρχουν συνεταιρισμοί εμπορίας φρούτων και λαχανικών, μεταποίησης και εμπορίας του γάλακτος, ασφαλιστικοί και πιστωτικοί συνεταιρισμοί, συνεταιρισμοί γεωργικών εφοδίων κλπ.. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο, οι αγρότες στην Ολλανδία να είναι μέλη σε πάνω από τέσσερις συνεταιρισμούς. Ένας κτηνοτρόφος π.χ. μπορεί να είναι μέλος στον συνεταιρισμό μεταποίησης και εμπορίας του γάλακτος ή του κρέατος, στον πιστωτικό, των γεωργικών εφοδίων κ.ο.κ. Οι 2000 Α.Σ. της Ολλανδίας οργανώνονται σε 25 Κεντρικές Οργανώσεις κατά κλάδο παραγωγής. Οι Κεντρικές Οργανώσεις οργανώνονται σε μία εθνική οργάνωση, το Εθνικό Συνεταιριστικό Συμβούλιο, που έχει σαν στόχο να προάγει τα συμφέροντα των συνεταιρισμών απέναντι στην εκάστοτε κυβέρνηση και τους εμπόρους. Οι Α.Σ. στην Ολλανδία διακινούν το 50% των γεωργικών προϊόντων παίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία της χώρας.

Ο μεγαλύτερος γαλακτοκομικός συνεταιρισμός της Ευρώπης έχει την έδρα του στην Ολλανδία και έχει επεκταθεί ως πολυεθνική εταιρεία σε πολλές χώρες του κόσμου όπως και στη χώρα μας. Πρόκειται για την Friesland Company (NOYNOY) που προέκυψε από την συγχώνευση των δύο μεγαλύτερων γαλακτοκομικών συνεταιρισμών της Ολλανδίας.

Στη ΓΑΛΛΙΑ οι Α.Σ. είναι οργανωμένοι σε μορφή πυραμίδας. Οι αγρότες οργανώνουν τους τοπικούς συνεταιρισμούς (πρωτοβάθμιες οργανώσεις) στους οποίους είναι μέλη και ανήκουν και σε περιφερειακές ενώσεις (δευτεροβάθμιες οργανώσεις). Οι περιφερειακές ενώσεις με τη σειρά τους ανήκουν σε εθνικές ενώσεις (τριτοβάθμιες οργανώσεις). Οι εθνικές ενώσεις ανήκουν σε μία από τις τρεις διαφορετικές ενικές ομοσπονδίες. Τη Γαλλική Συνομοσπονδία Αγροτικών Συνεταιρισμών, την Εθνική Ομοσπονδία Αγροτικών Ασφαλίσεων και την Εθνική Ομοσπονδία Αγροτικής Πίστης.

Ακόμη και στις Η.Π.Α. υπήρχαν περίπου 8.000 συνεταιρισμοί. Παρά την καπιταλιστική φιλοσοφία που επικρατεί 6 εκατομμύρια Αμερικανοί είναι μέλη αγροτικών συνεταιρισμών με κύριο στόχο τους τη δραστηριοποίηση στον τομέα της εμπορίας και κυρίως στις εξαγωγές των προϊόντων τους.

Στον ΚΑΝΑΔΑ οι Α.Σ. έχουν σαν κύριο στόχο την εμπορία και την μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων καθώς και την προμήθεια γεωργικών εφοδίων.

Στο ΙΣΡΑΗΛ αναπτύχθηκαν δύο διαφορετικά είδη συνεταιρισμών, τα μοςάβ και τα κιμπούτς. Στα μοςάβ τα μέλη τους είχαν ιδιόκτητη γη και επιλέγουν με δική τους ευθύνη το προϊόν που θα παράγουν. Οι υπηρεσίες που προσφέρουν τα μοςάβ είναι η συγκέντρωση η συσκευασία και η εμπορία των αγροτικών προϊόντων καθώς και η προμήθεια των γεωργικών εφοδίων. Στα κιμπούτς η γη ενοικιάζεται από το κράτος για πολλά χρόνια και ανήκει σε όλα τα μέλη, τα οποία προσφέρουν την εργασία σύμφωνα με τις αποφάσεις των ηγετικών στελεχών. Τα παραγόμενα προϊόντα τα διαχειρίζεται η διοίκηση. Αφού καλύψουν τα έξοδα του συνεταιρισμού το κέρδος διαμοιράζεται στα μέλη³⁹.

³⁹ Κουλουκτσής Δ., «Η έννοια, ο στόχος, οι αξίες και αρχές του συνεταιριστικού θεσμού», εφημερίδα «Αγροτική Έκφραση», διαθέσιμο στο <http://www.thessalikigi.gr/enot-news/2353>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ 2008-2013

3.1 Η έννοια του όρου «κρίση»

Με τον όρο «κρίση» εννοούμε ένα ποιοτικό σημείο καμπής, ένα ρήγμα στη συνήθη διαδικασία αλλαγής. Ο όρος «κρίση» προέρχεται από την ιατρική. Στα ελληνικά η αρχική σημασία του όρου αναφέρεται σε ένα σημείο καμπής μιας ασθένειας όπου «είναι αβέβαιη η έκβαση: θάνατος ή ανάρρωση». Η κρίση απαντάται σε μια νόσο «όταν η νόσος αυξάνει σε ένταση, φεύγει, μετατρέπεται σε μια άλλη ή λήγει». Από ιατρική σκοπιά λοιπόν, η κρίση δεν είναι αναγκαστικά κάτι κακό. Αναφέρεται μάλλον στην ανομοιογένεια της πορείας μιας ασθένειας, στην κατά διαστήματα διακοπή μιας σχετικά σταθερής κατάστασης, σε στιγμές έντασης, εξέλιξης προς το καλύτερο ή το χειρότερο. Σε στιγμές στις οποίες ένας τρόπος εξέλιξης διακόπτεται και ένας άλλος (πιθανόν) εγκαθιδρύεται: στιγμές αγωνίας και στιγμές ελπίδας.

Όταν χρησιμοποιείται η έννοια της κρίσης στην ανάλυση της κοινωνικής και ιστορικής εξέλιξης, δεν αναφέρεται απλά σε «δύσκολους καιρούς» αλλά σε σημεία καμπής. Εφιστάται η προσοχή στις ασυνέχειες τις ιστορίας, στις διακοπές της εξέλιξης, στις ρήξεις, στις διακυμάνσεις της έντασης του χρόνου. Η χρήση της έννοιας της κρίσης προϋποθέτει την αντίληψη ότι η ιστορία δεν είναι γραμμική και προβλέψιμη, αλλά γεμάτη αλλαγές κατεύθυνσης και περιόδους έντονης μεταβολής⁴⁰.

3.1.1. Η έννοια του όρου «οικονομική κρίση»

Τον 19^ο αιώνα ο όρος χρησιμοποιήθηκε από τον Μαρξ για να χαρακτηρίσει τη δυσλειτουργία-αρρώστια της οικονομίας. Ως «οικονομική κρίση» μπορεί να χαρακτηριστεί η φάση καθόδου, το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία

⁴⁰ John Holloway, «Κρίση, Φετιχισμός, Ταξική Σύνθεση»

χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Όταν λέμε οικονομική δραστηριότητα αναφερόμαστε σε όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κ.λπ. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη.

Η οικονομική κρίση αποτελεί λοιπόν τη μία από τις δύο φάσεις των οικονομικών διακυμάνσεων και συγκεκριμένα τη φάση της καθόδου, όταν δηλαδή η οικονομική δραστηριότητα βρίσκεται σε μια συνεχή συρρίκνωση.

Οι οικονομικές διακυμάνσεις ορίζονται ως οι διαδοχικές αυξομειώσεις της οικονομικής δραστηριότητας μέσα σε μια οικονομία. Λέγονται αλλιώς και κυκλικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι. Οι Άγγλοι αποδίδουν το φαινόμενο με τον όρο «business cycles», ακριβώς για να τονίσουν την ιδιαίτερη βαρύτητα των επενδύσεων στην εξέλιξη του οικονομικού κύκλου. Από πολύχρονες στατιστικές παρατηρήσεις διαπιστώθηκε ότι οι οικονομικοί κύκλοι διαρκούν περίπου από 7 έως 11 χρόνια⁴¹.

3.2 Δημόσιος δανεισμός και δημόσιο χρέος

Για την πραγματοποίηση των στόχων τους οι δημόσιοι φορείς χρησιμοποιούν διάφορα μέσα, με διαφορετική το καθένα αποτελεσματικότητα στην προώθηση των επιμέρους στόχων. Τα μέσα δράσης αυτά των δημόσιων φορέων, τα ταξινομούμε συνήθως σε κάποιες κατηγορίες. Μια βασική κατηγορία δημοσιονομικών μέσων είναι οι δημόσιες δαπάνες. Ο ρόλος των δημοσίων δαπανών είναι σημαντικός και καθοριστικός στην αποτελεσματικότητα και την επίδραση της δημοσιονομικής πολιτικής στην οικονομική δραστηριότητα.

Οι πιο σημαντικές πηγές χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών της κυβέρνησης είναι:

- ✓ η είσπραξη των φόρων,
- ✓ η δημιουργία δημοσιονομικού ελλείμματος
- ✓ και η έκδοση νέου χρήματος.

⁴¹ «Οικονομική κρίση», <http://el.wikibooks.org/wiki/%>

Ο δημόσιος δανεισμός αποτελεί τη δεύτερη σημαντική πηγή χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών μετά τους φόρους. Η σημασία του μάλιστα αυξήθηκε σημαντικά τη τελευταία εικοσαετία, οπότε αυξήθηκαν σημαντικά οι δημόσιες δαπάνες, ενώ η αύξηση των φορολογικών εσόδων ήταν σχετικά μικρότερη σε όλες τις χώρες του κόσμου. Στο παρελθόν μάλιστα, ο δημόσιος δανεισμός χρησιμοποιούνταν για την κάλυψη μόνο μέρους των δαπανών για επενδύσεις, ενώ το υπόλοιπο καλυπτόταν από αποταμίευση του δημοσίου. Αντίθετα, τα τελευταία χρόνια τα έσοδα από δημόσιο δανεισμό καλύπτουν εν μέρει και τρέχουσες δαπάνες, γιατί η αποταμίευση του κράτους είναι αρνητική.

Τα δημοσιονομικά ελλείμματα προκύπτουνε λοιπόν όταν η κυβέρνηση χρηματοδοτεί μέρος των δαπανών για την άσκηση δημοσιονομικής πολιτικής όχι με φόρους, αλλά με την έκδοση και την πώληση δημοσίων ή κυβερνητικών ομολογιών (government bonds) στον ιδιωτικό τομέα. Με άλλα λόγια, η κυβέρνηση έχει τη δυνατότητα να χρηματοδοτεί μέρος των εξόδων της με δανεισμό από τον ιδιωτικό τομέα ο οποίος κατέχει το χρέος του δημοσίου τομέα. Βέβαια, η εγχώρια κυβέρνηση μπορεί επίσης να δανειστεί και από το εξωτερικό, οπότε στην περίπτωση αυτή το χρέος της κυβέρνησης είναι εξωτερικό (external dept). Στο μέλλον, η κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να πληρώσει στους κατόχους των δημοσίων ομολογιών όχι μόνο το αρχικό ποσό των ομολογιών, αλλά και κάποιο επιτόκιο επί των ομολογιών αυτών. Το απόθεμα των δημοσίων ομολογιών τα οποία η κυβέρνηση πρέπει να πληρώσει αποτελεί το δημόσιο χρέος του δημοσίου τομέα. Συγκεκριμένα, δημόσιο χρέος μιας χώρας είναι ο συσσωρευμένος δανεισμός των παρελθόντων ετών. Αυτό σημαίνει ότι η δημιουργία δημοσιονομικών ελλειμμάτων οδηγεί στην αύξηση του δημοσίου χρέους⁴².

Η κάθε μορφή δανεισμού έχει διαφορετική επίδραση στη διανομή του εισοδήματος. Ο δημόσιος δανεισμός, όπως είπαμε, μπορεί να προέρχεται είτε από πηγές του εσωτερικού είτε του εξωτερικού. Ο εσωτερικός δανεισμός δεν αυξάνει τους συνολικούς πόρους της οικονομίας, ενώ ο εξωτερικός τους αυξάνει. Όταν οι δημόσιοι φορείς δανείζονται από εσωτερικές πηγές, χρησιμοποιούν πόρους που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας αν φυσικά υπήρχε αρκετή ενεργός ζήτηση. Αντίθετα όταν το δημόσιο δανείζεται από το

⁴² Mankiw, G., 2002, Μακροοικονομική Θεωρία, Gutenberg

εξωτερικό, χρησιμοποιεί νέους πόρους που προέρχονται από ξένες πηγές. Επίσης ο εσωτερικός δανεισμός μειώνει την αγοραστική δύναμη και επηρεάζει αρνητικά την ενεργό ζήτηση, ενώ ο εξωτερικός δανεισμός δεν ασκεί καμία επίδραση στην ενεργό ζήτηση της οικονομίας.

Ο εξωτερικός δανεισμός ασκεί συναλλαγματικές επιδράσεις στην οικονομία βελτιώνοντας το ισοζύγιο πληρωμών στην περίοδο που συνάπτεται ένα δάνειο, αλλά συνεπάγεται συναλλαγματική επιβάρυνση της οικονομίας κατά την εξόφληση του δανείου, γιατί το δημόσιο θα πρέπει να χρησιμοποιήσει ένα μέρος από τους διαθέσιμους συναλλαγματικούς πόρους για την εξυπηρέτηση του δανείου αυτού. Βέβαια, όταν ο εξωτερικός δανεισμός χρησιμοποιείται για τη χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων, συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και επίσης, στην αύξηση των εξαγωγών και την υποκατάσταση των εισαγωγών. Επομένως η επιβάρυνση του ισοζυγίου πληρωμών από τα τοκοχρεολύσια για την εξυπηρέτηση του δανείου μπορεί να καλύπτεται, με συνέπεια να μην υπάρχει πραγματική συναλλαγματική επιβάρυνση της οικονομίας, ή αν υπάρχει να είναι σχετικά περιορισμένη. Τέλος, με τον εσωτερικό δανεισμό οι δημόσιοι φορείς χρησιμοποιούν κεφάλαια που ανήκουν σε κατοίκους της χώρας και επομένως οι τόκοι που πληρώνουν περιέρχονται σε κατοίκους της ίδιας χώρας. Αντίθετα στην περίπτωση του εξωτερικού δανεισμού οι τόκοι περνούν σε κατοίκους ξένων χωρών⁴³.

Μεταξύ φορολογίας και δημόσιου δανεισμού υπάρχουν δύο βασικές διαφορές. Η πρώτη διαφορά είναι ότι ο δημόσιος δανεισμός αποτελεί εκούσια μεταβίβαση πόρων από τους ιδιωτικούς φορείς στο δημόσιο, η οποία γίνεται με την καταβολή ειδικής αντιπαροχής, δηλαδή του τόκου, ενώ η φορολογία αποτελεί αναγκαστική εισφορά χωρίς αντίστοιχη ειδική αντιπαροχή. Η διαφορά αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία από την άποψη των επιδράσεων που ασκούν οι δύο αυτές πηγές χρηματοδότησης των δαπανών στην οικονομία. Έτσι η φορολογία ασκεί πιθανόν σημαντικότερες αρνητικές επιδράσεις πάνω στα κίνητρα για εργασία, αποταμίευση και επένδυση από ότι ασκεί ο δημόσιος δανεισμός. Πραγματικά, η επιβολή ενός φόρου μειώνει το πραγματικό εισόδημα των εργαζομένων και επηρεάζει συνήθως αρνητικά την προσφορά εργασίας, τις αποταμιεύσεις και τις επενδύσεις. Αντίθετα επειδή ο δανεισμός του δημοσίου είναι συνήθως εκούσιος δεν επηρεάζει τα κίνητρα

⁴³ Γεωργακόπουλος Θ., 2005, Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική, Εκδόσεις Μπένου

αυτά σημαντικά.⁴⁴ Η δεύτερη σημαντική διαφορά μεταξύ φορολογίας και δημόσιου δανεισμού είναι ότι με τη φορολογία γίνεται οριστική κάλυψη του κόστους των δημοσίων δαπανών και οριστική κατανομή του κόστους αυτού μεταξύ των πολιτών. Έτσι κάθε πολίτης επιβαρύνεται οριστικά με το κόστος αυτό, ανάλογα με τη φορολογική του συμβολή. Αντίθετα, με τον δημόσιο δανεισμό δεν καλύπτεται οριστικά το κόστος των δημοσίων δαπανών, αλλά γίνεται απλώς μια προχρηματοδότησή τους. Η οριστική κάλυψη του κόστους αυτού γίνεται αργότερα, όταν το κοινωνικό σύνολο καλείται να καταβάλει τους φόρους για την πληρωμή των τοκοχρεολυσίων.

Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου το χρέος είναι αρκετά υψηλό και είναι δύσκολο για τη κυβέρνηση να μειώσει το δημόσιο χρέος μέσω της δημιουργίας πρωτογενών πλεονασμάτων, η κυβέρνηση αναγκάζεται να χρηματοδοτήσει τα δημοσιονομικά ελλείμματα και το δημόσιο χρέος με τη δημιουργία νέου χρήματος (monetization of public dept), ενέργεια που οδηγεί σε πληθωριστικές πιέσεις. Αυτό σημαίνει πως ένα υψηλό ποσοστό χρέους αποτελεί τροχοπέδη για σταθερότητα των τιμών αφού δημιουργεί πιέσεις για χρηματοδότηση του δημοσίου χρέους με την έκδοση νέου χρήματος. Ωστόσο, στα πλαίσια μιας αξιόπιστης Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης όπου η νομισματική πολιτική ασκείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, ο κίνδυνος πληθωριστικού φόρου από μια αύξηση της ποσότητας χρήματος ή μιας υποτίμησης του νομίσματος δεν υφίσταται⁴⁵.

⁴⁴ Βέβαια ο δημόσιος δανεισμός δεν είναι πάντοτε εκούσιος, αλλά πολλές φορές περιέχει το στοιχείο του εξαναγκασμού, όπως και η φορολογία. Αυτό γίνεται λ.χ. στις περιπτώσεις που το κράτος εκδίδει ένα ομολογιακό δάνειο και αναγκάζει τους ιδιωτικούς φορείς, όπως τους δημόσιους υπαλλήλους ή διάφορες επιχειρήσεις να αγοράσουν ομολογίες του δημοσίου. Κυρίως όμως γίνεται στην περίπτωση που το κράτος δανείζεται κρυφά από την κεντρική τράπεζα, με την έκδοση νέου χρήματος. Στην περίπτωση αυτή ο δανεισμός του κράτους έχει το στοιχείο του εξαναγκασμού, μπορεί μάλιστα να θεωρηθεί σαν μια μορφή φορολογίας.

⁴⁵ Mankiw, G., 2002, Μακροοικονομική Θεωρία, Gutenberg

3.3 Πτώχευση κράτους – Χρεοκοπία

Η κρατική πτώχευση σημαίνει ότι το κράτος δεν είναι σε θέση να πληρώσει στο ακέραιο τους δανειστές του, εννοώντας το κεφάλαιο που δανείστηκε συν τους τόκους που υποσχέθηκε να καταβάλλει στη χρονική στιγμή που συμφωνήθηκε. Σε αυτή τη περίπτωση, το κράτος καλεί τους δανειστές του σε διαπραγματεύσεις για αναδιάρθρωση του χρέους. Με άλλα λόγια, για μια νέα συμφωνία που μπορεί να συμπεριλαμβάνει τα εξής:

- ✓ μείωση του επιτοκίου, χωρίς αύξηση του χρόνου αποπληρωμής
- ✓ αναβολή της αποπληρωμής, χωρίς αύξηση των συνολικών τόκων
- ✓ μείωση του προς επιστροφή κεφαλαίου.

Και στις τρεις περιπτώσεις, έχουμε αυτό που λέμε αναγκαστικό «κούρεμα» (haircut). Μετά από μια τέτοια κατάσταση, προφανώς το κράτος θα δυσκολευτεί να ξανά δανειστεί από ιδιώτες για κάποιο χρονικό διάστημα, έως ότου δηλαδή οι ιδιώτες αποκτήσουν εμπιστοσύνη ότι θα πάρουν πίσω τα χρήματά τους. Όσο το κράτος δεν μπορεί να δανείζεται, έπειτα από ένα «κούρεμα» το οποίο ακολουθεί την «πτώχευση», αναγκάζεται να μην έχει πρωτογενές έλλειμμα. Δηλαδή να μην ξοδεύει, χωρίς να υπολογίζονται τα τοκοχρεολύσια, περισσότερα από τους φόρους που εισπράττει⁴⁶. Συνεπώς εξαρτάται μόνο από τα εισοδήματα του και ακόμη, η έλλειψη εμπιστοσύνης προς το ίδιο το κράτος έχει ως συνέπεια μια φυγή κεφαλαίου από τη χώρα. Επίσης άμεση επίπτωση είναι η στάση πληρωμών, στην οποία εκ των πραγμάτων οδηγείται η χώρα μια που υπάρχουν άδεια ταμεία και δεν υπάρχει η δυνατότητα επιπλέον δανεισμού. Η πτώχευση ενός κράτους επιβαρύνει όλους τους πιστωτές του, το ίδιο το κράτος, την οικονομία και τους πολίτες του.

Η βασικότερη αιτία χρεοκοπίας ενός κράτους είναι η υπερχρέωσή του⁴⁷. Αυτό μπορεί να συμβεί εξαιτίας πολλών παραγόντων όμως η χρεοκοπία μπορεί να είναι κυρίως αποτέλεσμα μιας σειράς ετών ελλειμματικών προϋπολογισμών, κατά τη διάρκεια των οποίων το κράτος δαπανούσε περισσότερα από όσα εισέπραττε, ενώ

⁴⁶ «Κρίση Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 120-121

⁴⁷ «Πτώχευση-χρεοκοπία κράτους: Τι σημαίνει, ποιες οι αιτίες και ποιες οι συνέπειες», διαθέσιμο στο <http://www.eklogika.gr/page/greekcrisis/xreokopia-proxeysi>

χρηματοδοτούσε τα ελλείμματα του με συνεχώς αυξανόμενα δάνεια (ομόλογα) από τους πολίτες, τις τράπεζες, από επενδυτές και από άλλα κράτη⁴⁸.

Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι τα αποτελέσματα της χρεοκοπίας ενός κράτους έχουν παγκόσμιες επιδράσεις και δεν μένουν μόνο στα όρια του χρεοκοπημένου κράτους.

3.4 Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ)

Η επίτευξη των στόχων της μακροοικονομικής πολιτικής, όπως η σταθερότητα των τιμών, η πλήρης απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών, η επίτευξη ικανοποιητικών ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης κ.ά. εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ομαλή λειτουργία του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Ο όρος «διεθνές νομισματικό σύστημα» περιλαμβάνει τους διεθνείς χρηματοπιστωτικούς θεσμούς, τη συναλλαγματική ισοτιμία των νομισμάτων και τις διεθνείς συμφωνίες και κανόνες τα οποία επηρεάζουν τις χρηματικές συναλλαγές στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομίας. Δεδομένου ότι κάθε χώρα αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της παγκόσμιας οικονομίας και συναλλάσσεται με πολλές χώρες, αναπόφευκτο είναι οι ανισορροπίες του διεθνούς νομισματικού συστήματος να επηρεάζουν τη συμπεριφορά των διάφορων μακροοικονομικών της μεγεθών. Το ΔΝΤ, ο Οργανισμός Παγκόσμιου Εμπορίου, η Παγκόσμια Τράπεζα κ.ά. αποτελούν θεσμούς του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος και επηρεάζουν με τις αποφάσεις τους τις χρηματικές ροές μεταξύ διαφόρων χωρών⁴⁹.

Σημαντικό είναι σε αυτό το σημείο να εξετάσουμε τη δημιουργία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, τα αίτια που οδήγησαν στην ίδρυσή του και τους σκοπούς που εξυπηρετεί, αφού σήμερα διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της ελληνικής αλλά και της παγκόσμιας τάξης πραγμάτων.

Τα θεμέλια του διεθνούς νομισματικού συστήματος μπήκαν το 1944 στο New Hampshire της περιοχής Bretton Woods των ΗΠΑ, όπου αντιπρόσωποι 44 χωρών

⁴⁸ Βασίλης Βιλιάρδος, Οικονομία και Πολιτική, διαθέσιμο στο <http://viliardos.capitalblogs.gr/search.asp>

⁴⁹ «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Γ. Βάμβουκας, σελ.539-540

μεταξύ των οποίων οι ΗΠΑ και η Μ. Βρετανία συναντήθηκαν προκειμένου να θέσουν τα θεσμικά πλαίσια και τους «κανόνες παιχνιδιού» του διεθνούς νομισματικού συστήματος, το οποίο λειτούργησε αμέσως μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και στη διεθνή βιβλιογραφία είναι γνωστό ως *σύστημα Bretton Woods*⁵⁰. Αποτέλεσμα αυτών των διαπραγματεύσεων ήταν να σχεδιαστεί το διεθνές νομισματικό σύστημα σταθερών ισοτιμιών που επιβίωσε μέχρι τη 15^η Αυγούστου 1971 καθώς επίσης να ιδρυθούν δύο σημαντικοί φορείς οικονομικής πολιτικής που επιβιώνουν μέχρι και σήμερα, η Παγκόσμια Τράπεζα και το ΔΝΤ.

Το σύστημα σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods όταν δημιουργήθηκε ήταν ένα σύστημα το οποίο προσδιόριζε σταθερές ισοτιμίες μεταξύ των νομισμάτων των χωρών που συμμετείχαν σε αυτό. Σύμφωνα με αυτό το σύστημα, κάθε χώρα που συμμετείχε αναλάμβανε την υποχρέωση να ασκήσει τέτοια νομισματική πολιτική που να διατηρεί τη συναλλαγματική της ισοτιμία σταθερή σε μια καθορισμένη τιμή, με μέγιστη απόκλιση 1% σε σχέση με το χρυσό. Ένα ομαλό και προβλέψιμο διεθνές κλίμα ήταν ο στόχος του συστήματος αυτού. Το νέο σύστημα άρχισε να φέρνει τα αναμενόμενα αποτελέσματα με τη μορφή της ανάπτυξης στο διεθνές εμπόριο, την οικονομική ανάπτυξη και τις επενδύσεις όμως είχε ως αποτέλεσμα στα τέλη της δεκαετίας του 1960 το εμπορικό ισοζύγιο των ΗΠΑ όχι μόνο να ισοσκελιστεί αλλά να γίνει ελλειμματικό. Έτσι, θύμα των διεθνών ανισορροπιών έγιναν οι ίδιες οι ΗΠΑ και το σύστημα εγκαταλείφθηκε⁵¹.

Κάπως έτσι φτάσαμε στο σημερινό και γνωστό σε όλους μας ΔΝΤ, οι σκοποί ίδρυσης του οποίου ήταν να διευκολύνει την ανάπτυξη νέων συστημάτων πληρωμών μεταξύ των διαφόρων χωρών, να συμβάλει στην ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, να συντελεί στη νομισματική σταθερότητα της διεθνούς οικονομίας και να βοηθά τις χώρες-μέλη του να αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα⁵². Παράλληλα, το ΔΝΤ είχε και έχει πρωταρχικό σκοπό τη δανειοδότηση οικονομιών που δεν κατάφεραν (λόγω ελλειμμάτων) να διατηρήσουν από μόνα τους (κάνοντας χρήση των αποθεματικών τους σε δολάρια) τη συμφωνημένη ισοτιμία του νομίσματος τους με το δολάριο. Βέβαια, από τότε προβλεπόταν ότι τα δάνεια του ΔΝΤ θα δίνονταν

⁵⁰ «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Γ. Βάμβουκας, σελ.554

⁵¹ Robert Gilpin, 2002, «Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία», σελ. 289

⁵² «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Γ. Βάμβουκας, σελ.557

μόνο κάτω από πολύ συγκεκριμένους όρους, οι οποίοι θα εγγυούνταν την αποπληρωμή τους⁵³.

Η προσέγγιση του ΔΝΤ έχει δεχτεί πολλές επικρίσεις. Σύμφωνα με πολλούς υποστηρικτές του ΔΝΤ, κάποιες από αυτές τις επικρίσεις είναι αποτέλεσμα του ότι οι περισσότεροι άνθρωποι δεν γνωρίζουν καλά τις λειτουργίες και τους στόχους του ΔΝΤ, και αυτό οφείλεται στην έλλειψη διαφάνειας εντός του ΔΝΤ, καθώς και στην περίπλοκη φύση του διεθνούς οικονομικού συστήματος γενικότερα. Οι εισηγήσεις για βελτίωση αυτής της κατάστασης περιλαμβάνουν τη μείωση των οικονομολόγων, οι οποίοι, πολλοί φοβούνται, ότι χρησιμοποιούν τις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου ως πειραματόζωα. Από την άλλη, κάποιος φοβούνται ότι οι αλλαγές αυτές που προτείνονται εισάγουν θέματα που είναι περισσότερο πολιτικά παρά οικονομικά και τα οποία έχουν ήδη οδηγήσει σε οικονομικές κρίσεις⁵⁴.

Επίσης, πολλοί οικονομικοί αναλυτές ασκούν κριτική στο γεγονός ότι η οικονομική βοήθεια δίνεται πάντοτε υπό διάφορες προϋποθέσεις (conditionalities), περιλαμβανομένων των Προγραμμάτων Διαρθρωτικής Προσαρμογής (Structural Adjustment Programs). Οι προϋποθέσεις, υποστηρίζεται, παρεμποδίζουν την κοινωνική σταθερότητα και επομένως και τους δεδηλωμένους στόχους του ΔΝΤ, ενώ τα Προγράμματα Διαρθρωτικής Προσαρμογής οδηγούν σε αύξηση της φτώχειας στις χώρες που δέχονται τη βοήθεια⁵⁵.

3.5 ONE – Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Πριν μελετήσουμε την ελληνική κρίση χρέους είναι χρήσιμο να εξετάσουμε σύντομα τη δημιουργία της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης (ONE) και αν αυτή επηρέασε τη διαχείριση της κρίσης στην Ελλάδα καθώς επίσης τι ρόλο έπαιξε η ευρωπαϊκή επινότηση που λέγεται «Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης» στη διαχείριση της δημοσιονομικής πολιτικής.

⁵³ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 28-29

⁵⁴ «Διεθνές Νομισματικό Ταμείο», <http://el.wikipedia.org/wiki/>

⁵⁵ «IMF Conditionality: Theory and Evidence», Axel Dreher, *Public Choice*, Vol. 141, No. 1/2 (Oct., 2009), pp. 233-267, διαθέσιμο στο <http://www.jstor.org>

Στις 7 Φεβρουαρίου του 1992, δηλαδή 35 χρόνια μετά τη «δημιουργία» της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, τα 12 τότε κράτη-μέλη υπέγραψαν στη μικρή ολλανδική πόλη του Μάαστριχτ τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ καθορίστηκαν τα θεσμικά βήματα και η στρατηγική που έπρεπε να υιοθετηθεί, ώστε η μετάβαση στην ΟΝΕ να γίνει με ασφάλεια⁵⁶. Το χρονοδιάγραμμα μετάβασης στην ΟΝΕ περιελάμβανε τρία διαδοχικά στάδια. Μεταξύ άλλων καθιερώνεται ένα νέο θεσμικό όργανο, εντελώς ανεξάρτητο, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), στην οποία θα ανατεθεί η νομισματική πολιτική της Ένωσης. Κάθε κράτος μέλος της ΕΕ πρέπει να πληροί πέντε κριτήρια σύγκλισης για να είναι σε θέση να περάσει στο τρίτο στάδιο το οποίο αφορά τη γέννηση του ευρώ. Αυτά είναι:

- **σταθερότητα των τιμών:** όσον αφορά το ποσοστό του πληθωρισμού, δεν μπορεί να υπάρχει απόκλιση μεγαλύτερη της τάξης του 1,5% σε σχέση με το μέσο όρο του ποσοστού του πληθωρισμού των τριών κρατών μελών με το χαμηλότερο πληθωρισμό,
- **επιτόκια:** όσον αφορά τα μακροπρόθεσμα επιτόκια, δεν μπορεί να υπάρχει απόκλιση μεγαλύτερη της τάξης του 2% σε σχέση με το μέσο όρο των επιτοκίων των τριών κρατών μελών με τα χαμηλότερα επιτόκια,
- **έλλειμμα:** το έλλειμμα του προϋπολογισμού των κρατών μελών δεν πρέπει να υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ,
- **δημόσιο χρέος:** δεν μπορεί να υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ,
- **σταθερότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας:** οι συναλλαγματικές ισοτιμίες πρέπει να έχουν παραμείνει εντός των επιτρεπτών περιθωρίων διακύμανσης κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων ετών⁵⁷.

Η έναρξη του τρίτου σταδίου έγινε τη 1^η Ιανουαρίου 1999 αλλά η Ελλάδα εισήλθε στην ΟΝΕ την 1^η Ιανουαρίου 2002.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προκειμένου λοιπόν να συμπληρώσει και να προσδιορίσει τις διατάξεις της Συνθήκης που αφορούσαν την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ), ενέκρινε τον Ιούνιο του 1997 το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ), το οποίο είναι ένα κανονιστικό πλαίσιο για τον συντονισμό των εθνικών δημοσιονομικών πολιτικών των χωρών που συμμετέχουν στην ΟΝΕ. Σκοπός του είναι η διασφάλιση δημοσιονομικής πειθαρχίας και

⁵⁶ «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Γ. Βάμβουκας, σελ.580

⁵⁷ «Η ΟΝΕ και το ευρώ», διαθέσιμο στο <http://europa.eu>

ευρωστίας των δημοσίων οικονομικών, απαραίτητη προϋπόθεση για την ομαλή λειτουργία της ONE. Με δήλωση του Συμβουλίου τον Μάιο του 1998, το Σύμφωνο συμπληρώθηκε και ενισχύθηκαν οι αντίστοιχες δεσμεύσεις.

Με άλλα λόγια, σύμφωνα με το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης οι χώρες οι οποίες συμμετέχουν στην ONE θα πρέπει να επιδεικνύουν δημοσιονομικό έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης ίσο με 3% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος και το ακαθάριστο χρέος (gross dept) της κυβέρνησης να μην ξεπερνά το 60% του ΑΕΠ. Ενώ στις χώρες της Ευρωζώνης που ξεπερνούν τα παραπάνω επίπεδα, το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης απαιτεί η δημοσιονομική τους κατάσταση να βρίσκεται κοντά σε ισορροπία ή να επιδεικνύει πλεόνασμα ώστε να μπορούν να πετυχαίνουν το όριο του 3% όσον αφορά το δημοσιονομικό έλλειμμα κατά την περίοδο φυσιολογικών κυκλικών υφέσεων⁵⁸.

Η βασική κριτική για το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης έγκειται στο γεγονός ότι από τη στιγμή που αποφασίστηκε ότι το κάθε κράτος –μέλος ακολουθεί τη δική του δημοσιονομική πολιτική, παρά το κοινό νόμισμα και τη κοινή νομισματική πολιτική, οι ηγέτες μας κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι έπρεπε να μπουκιά στα ελλείμματα και στα χρέη. Όμως, οι πρώτοι οι οποίοι τα υπερέβησαν όταν οι οικονομίες τους δοκιμάστηκαν από πιέσεις ύφεσης ήταν οι εμπνευστές του Συμφώνου, Γερμανία και Γαλλία.⁵⁹

Όσον αφορά την Ελλάδα, η χώρα εισήλθε στην ONE κάνοντας χρήση και της δημιουργικής λογιστικής, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, με υψηλό δημόσιο χρέος, με υπερτιμημένη τη δραχμή και, συνεπώς, με μόνιμο ανταγωνιστικό μειονέκτημα, με μειωμένη ανταγωνιστικότητα και, κυρίως, με ένα πολιτικό σύστημα που ανέκαθεν χαρακτηριζόταν από πελατειακές σχέσεις. Συνεπώς, η χώρα εισήλθε στην ONE χωρίς να εκπληρώνει τις αναγκαίες προϋποθέσεις τις οποίες πληρούσαν άλλες ανταγωνιστικότερες οικονομίες⁶⁰. Η Ελλάδα πέτυχε την είσοδό της στο ευρώ με πλαστά στατιστικά στοιχεία όπως αποδείχθηκε τελικά, ένας παράγοντας από τους πολλούς που την οδήγησαν στην οικονομική κρίση που βιώνει σήμερα και στην κατάσταση που έχει περιέλθει.

⁵⁸ De Grauwe, 2003, Τα οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης, Εκδόσεις Παπαζήση

⁵⁹ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 127

⁶⁰ «Η Ελλάδα, η ONE και η κρίση», Α.Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

3.6 Η Ελλάδα πριν την κρίση

Γενικά η ένταξη των περιφερειακών χωρών στην Ευρωζώνη αποδείχθηκε επισφαλής, αφήνοντας τις χώρες εκτεθειμένες στην κρίση του 2007-2009 και οδηγώντας τελικά σε κρίση δημοσίου χρέους. Δέκα χρόνια μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ διαπιστώνεται η σχεδόν πλήρης αποτυχία του εγχειρήματος. Βέβαιο είναι ότι η χώρα μας εντάχθηκε στην ΟΝΕ απροετοίμαστη.

Το 1979 η Ελλάδα υπογράφει συνθήκη προσχώρησης στην ΕΟΚ και η ένωση ολοκληρώνεται την 1^η Ιανουαρίου του 1981. Η προσχώρηση της Ελλάδας στην ΟΝΕ το 2001 εντάσσει το κράτος σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου οι οικονομικές αποφάσεις παίρνονται από κοινού. Αν και η πορεία της Ελλάδας στην ΟΝΕ φάνταζε να προχωράει παρά τις δυσκολίες, ωστόσο στο παρελθόν η χώρα είχε δημιουργήσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις οι οποίες θα επέτρεπαν μια οικονομική κατάρρευση ανεξάρτητα από την παγκόσμια κρίση που ξέσπασε⁶¹.

Ένας από τους λόγους που συνετέλεσαν στη κρίση του 2010, ήταν το υψηλό ποσοστό του ελληνικού δημοσίου χρέους στο ΑΕΠ, το οποίο αυξήθηκε σημαντικά στη διάρκεια του 2009. Η επιδείνωση του δημοσίου χρέους προήλθε από την αύξηση του εξωτερικού δανεισμού. Υπάρχουν τέσσερις διακριτές φάσεις στη διαδικασία της συσσώρευσης του δημοσίου χρέους από την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974 έως τη δημοσιονομική κρίση του 2010.

Η πρώτη είναι η περίοδος της προετοιμασίας για την είσοδο στην ΕΟΚ. Πρόκειται για ένα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα που διήρκεσε μεταξύ 1975 και 1980, στο οποίο το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ παρέμεινε χαμηλό και σταθερό. Η δεύτερη φάση, είναι η περίοδος ταχείας συσσώρευσης του χρέους, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980⁶². Σε σύγκριση με τη δεκαετία του 1970, η κατανάλωση αυξήθηκε σημαντικά κατά τη δεκαετία του 1980 ενώ οι επενδύσεις μειώθηκαν κατά το ίδιο περίπου ποσοστό (8% επί του ΑΕΠ). Αυτό σημαίνει ότι οι Έλληνες πολίτες κατανάλωναν περισσότερο, ενώ μικρότερο ποσοστό δαπανούνταν για παραγωγικές επενδύσεις, όπως π.χ. την κατασκευή εργοστασίων και αυτοκινητοδρόμων. Και τα δύο αυτά φαινόμενα οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην

⁶¹ «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», Α.Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

⁶² «Προσδιοριστικοί παράγοντες συσσώρευσης δημοσίου χρέους στην Ελλάδα, 1975-2009», Γ. Αλογοσκούφης, 06/04/2013

δραματική αύξηση του δημοσίου χρέους κατά την δεκαετία του 1980 και στον τρόπο με τον οποίο δαπανήθηκαν από τις τότε κυβερνήσεις τα χρήματα που αντλήθηκαν από το δανεισμό. Πράγματι, το ποσοστό των χρημάτων που δαπανήθηκε σε παραγωγικές επενδύσεις, δηλ. δημόσια έργα υποδομής, δεν ξεπέρασε το 25% του συνόλου. Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων δαπανήθηκε για την αύξηση της μισθοδοσίας στον δημόσιο τομέα, δηλ. περισσότεροι δημόσιοι υπάλληλοι και υψηλότεροι μισθοί, καθώς και για την αύξηση των συνταξιοδοτικών δαπανών, δηλ. περισσότεροι συνταξιούχοι και υψηλότερες συντάξεις.

Οι επενδύσεις μειώθηκαν διότι υπήρχαν λιγότερα ιδιωτικά κεφάλαια για τη χρηματοδότησή τους. Πράγματι, η κυβέρνηση δανειζόταν πουλώντας ομόλογα στους Έλληνες πολίτες, οι οποίοι ουσιαστικά διαμοίραζαν τις αποταμιεύσεις τους μεταξύ ομολόγων που εκδίδονταν από την κυβέρνηση και ομολόγων ιδιωτικών επιχειρήσεων. Ως εκ τούτου, σημειώθηκε μείωση των διαθέσιμων αποταμιεύσεων για τη χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Και δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων που αντλούσε η κυβέρνηση εκδίδοντας ομόλογα δεν δαπανούνταν σε δημόσια έργα υποδομής, το σύνολο των παραγωγικών επενδύσεων του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα μειώθηκε⁶³.

Η τρίτη φάση, είναι η περίοδος της σύγκλισης στη δεκαετία του 1990, κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας για την είσοδο της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ. Από το 1993 διογκώνεται ο δημόσιος τομέας της οικονομίας. Ωστόσο, λόγω του ότι η οικονομία στόχευε να ικανοποιήσει τα κριτήρια σύγκλισης της συνθήκης του Μάαστριχτ, το χρέος άρχισε να μειώνεται ελαφρά ως ποσοστό του ΑΕΠ και το έλλειμμα έπεσε μέχρι το 1999 κάτω από 3% πετυχαίνοντας τελικά η Ελλάδα να γίνει μέλος της ΟΝΕ.

Η τέταρτη είναι η περίοδος της συμμετοχής στη ζώνη του ευρώ, από το 2000 έως το 2008, πριν από την επιδείνωση της διεθνούς οικονομικής κρίσης με την κατάρρευση της Lehman Brothers.⁶⁴ Το φθινόπωρο του 2004, κατόπιν πίεσης από τη Eurostat το ελληνικό κράτος προχώρησε σε δημοσιονομική απογραφή. Πρόκειται για μια λεπτομερή και δαπανηρή διαδικασία επαλήθευσης και ελέγχου της αξιοπιστίας των δημοσιονομικών στοιχείων που δημοσιοποιεί η αρμόδια αρχή μιας χώρας. Η

⁶³ «Η οικονομική κρίση στη Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία», Βαγιανός, Βέττας, Μεγήρ, διαθέσιμο στο <http://greekeconomistsforreform.com/>

⁶⁴ «Προσδιοριστικοί παράγοντες συσσώρευσης δημοσίου χρέους στην Ελλάδα, 1975-2009», Γ. Αλογοσκούφης, 06/04/2013

απογραφή αποκάλυψε αποκρύψεις δαπανών της προηγούμενης κυβέρνησης με αποτέλεσμα να αναθεωρηθούν τα ελλείμματα των προηγούμενων ετών προς τα πάνω. Με την απογραφή αναθεωρήθηκαν τα στοιχεία του ελλείμματος και του χρέους της περιόδου 2000-2004 ως εξής: το δημόσιο έλλειμμα του 2000 από τα επίπεδα του 2% ως προς το ΑΕΠ έφτασε το 4,1%, του 2001 από 1,4% έφθασε στο 3,7%, του 2002 από 1,4% έφτασε στο 3,7%, του 2003 από 1,7% έφθασε στο 4,6% και του 2004 από 1,2% έφθασε στο 5,3%. Παράλληλα, το δημόσιο χρέος του 2000 από το 106,2% ως προς το ΑΕΠ έφθασε στο 114%, του 2001 από 106,9% έφθασε στο 114,7%, του 2002 από 104,7% έφτασε στο 112,5%⁶⁵.

Το γεγονός αυτό οδήγησε σε μείωση της αξιοπιστίας της χώρας και σε τριετή επιτήρηση από την Ε.Ε.. Την ίδια χρονιά η Eurostat προχώρησε σε αναθεώρηση παλαιότερων ελλειμμάτων της Ελλάδας, από τα οποία προέκυπτε ότι η Ελλάδα δεν ικανοποιούσε ποτέ τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ αφού ακόμα και την κρίσιμη χρονιά του 1999 εξακολουθούσε να έχει έλλειμμα πάνω από 3%. Την τριετία 2004-2007 το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώνεται ενώ σημειώνονται υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης με το εθνικό εισόδημα να αυξάνεται κατά 12-15 δις. τον χρόνο. Από το φθινόπωρο του 2008 όμως, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που ξέσπασε τότε, η ελληνική οικονομία εκτροχιάζεται και το έλλειμμα άλλα και το χρέος αρχίζουν να αυξάνονται με γρήγορους ρυθμούς.

Τον Νοέμβριο του 2010 η Eurostat προχώρησε σε αναθεώρηση των ελληνικών ελλειμμάτων των τελευταίων ετών. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά το έλλειμμα του 2006 τοποθετήθηκε στο 5,7% του ΑΕΠ (12,1 δις. ευρώ), του 2007 στο 6,4% του ΑΕΠ (14,4 δις. ευρώ), του 2008 στο 9,4% του ΑΕΠ (22,3 δις. ευρώ) και του 2009 στο 15,4% του ΑΕΠ (36,1 δις. ευρώ). Αντίστοιχα αναθεωρήθηκε προς τα πάνω και το χρέος, με το χρέος του 2009 να αναθεωρείται στο 126,8% του ΑΕΠ που αντιστοιχεί σε 298 δις. Ευρώ⁶⁶.

Στο ζήτημα της δημοσιονομικής πειθαρχίας η χώρα απέτυχε παταγωδώς, όπως έδειξαν και οι δραματικές εξελίξεις μετά το 2008. Καθ' όλη την περίοδο μετά την ένταξη τα δημοσιονομικά ελλείμματα της χώρας ήταν σταθερά πάνω από το επιτρεπόμενο όριο του 3% ως προς το ΑΕΠ, με αποτέλεσμα τη συνεχή αύξηση του δημόσιου χρέους. Παρόλο που η χώρα τέθηκε σε επιτήρηση τα έτη 2006-2007,

⁶⁵ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 157

⁶⁶ «Ελληνική κρίση χρέους 2010-2013», Βικιπαιδεία, διαθέσιμο στο <http://el.wikipedia.org>

εξήλθε αυτής με νέο μένος δημοσιονομικής σπατάλης, με αποκορύφωμα τα έτη 2008 και 2009. Υπό το βάρος αυτών των συσσωρευμένων χρεών νομοτελειακή ήταν η χρεοκοπία της χώρας. Η συμμετοχή μας στην ΟΝΕ όχι μόνον δεν οδήγησε στο μονοπάτι της δημοσιονομικής σταθερότητας, αλλά δεν απέτρεψε το χειρότερο αποτέλεσμα⁶⁷.

Είναι προφανές ότι η διεθνής κρίση σηματοδοτεί μια νέα πέμπτη φάση για την ελληνική μακροοικονομική πολιτική.

3.7 Το χρονικό της ελληνικής κρίσης χρέους και η διαχείρισή της

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση ήταν φυσικό να μην αφήσει ανεπηρέαστη την Ελλάδα. Όμως οι αρχικές συνέπειες της κρίσης ήταν συγκριτικά ήπιες για τη χώρα μας.

Πρώτον, δεν προκάλεσε ανυπέρβλητα προβλήματα στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα λόγω του χαμηλού βαθμού διασύνδεσής του με το αμερικανικό και το βρετανικό σύστημα και επειδή δεν κατείχε σημαντικό ποσοστό «τοξικών» τίτλων. *Δεύτερον*, οι επιδράσεις στην πραγματική οικονομία, με εξαίρεση τον τουρισμό και τη ναυτιλία, ήταν σχετικά ήπιες δεδομένου του χαμηλού βαθμού ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας. Η κρίση, αν και δεν προκάλεσε, έδωσε ώθηση στην κρίση χρέους της ελληνικής οικονομίας. Η κατάσταση χειροτέρευσε δραματικά το 2009, όταν χωρίς να υπάρχουν τα περιθώρια άσκησης επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής το δημοσιονομικό έλλειμμα εκτινάχθηκε στο -15,4% ως προς το ΑΕΠ και το δημόσιο χρέος στο 126,8% . Παρόλα αυτά, η χώρα συνέχιζε να δανείζεται με σχετικά ευνοϊκούς όρους. Εν συνεχεία, μια σειρά από αρνητικά γεγονότα όπως οι συνεχείς αρνητικές δηλώσεις για την κατάσταση της χώρας, οι παλινωδίες της οικονομικής πολιτικής, οι διαδοχικές υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τον οίκους «αξιολόγησης», κ.α. εκτίνασσαν σταδιακά τα περιθώρια δανεισμού και καθιστούσαν τη χρηματοδότηση του ελληνικού δημοσίου ιδιαίτερα

⁶⁷ «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», Α.Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

δυσχερή. Την κατάσταση αυτή την εκμεταλλεύτηκαν οι κερδοσκόποι τίτλων και συναλλάγματος⁶⁸.

Τελικά, στα μέσα του 2010, και μετά τις αποκαλύψεις ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα της Ελλάδας έκλεισε για το 2009 σε επίπεδα πολύ πάνω από αυτά που θα καθιστούσαν το δημόσιο χρέος βιώσιμο, η ελληνική κυβέρνηση αδυνατούσε να δανειστεί με λογικά επιτόκια από τις αγορές για τη χρηματοδότηση του τρέχοντος δημοσιονομικού ελλείμματος και την αναχρηματοδότηση του χρέους. Αποτέλεσμα ήταν ο άμεσος κίνδυνος χρεοκοπίας και στάσης πληρωμών του Ελληνικού Δημοσίου. Η προσπάθεια της κυβέρνησης να ανακτήσει την αξιοπιστία της χώρας στις διεθνείς αγορές και να πετύχει μείωση των επιτοκίων οδήγησε σε λήψη μέτρων μείωσης των δαπανών, τα οποία δεν κατάφεραν να ανατρέψουν το αρνητικό κλίμα.

Κατόπιν αυτών η Ελλάδα κατέφυγε στη βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, που συγκρότησαν από κοινού μηχανισμό βοήθειας για την Ελλάδα. Η ανακοίνωση της προσφυγής στον μηχανισμό στήριξης έγινε στις 23 Απριλίου 2010 από τον πρωθυπουργό ο οποίος βρισκόταν εκείνη την ημέρα στο Καστελόριζο. Η χρηματοδότηση από τον μηχανισμό στήριξης έγινε υπό τους όρους ότι η Ελλάδα θα λάβει μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής και, ειδικότερα, υπό τους όρους ότι θα λάβει μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης. Με τη χρηματοδότηση από το μηχανισμό αποφεύχθηκε ο άμεσος κίνδυνος χρεοκοπίας της Ελλάδας, που θα είχε πιθανές ανεξέλεγκτες συνέπειες και για όλη τη ζώνη του ευρώ⁶⁹.

Στις 2 Μαΐου αποφασίσθηκε η χορήγηση στην Ελλάδα δανείου ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ (80 δις από τις 15 χώρες της ONE και 30 δις από το ΔΝΤ). Το πρόγραμμα προσαρμογής της χώρας μας έλαβε την μορφή «Μνημονίου», το οποίο αναθεωρείται περιοδικά. Με τον όρο «Μνημόνιο» εννοούμε ακριβώς τη παραπάνω δανειακή συμφωνία όπου πάνω στην οποία βασίστηκε ολόκληρη η προβληματική δομή του EFSF (βλέπε παρακάτω). Η συμφωνία αυτή αποδείχτηκε όχι μόνο αναποτελεσματική ως προς το βασικό στόχο της (να βάλει το δημόσιο χρέος της Ελλάδας σε διαχειρίσιμη πορεία) αλλά και εν δυνάμει καταστροφική για την Ευρωζώνη ολόκληρη, συμπεριλαμβανομένων και των πλεονασματικών χωρών⁷⁰.

⁶⁸ «Η Ελλάδα, η ONE και η κρίση», Α.Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

⁶⁹ «Ελληνική κρίση χρέους 2010-2013», Βικιπαιδεία, διαθέσιμο στο <http://el.wikipedia.org>

⁷⁰ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 97 & 132

Ήταν η πρώτη φορά που η ONE κλήθηκε να διαχειριστεί μια κρίση. Λόγω της απουσίας θεσμοθετημένων μηχανισμών διαχείρισης κρίσεων, λόγω της απαγόρευσης από τη Συνθήκη ανάληψης των υποχρεώσεων ενός κράτους της ONE από άλλα κράτη μέλη, λόγω του φόβου δημιουργίας ενός προηγούμενου, αλλά και λόγω της αντίδρασης των πολιτών τους τα κράτη μέλη καθυστέρησαν σημαντικά να αντιμετωπίσουν το ελληνικό ζήτημα. Φόβοι όμως για διάδοση της κρίσης και σε άλλες υπερχρεωμένες χώρες, φόβοι για τις συνέπειες μιας πτώχευσης στα εθνικά τραπεζικά συστήματα, κυρίως της Γαλλίας και Γερμανίας καθώς και ανησυχίες για την εικόνα της Ευρωζώνης και της συνολικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οδήγησαν τις χώρες της ONE να υιοθετήσουν το χρηματοδοτικό σχήμα υπέρ της Ελλάδος. Εν συνεχεία, και με αφορμή τους φόβους για κατάρρευση και άλλων χωρών της Κοινοτικής περιφέρειας η Ευρωζώνη ανέπτυξε και άλλα μέσα αντιμετώπισης κρίσεων⁷¹. Το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) ιδρύθηκε την 9^η Μαΐου 2010, λίγες ημέρες μετά τη δική μας Μνημονιακή Δανειακή Σύμβαση (Μνημόνιο) με σκοπό να σταματήσει το κακό στην Ελλάδα. Το ότι απέτυχε είναι κάτι παραπάνω από προφανές.

Η Ελληνική οικονομία συνέχισε να βρίσκεται σε κατάσταση δημοσιονομικής ανισορροπίας και το επόμενο διάστημα, με αποτέλεσμα ένα χρόνο μετά, τον Ιούνιο του 2011, η κυβέρνηση να καταφύγει στην ψήφιση του μεσοπρόθεσμου προγράμματος (2012-2015), που περιελάμβανε νέα μέτρα λιτότητας και περικοπές. Συγκεκριμένα, το μεσοπρόθεσμο προβλέπει μία σειρά από μέτρα για τον περιορισμό των δαπανών και αύξησης των εσόδων. Περιορίζονται μισθολογικές και λειτουργικές δαπάνες και προστίθενται νέα φορολογικά μέτρα. Ιδρύεται οργανισμός Αποκρατικοποιήσεων (Ταμείο Δημόσιας Περιουσίας) με σκοπό την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας. Στόχος είναι έσοδα 50 δις από αποκρατικοποιήσεις. Επίσης τέθηκε θέμα αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας και αναδιάρθρωσης ή «κουρέματος» του χρέους με σκοπό τη μακροπρόθεσμη μείωση του χρέους σε βιώσιμα επίπεδα.

Μέσα στον Ιούλιο υπήρξε σύνοδος κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα χρέους της Ελλάδας αλλά και να εξευρεθούν τρόποι θωράκισης του Ευρώ απέναντι σε κερδοσκοπικές επιθέσεις. Η σύνοδος κορυφής κατέληξε την 21η Ιουλίου σε συμφωνία νέας δανειοδότησης της Ελλάδας. Η

⁷¹ «Η Ελλάδα, η ONE και η κρίση», Α.Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

συμφωνία περιλάμβανε νέο δάνειο για την χώρα ύψους 158 δις Ευρώ. Από αυτά τα 109 δις θα προέλθουν από την ΕΕ και το ΔΝΤ (49 δις από αυτά είναι το υπόλοιπο από το πρώτο πακέτο διάσωσης), 37 δις από τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα, ενώ άλλα 12 δις θα προέλθουν από την επαναγορά ομολόγων. Ακόμη προβλέπεται η επιμήκυνση από 15 έως και 30 χρόνια των ομολόγων που λήγουν από το άμεσο διάστημα έως το 2020. Μετά την ανακοίνωση της συμφωνίας οι οίκοι αξιολόγησης Fitch και Moody's υποβάθμισαν την Ελλάδα σε καθεστώς περιορισμένης χρεοκοπίας. Στο τέλος Αυγούστου ανακοινώθηκε πως η οικονομία της Ελλάδας βρισκόταν εκτός στόχων, καθώς υπήρχε μεγάλη υστέρηση εσόδων και αύξηση δαπανών.

Στις 23 Οκτωβρίου συγκλήθηκε έκτακτη σύνοδος κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο την κατάρτιση ενός οριστικού σχεδίου αντιμετώπισης της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη. Η σύνοδος κατέληξε σε συμφωνία που ανακοινώθηκε τα ξημερώματα της 27ης Οκτωβρίου και απέβλεπε σε «κούρεμα» κατά 50% του ελληνικού χρέους και πρόσθετο πακέτο βοήθειας προς την Ελλάδα ύψους 130 δις €. Με βάση την συμφωνία οι ιδιώτες θα αποδεχτούν σε εθελοντική βάση, μείωση της αξίας των ελληνικών ομολόγων που διαθέτουν κατά 50%. Η συμφωνία θα συνοδεύεται από πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής με διάρκεια μέχρι το 2021 και δημιουργία μηχανισμού μόνιμης εποπτείας της Ελλάδας για την συνεχή παρακολούθηση της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων. Μετά από μια σειρά πολιτικών γεγονότων και πρόταση δημοψηφίσματος η οποία απορρίφθηκε εν τέλει, φτάσαμε στο δεύτερο μνημόνιο το οποίο συζητήθηκε στη Βουλή στις 12 Φεβρουαρίου του 2012 και ψηφίστηκε τις πρώτες πρωινές ώρες της 13ης Φεβρουαρίου το οποίο προέβλεπε ακόμη πιο σκληρά και δυσβάσταχτα μέτρα για τον ελληνικό λαό. Μετά και τις εκλογικές αναμετρήσεις της 6^{ης} Μαΐου 2012, οι διαπραγματεύσεις διαρκείας της κυβέρνησης με την τρόικα κατέληξαν στην κατάρτιση του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2013-2016 (ή τρίτο μνημόνιο). Το πολυνομοσχέδιο κατατέθηκε στη βουλή στις 5 Νοεμβρίου, ενώ υπερψηφίστηκε στις 7 Νοεμβρίου 2012⁷². Τρία χρόνια μετά λοιπόν την εφαρμογή των δύο μνημονίων και τη λήψη των τελευταίων σκληρών οικονομικών μέτρων οι Έλληνες καλούνται να

⁷² Στοιχεία από το χρονικό «Ελληνική κρίση χρέους 2010-2013», <http://el.wikipedia.org>

ζήσουν με μισθούς του 2004 - ίσως και παλαιότερων χρόνων - και τιμές προϊόντων και υπηρεσιών που βρίσκονται στο 2012⁷³.

Η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση αποκάλυψε θεμελιώδεις αδυναμίες όσον αφορά την οικονομική διακυβέρνηση της ΟΝΕ. Η οικονομική διακυβέρνηση βασιζόταν στην υπόθεση ότι οι χώρες διαθέτουν επαρκή κίνητρα για να "τηρούν τα οικονομικά τους σε τάξη" και ως εκ τούτου σχεδόν αυτομάτως συνεισφέρουν στο κοινό συμφέρον της ζώνης του ευρώ. Οι αποφάσεις οικονομικής πολιτικής υπόκειντο, στην πράξη, σε χαλαρούς περιορισμούς σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ακόμη και στους τομείς όπου υποτίθεται ότι εφαρμόζονταν αυστηροί κανόνες. Οι πιέσεις από τους ομολόγους, δηλαδή πιέσεις που ασκούν τα κράτη μέλη μεταξύ τους για την άσκηση υγιών οικονομικών πολιτικών, ήταν σχεδόν ανύπαρκτες στις ευρωπαϊκές συζητήσεις περί πολιτικής. Επιπλέον, οι χρηματοπιστωτικές αγορές δεν άσκησαν σωστά τον πειθαρχικό τους ρόλο⁷⁴.

Η ΟΝΕ δεν προκάλεσε την ελληνική κρίση. Όμως, οι μηχανισμοί προληπτικής εποπτείας που διαθέτει δεν λειτούργησαν. Επίσης, η εγγενής αδυναμία της να αντιμετωπίσει ασυμμετρικές διαταραχές, καθώς και η απουσία αυτόματων μηχανισμών πρώιμης προειδοποίησης και άμεσης παρέμβασης ευνόησαν την εξέλιξη της κρίσης. Για τις μακροοικονομικές ανισορροπίες εντός της ΟΝΕ η ευθύνη ανήκει στους ασκήσαντες την εθνική οικονομική πολιτική. Γνωστοί ήταν οι κίνδυνοι ανταγωνισμού με ισχυρότερες οικονομίες. Γνωστές και οι αναγκαίες πολιτικές προσαρμογής στους νέους όρους παιχνιδιού, τις οποίες το ελληνικό κράτος αρνήθηκε να ασκήσει με τις γνωστές συνέπειες⁷⁵.

⁷³ «Οδηγός. Η ζωή μας μετά το τρίτο μνημόνιο», Το βήμα, Οικονομία, διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=483326>

⁷⁴ «Πλαίσιο πολιτικής εντός της ΟΝΕ», διαθέσιμο στο <http://www.ecb.int>

⁷⁵ «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», Α.Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

3.8 Η εικόνα σήμερα

Για να αντιμετωπισθεί σήμερα η οικονομική κρίση, ελήφθησαν σκληρά μέτρα λιτότητας που περιλαμβάνουν μειώσεις των μισθών, των κοινωνικών παροχών, των συντάξεων και άλλων ωφελημάτων των εργαζομένων. Η οικονομική κρίση που μαστίζει τα τελευταία 3 χρόνια την Ελλάδα εκφράζεται με δραματική μείωση του ρυθμού ανάπτυξης, με μεγάλη άνοδο της ανεργίας, με τεράστια δημοσιονομικά ελλείμματα και χρέη. Όμως, παρόλα αυτά τα μέτρα και τις θυσίες του ελληνικού λαού, το χρέος δεν μειώθηκε, αντίθετα η πορεία του χαρακτηρίζεται αυξανόμενη (πίνακας 1 - παράρτημα) και οι επιτηρητές της χώρας μας απαιτούν συνεχώς νέες περικοπές.

Η δυσaráσκεια της κοινωνίας είναι εντονότερη από ποτέ και εκφράζεται με ποικίλους τρόπους. Το 2011 η αγανάκτηση από την μεγάλη οικονομική ύφεση ήταν έντονη και άρχισε να εκφράζεται με αποδοκιμασίες πολιτικών που εμφανίζονταν σε δημόσιους χώρους, ακόμα και στο εξωτερικό. Στο διάστημα αυτό άρχισαν να ενισχύονται κινήματα πολιτών που δεν συνδέονταν με πολιτικά κόμματα όπως το κίνημα «δεν πληρώνω» που έκανε έντονη την παρουσία του, με τα μέλη του να αρνούνται να πληρώσουν στα δρόμια το υψηλό αντίτιμο. Τον Μάιο η συνεχιζόμενη δυσaráσκεια άρχισε να εκφράζεται με ένα νέο κίνημα διαμαρτυρίας που διοργανώθηκε μέσα από σελίδες κοινωνικής δικτύωσης και ονομάστηκε «κίνημα των αγανακτισμένων». Από τότε το σκηνικό δυσφορίας και κατακραυγής δεν έχει αλλάξει.

Δυστυχώς, η επιδείνωση της πραγματικής οικονομίας συνεχίζεται με την ανεργία να καταγράφει νέα ρεκόρ (πίνακας 2 - παράρτημα). Συνεχίζεται επίσης η ονομαστική αύξηση του δημοσίου χρέους που έφτασε στα 309 δις. ευρώ τον Μάρτιο του 2013 σύμφωνα με το επίσημο δελτίο Δημοσίου Χρέους που έδωσε στη δημοσιότητα το Υπουργείο Οικονομικών. Τον Δεκέμβριο «έκλεισε» στα 305 δις. ευρώ. Τον Μάρτιο του 2012 ήταν 280,3 δις. ευρώ δηλαδή σε 12 μήνες αυξήθηκε κατά 29 δις. ευρώ και είναι ελαφρά χαμηλότερο –παρά το «κούρεμα» από τα επίπεδα του Μαρτίου του 2010 όταν είχε διαμορφωθεί σε 310,3 δις. ευρώ⁷⁶.

⁷⁶ «Ελλάδα: Κρίση-Μνημόνιο», οικονομική εφημερίδα Capital, διαθέσιμο στο <http://www.capital.gr/NewsTheme.asp?id=1800853>

Η κυβέρνηση προσδοκά το 2013 πρωτογενές πλεόνασμα της γενικής κυβέρνησης 1,1 δισ. ευρώ ή 0,6% του ΑΕΠ, που σημαίνει ότι το χρέος της γενικής κυβέρνησης θα σημειώσει περαιτέρω άνοδο. Δεδομένου ότι το αναμενόμενο πρωτογενές πλεόνασμα των 1,1 δισ. ευρώ καλύπτει ελάχιστο μέρος των τόκων και καθόλου των χρεολυσίων, συνάγεται ότι το 2013 το δημόσιο χρέος της Ελλάδος θα παρουσιάσει αισθητή αύξηση. Πράγματι, το ΔΝΤ επισημαίνει ότι στην Ελλάδα την περίοδο 2012-2013 το χρέος της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ από 158,5% θα εκτοξευθεί σε 179,5%. Δηλαδή, την περίοδο 2012-2013 το δημόσιο χρέος της χώρας θα σημειώσει περαιτέρω αύξηση κατά 21,5 δισ. ευρώ, με αποτέλεσμα από 307 να αναρριχηθεί στα 328,5 δισ. ευρώ.

Η αναμενόμενη εντυπωσιακή άνοδος του δημοσίου χρέους κατά τη διάρκεια του 2013 οφείλεται σε «κρυφά δημοσιονομικά ελλείμματα» και σε παλαιά χρέη (ομόλογα) που λήγουν μέσα στο 2013, με συνέπεια η κάλυψή τους να γίνεται με νέο δανεισμό, δανεισμός ο οποίος αναλύεται λεπτομερώς στις σελίδες του Μνημονίου.

Δεδομένης της σφοδρότατης ύφεσης που διέρχεται η εθνική μας οικονομία μετά το 2008 και σε συνδυασμό με τα δυσβάστακτα μελλοντικά χρέη που απορρέουν από τις συμβάσεις των Μνημονίων, η οποιαδήποτε μεσομακροπρόθεσμη μείωση του δημοσίου χρέους θα απαιτούσε σε ορίζοντα εικοσαετίας την επίτευξη μέσω ρυθμών ανάπτυξης τουλάχιστον 5%. Κατ' αυτό τον τρόπο, το κράτος θα συγκέντρωνε τους αναγκαίους φορολογικούς πόρους, ώστε τα πρωτογενή πλεονάσματα να επαρκούσαν για την πολυπόθητη δραστική μείωση του κρατικού χρέους. Και τούτο με την προϋπόθεση ότι οι κυβερνήσεις θα νοικοκύρευαν τη δημόσια διοίκηση, θα κτυπούσαν στη ρίζα της τη διαφθορά και θα περιορίζαν δραστικά τις έκνομες παραοικονομικές δραστηριότητες (φοροδιαφυγή, λαθρεμπόριο, μίζες, ξέπλυμα χρήματος, εισφοροδιαφυγή κ.ά.)⁷⁷. Σενάριο, που μάλλον απέχει πολύ από τη λογική των κυβερνήσεων.

⁷⁷ «Μύθοι και αλήθειες για το πρωτογενές πλεόνασμα», Γ.Βάμβουκας, εφημερίδα Ελευθεροτυπία, διαθέσιμο στο <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=362973>

3.9 Η κρίση στις περιφέρειες της Ελλάδας

Η οικονομική κρίση που έπληξε την Ελλάδα είχε ως αποτέλεσμα να επηρεάσει την παραγωγική της βάση και το επίπεδο των εισοδημάτων των κατοίκων της. Εξαιτίας των μέτρων λιτότητας που επιβλήθηκαν στην Ελλάδα από τους δανειστές της (το Δ.Ν.Τ. και τους Ευρωπαϊκούς ομολόγους) αναπόφευκτα όλη η προσοχή δόθηκε στην χώρα κι όχι σε κάθε μία περιφέρεια ξεχωριστά. Εν τούτοις, οι επιδράσεις της κρίσης σε περιφερειακό επίπεδο είναι πολλαπλά έντονες. Αρχικά, οι συνθήκες που επικρατούσαν πριν την κρίση (μέγεθος αγοράς, γεωμορφολογία, πρόσβαση, φυσικοί πόροι κ.α.) διαφοροποιούνταν αρκετά ανάμεσα στις ελληνικές περιφέρειες. Έπειτα, τα μέτρα λιτότητας που εφαρμόστηκαν ήταν τα ίδια για όλες τις περιφέρειες χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ανισότητες που παρουσίαζαν. Κατά συνέπεια, οι επιπτώσεις αυτών των μέτρων διαφέρουν από περιφέρεια σε περιφέρεια. Τέλος, σε πολλές περιπτώσεις η εφαρμογή χωρικών πολιτικών εμποδίζεται σε χώρες που βρίσκονται σε δεινή οικονομική κατάσταση. Επομένως, η άνιση επίδραση της κρίσης είναι κατά κύριο λόγο απόρροια της ομοιογένειας των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν στις περιφέρειες χωρίς να ληφθούν υπόψη οι ανισότητες που τις χαρακτηρίζουν.

Τα μέτρα που επιβλήθηκαν στην Ελλάδα, όπως και στις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες, ήταν γεωγραφικά οριζόντια δηλαδή ήταν ίδια για όλες τις περιφέρειες και δεν έλαβαν υπόψη τους τις ανισότητες που αυτές παρουσίαζαν ως προς το εισόδημα, τις οικονομικές δυνατότητες, την ειδίκευση κ.α.. Αυτή η πρακτική, όμως, είχε ως συνέπεια την άνιση επίδραση της κρίσης στις ελληνικές περιφέρειες διότι, όπως αναφέραμε παραπάνω, η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από πολύπλευρες περιφερειακές ανισότητες. Αυτό μπορεί εύκολα να το διαπιστώσει κανείς εάν αναλογιστεί ότι το 40% του πληθυσμού της Ελλάδας είναι συγκεντρωμένο στην Αττική, όπως επίσης και το 50% του Α.Ε.Π. βρίσκεται εκεί. Επίσης, το μεγαλύτερο μέρος της βιομηχανικής δραστηριότητας έχει συγκεντρωθεί στην Αττική, ενώ οι υπόλοιπες περιφέρειες στηρίζονται κυρίως στον τουρισμό, στη γεωργία και στην ελαφριά βιομηχανία. Για παράδειγμα λαμβάνοντας υπόψη μας τα μέτρα που παρουσιάστηκαν παραπάνω μπορούμε να διαπιστώσουμε πως οι αγροτικές και οι

τουριστικές περιοχές θα πληγούν λιγότερο σε σχέση με αυτές που στηρίζονται στην βιομηχανία και στον δημόσιο τομέα.

Μία τέτοια τακτική, όπως είναι φυσικό, θα οδηγήσει αναπόφευκτα στην οικονομική συρρίκνωση των λιγότερο αναπτυγμένων περιφερειών. Αυτό επιτυγχάνεται και εξαιτίας των επιχειρήσεων και εξαιτίας των εργαζομένων. Ειδικότερα, οι επιχειρήσεις, οι οποίες δρουν με γνώμονα το συμφέρον τους, θα μειώσουν τις επενδύσεις τους σε περιφέρειες που χαρακτηρίζονται από χαμηλή ζήτηση, αδύναμη φυσική σύνδεση, έλλειψη ποικιλίας εργατικού δυναμικού και ανεπαρκείς υποδομές -οι επιπτώσεις αυτές μπορεί να μην είναι ανάλογες του βαθμού επίδρασης της κρίσης- και θα τις «μεταφέρουν» σε μητροπολιτικές περιοχές και κυρίως στην πρωτεύουσα, όπου εκεί κατοικεί μεγάλο μέρος του πληθυσμού και γενικά διαθέτει τα ακριβώς αντίθετα χαρακτηριστικά από αυτά των περιφερειών.

Επιπλέον, από την πλευρά των εργαζομένων, ισχύει κάτι παρόμοιο. Συγκεκριμένα, λόγω της υψηλής ανεργίας ένα μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού που διαθέτει τις ανάλογες δεξιότητες, μετακινείται στα μεγάλα αστικά κέντρα όπου εκεί υπάρχουν περισσότερες θέσεις απασχόλησης. Ως εκ τούτου η οικονομική δραστηριότητα συγκεντρώνεται στα μεγάλα αστικά κέντρα και οι περιφέρειες θα πληγούν περισσότερο από την ανεργία και από τις επιπτώσεις που η μετακίνηση του ενεργού εργατικού δυναμικού συνεπάγεται.

Συμπεραίνουμε από τα παραπάνω πως πρόκειται για μία κυκλική διαδικασία. Δηλαδή εάν ξεκινήσει μία τέτοια διαδικασία, οι λιγότερο επιτυχημένες περιφέρειες θα αποδυναμωθούν περισσότερο μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα διαιωνίζοντας έτσι τις περιφερειακές ανισότητες⁷⁸.

⁷⁸ Καρούλια Σ., Γακη Ε., Λαγός Δ., «Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: μια συγκριτική μελέτη», Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

4.1 Οι συνεταιρισμοί ως αντίδοτο στην κρίση

Η οικονομική κρίση είχε αρνητικές επιπτώσεις για την πλειοψηφία των επιχειρήσεων όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρώπη και σε ολόκληρο τον κόσμο, ωστόσο οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις παγκόσμια παρουσιάζουν ανθεκτικότητα σε αυτήν την κρίση. Οι χρηματοοικονομικοί συνεταιρισμοί παραμένουν οικονομικά εύρωστοι, οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί αναφέρουν αύξηση του κύκλου εργασιών, οι συνεταιρισμοί εργαζομένων βλέπουνε την ανάπτυξη δεδομένου ότι οι άνθρωποι επιλέγουν την συνεταιριστική μορφή επιχείρησης ως αυτή που ανταποκρίνεται στην νέα οικονομική πραγματικότητα, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί εξασφαλίζουν τη παρουσία στην αγορά των οικονομικών μονάδων που θα είχαν αδρανοποιηθεί από την ανταγωνιστική δύναμη των μεγάλων επιχειρήσεων κεφαλαίου, αξιοποιώντας τη διαπραγματευτική δύναμη και τις οικονομίες κλίμακας.

Σύμφωνα με την έκθεση του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (I.L.O.) «Απαντήσεις για την Παγκόσμια Οικονομική Κρίση – Η Ανθεκτικότητα του Συνεταιριστικού Επιχειρηματικού Μοντέλου σε Περιόδους Κρίσης» σήμερα όπως και σε παλιότερες οικονομικές κρίσεις, οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις ευημερούν και αυξάνουν τον κύκλο εργασιών τους, επιφέροντας διπλά οφέλη σύμφωνα με τον ρόλο που διαδραματίζουν, κοινωνικό και επιχειρηματικό. Ξεχωρίζουν οι αναφορές στην συμβολή των συνεταιριστικών επιχειρήσεων στην αναχαίτιση κρίσεων όπως, της μεγάλης Ύφεσης στην Αμερική του 1930, στην Γερμανία και την Ιαπωνία, αλλά και οι αναφορές στην Σουηδική και Φιλανδική κρίση κατά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης.

Ενδεικτικά η έκθεση αναφέρει για τις ευημερούσες οικονομίες της Γερμανίας, της Φινλανδίας και της Σουηδίας: «Η σοβαρή εμπειρία της ύφεσης στη Φινλανδία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, οδήγησε εν μέρει να ανέλθει η ανεργία πάνω από το 20%. Η απάντηση ήταν ένα «νέο κύμα» προώθησης και υποστήριξης των συνεταιρισμών εργαζομένων από το

Υπουργείο Εργασίας και το Φινλανδικό Συνεταιριστικό Κίνημα το οποίο οδήγησε στην σχεδίαση πάνω από 1.200 συνεταιρισμών εργασίας, επιτρέποντας να επιστρέψουν οι άνεργοι άνθρωποι στην εργασία. Στη Γερμανία, ο συνεταιρισμός είναι το επιχειρηματικό μοντέλο που φαίνεται να εξασφαλίζει την σταθερότητα και την ασφάλεια στις δύσκολες στιγμές, και επεκτείνεται σε νέα πεδία τα οποία εμπίπτουν με τομείς των ΜΜΕ. Υπάρχουν 8.000 συνεταιρισμοί με περίπου 20 εκατομμύρια μέλη ενώ 250 συνεταιρισμοί δημιουργήθηκαν το 2008, ένας αριθμός διπλάσιος από αυτούς που ξεκίνησαν το 2007.

Η Σουηδία διαθέτει ένα δίκτυο 25 συνεταιριστικών αναπτυξιακών οργανισμών που έχουν ως σκοπό την προώθηση των συνεταιρισμών εργαζομένων από το 1985. Μαζί υποστηρίζουν την εκκίνηση 200 με 400 νέων συνεταιρισμών κάθε χρόνο. Υπάρχουν περίπου 500 συνεταιρισμοί ως μέλη του Συνδέσμου, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι συνεταιρισμοί εργαζομένων. Ωστόσο, δεν περιορίζονται σε συνεταιρισμούς των εργαζομένων αλλά προωθούν και άλλους τύπους, όπως των καταναλωτών, των παραγωγών ή συνεταιρισμών πολλαπλών σκοπών. Συνολικά η Φινλανδική και η Σουηδική εμπειρία μπορεί να αναδείξει την δυναμική στην δημιουργία απασχόλησης μέσω των συνεταιρισμών»⁷⁹.

Αναφορικά με την Ελλάδα, ειδικά την εποχή αυτή της οικονομικής κρίσης, υπάρχει πεδίο για την ανάπτυξη συνεταιριστικών μορφών οργάνωσης. Η ύφεση και η αναιμική επιχειρηματική δραστηριότητα σε πολλούς τομείς δημιουργεί κενά, τα οποία θα μπορούσαν να γεμίσουν με πρωτοβουλίες παραγωγών, καταναλωτών, επαγγελματιών και εργαζομένων. Όπως οι συνεταιρισμοί «γεννήθηκαν» ταυτόχρονα με τη «γέννηση» του σύγχρονου καπιταλισμού, έτσι και τώρα η οικονομική κρίση είναι ταυτόχρονα μια τεράστια ευκαιρία για την αναγέννηση του συνεταιρισμού στην Ελλάδα.

⁷⁹ «Η ανθεκτικότητα του συνεταιριστικού επιχειρηματικού μοντέλου σε περιόδους κρίσης», Δίκτυο ΚΑΠΑ, διαθέσιμο στο www.diktio-kapa.dos.gr

4.2 Η συμβολή των συνεταιρισμών στην υπέρβαση της κρίσης στην Ευρώπη

Σύμφωνα με την Έκθεση της Επιτροπής Βιομηχανίας, Έρευνας και Ενέργειας σχετικά με τη συμβολή των συνεταιρισμών στην υπέρβαση της κρίσης 2012/2321(INI), το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επισημαίνει ότι οι συνεταιρισμοί, μαζί με άλλες επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας, διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο στην ευρωπαϊκή οικονομία, ιδιαίτερα σε εποχή κρίσης, συνδυάζοντας αποδοτικότητα και αλληλεγγύη, δημιουργώντας ποιοτικές θέσεις εργασίας, ενισχύοντας την κοινωνική, οικονομική και εδαφική συνοχή και δημιουργώντας κοινωνικό κεφάλαιο. Σημειώνει μάλιστα ότι στην ΕΕ οι συνεταιρισμοί αποκτούν όλο και μεγαλύτερη σπουδαιότητα κι ότι υπάρχουν κάπου 160.000 συνεταιριστικές επιχειρήσεις που ανήκουν σε 123 εκατομμύρια μέλη και παρέχουν 5,4 εκατομμύρια θέσεις εργασίας – συμπεριλαμβανομένων κάπου 50.000 συνεταιριστικών επιχειρήσεων στη βιομηχανία και στις υπηρεσίες, που παρέχουν 1,4 εκατομμύριο θέσεις εργασίας – κι ότι οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν κατά περίπου 5% κατά μέσον όρο στο ΑΕγχΠ κάθε κράτους μέλους.

Τα τελευταία έτη δημιουργήθηκαν πολλές εκατοντάδες συνεταιριστικές επιχειρήσεις στους τομείς της βιομηχανίας και των υπηρεσιών, ως αποτέλεσμα της αναδιάρθρωσης επιχειρήσεων που αντιμετώπιζαν κρίση ή ήταν χωρίς διαδοχή, σώζοντας έτσι και αναζωογονώντας τοπικές οικονομικές δραστηριότητες και θέσεις εργασίας. Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις των τομέων της βιομηχανίας και των υπηρεσιών επέδρασαν σημαντικά στην περιφερειακή ανάπτυξη ορισμένων από τις πιο βιομηχανικές περιοχές της ΕΕ.

Οι λεγόμενοι «κοινωνικοί» συνεταιρισμοί που ειδικεύονται στην ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας, παρέχουν θέσεις εργασίας σε πάνω από 30.000 άτομα με ειδικές ανάγκες ή που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση στους τομείς της βιομηχανίας και των υπηρεσιών. Οι συνεταιρισμοί αποτελούν μοντέλο για τους ανεξάρτητους εργαζομένους και τους ελεύθερους επαγγελματίες, και το μοντέλο αυτό έχει αναπτυχθεί σημαντικά σε νέους τομείς, όπως είναι π.χ. οι κοινωνικές και υγειονομικές υπηρεσίες, οι ψηφιακές υπηρεσίες και η υποστήριξη επιχειρήσεων αλλά και οι υπηρεσίες γενικού συμφέροντος, που παλαιότερα τις παρείχε ο δημόσιος

τομέας (π.χ. υπηρεσίες περιβάλλοντος και διαχείρισης φυσικών χώρων, εκπαίδευσης και πολιτισμού αλλά και παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές).

Οι συνεταιρισμοί διαδραματίζουν κατά συνέπεια πολύ σημαντικό ρόλο στην οικονομική, κοινωνική και βιώσιμη ανάπτυξη αλλά και την απασχόληση της ΕΕ, καθώς επίσης συμβάλλουν στην επίτευξη του στόχου της βιώσιμης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης των περιφερειακών και τοπικών κοινοτήτων. Πολλοί συνεταιρισμοί έχουν αποδειχθεί πολύ πιο ανθεκτικοί σε καιρούς κρίσης από ό, τι πολλές συμβατικές επιχειρήσεις, τόσο από άποψη ποσοστών απασχόλησης όσο και από άποψη αριθμού επιχειρήσεων που κλείνουν. Παρά την κρίση, δημιουργήθηκαν συνεταιρισμοί σε νέους και καινοτόμους τομείς, ενώ υπάρχουν σημαντικά στοιχεία που αποδεικνύουν αυτή την ανθεκτικότητα, ιδίως σε ό, τι αφορά τις συνεταιριστικές τράπεζες και τους συνεταιρισμούς των τομέων της βιομηχανίας και των υπηρεσιών (εργατικοί συνεταιρισμοί, κοινωνικοί συνεταιρισμοί, και συνεταιρισμοί μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων).

Η ανάπτυξη συνεταιρισμών έχει αποδείξει ότι μπορεί να ανταποκριθεί σε νέες ανάγκες και να προκαλέσει τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης καλύτερα απ' ό, τι άλλα μοντέλα, χάρη στη μεγάλη ικανότητά τους να προσαρμόζονται στις αλλαγές και να συντηρούν οικονομικές δραστηριότητες ακόμη κι όταν αυτές διατρέχουν κίνδυνο, συμβάλλοντας έτσι στη συνέχιση της αποστολής τους. Η αυξανόμενη σπουδαιότητα των «κοινοτικών συνεταιρισμών» έγκειται ιδίως σε απόμακρες και μειονεκτικές περιοχές, όπου επιτρέπουν την απευθείας συμμετοχή των πολιτών στην κάλυψη διαφόρων αναγκών όπως π.χ. στις κοινωνικές και υγειονομικές υπηρεσίες, στις εκπαιδευτικές υπηρεσίες, στις εμπορικές υπηρεσίες, στις επικοινωνίες κ.λπ.⁸⁰.

Συγκεκριμένα, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, ως φορείς κοινωνικής οικονομίας, έχουν αφετηρία την παραγωγή και αξιοποίηση του τοπικού προϊόντος και σημείο τερματισμού τη τοπική ανάπτυξη και την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής της χώρας. Ο αγροτικός χώρος στην Ελλάδα πάντοτε αποτελούσε έναν παραμελημένο τομέα ενδιαφέροντος. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί σήμερα, προβάλλονται ως αντίδοτο στην απαξίωση που υφίσταται η αγροτική κοινωνία, στην οπισθοδρόμηση των τοπικών αγροτικών κοινωνιών, στις κοινωνικές ανισότητες και στον κοινωνικό

⁸⁰ «Έκθεση της Επιτροπής Βιομηχανίας, Έρευνας και Ενέργειας σχετικά με τη συμβολή των συνεταιρισμών στην υπέρβαση της κρίσης 2012/2321(INI)», διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0222+0+DOC+XML+V0//EL>

αποκλεισμό ορισμένων κοινωνικών ομάδων, χαρακτηριστικά φαινόμενα που η εκτεταμένη οικονομική κρίση επιδεινώνει.

Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί έχουν αποδείξει την ικανότητά τους να αναλαμβάνουν την παραγωγή, την προμήθεια, το εμπόριο, τη διανομή των αγαθών και την πίστωση, με λίγα λόγια όλες τις οικονομικές λειτουργίες. Συνεπώς, η αναγκαιότητα οικοδόμησης τους σε περίοδο οικονομικής κρίσης και ανέχειας είναι κάτι παραπάνω από εμφανής.

4.3 Ο κοινωνικός χαρακτήρας των συνεταιρισμών

Οι συνεταιρισμοί είναι επιχειρήσεις ιδιοκτησίας των μελών τους. Ο απλούστερος τρόπος για να γίνει αυτό κατανοητό, είναι ότι συσσωρεύουν την αγοραστική δύναμη των ανθρώπων οι οποίοι από μόνοι τους μπορούν να επιτύχουν λίγα ή τίποτα, και με τον τρόπο αυτό παρέχουν τρόπους εξόδου από την φτώχεια και την ανέχεια. Το συνεταιριστικό μοντέλο διαχείρισης που βασίζεται στη συνιδιοκτησία, τη δημοκρατική συμμετοχή και τον έλεγχο από τα μέλη, καθώς και η ικανότητα των συνεταιρισμών να βασίζονται σε δικούς τους οικονομικούς πόρους και σε δικά τους δίκτυα υποστήριξης, τους καθιστά πιο ευέλικτους και καινοτόμους όταν καλούνται να διαχειριστούν τις αναδιαρθρώσεις σε βάθος χρόνου, αλλά και να δημιουργήσουν νέες επιχειρήσεις.

Η κρίση συνέβαλε ακόμη περισσότερο στην υιοθέτηση μακροπρόθεσμης προσέγγισης με στόχο την επίτευξη οικονομικής και κοινωνικής βιωσιμότητας για τα μέλη των συνεταιρισμών. Μια συνεταιριστική επιχείρηση δεν θα διστάσει να θυσιάσει την απόδοση του κεφαλαίου της προκειμένου να διατηρήσει την απασχόληση και τις επενδύσεις. Άλλο ένα βασικό χαρακτηριστικό της διαχείρισής τους είναι ότι οι συνεταιρισμοί διαθέτουν γερές βάσεις στην περιοχή όπου δραστηριοποιούνται. Αντίθετα από τον ιδιωτικό τομέα, δεν μετεγκαθίστανται, πράγμα το οποίο δεν είναι ασυμβίβαστο με την παγκοσμιοποίηση.

Ακριβώς επειδή οι συνεταιρισμοί έχουν βαθιές τοπικές ρίζες, ο ρόλος τους στις αγροτικές περιοχές αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία καθώς προωθούν τη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη, δημιουργούν νέες θέσεων εργασίας και επιδιώκουν, ως εκ τούτου, την επίτευξη στόχων γενικού συμφέροντος. Εφόσον η αναδιάρθρωση

πραγματοποιείται σε τοπικό επίπεδο, είναι σημαντικό να αξιοποιηθεί η εμπειρία των συνεταιρισμών για την αναζήτηση ενδεδειγμένων λύσεων. Στις αγροτικές περιοχές, οι συνεταιρισμοί διαφυλάσσουν την οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα, μειώνοντας έτσι και τη μετανάστευση.

Η τοπική τους εδραίωση και η εστίασή τους στα συμφέροντα των μελών τους (νοικοκυριά ή μικρές επιχειρήσεις) εξηγούν για ποιο λόγο οι συνεταιριστικές τράπεζες επέδειξαν ικανοποιητικές επιδόσεις κατά τη χρηματοπιστωτική κρίση. Επίσης, οι συνεταιριστικές τράπεζες εστιάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό τις δραστηριότητές τους στη βιώσιμη και κοινωνικά υπεύθυνη χρηματοδότηση. Η στάση τους αυτή ενισχύθηκε περαιτέρω από την τάση των πελατών να μεταφέρουν τις καταθέσεις και τα δάνειά τους από ιδιωτικές σε συνεταιριστικές τράπεζες.

Οι συνεταιρισμοί προασπίζουν την απασχόληση μέσω ενός μοντέλου εσωτερικής κινητικότητας σε συνδυασμό με τη διασφάλιση των θέσεων εργασίας. Οι συνεταιρισμοί εργαζομένων και κοινωνικών υπηρεσιών προτιμούν να προσαρμόζουν το ύψος των μισθών ή τον αριθμό των ωρών εργασίας παρά να περικόπτουν θέσεις εργασίας. Όποτε έχουν τη δυνατότητα, εσωτερικεύουν δραστηριότητες τις οποίες στο παρελθόν ανέθεταν σε εξωτερικούς συνεργάτες. Η ασφάλεια των θέσεων εργασίας ενισχύεται από την ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας εντός του ίδιου συνεταιριστικού δικτύου ή ομίλου. Το μοντέλο που αποσκοπεί στη δημιουργία συνθηκών ασφάλειας για τους εργαζομένους κατά τη διαδικασία μεταβίβασης της εκάστοτε επιχείρησης υποστηρίζεται από την επαγγελματική κατάρτιση, καθώς οι συνεταιρισμοί επικεντρώνονται στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού τους.

4.4 Η συμβολή των αγροτικών συνεταιρισμών στην τοπική ανάπτυξη και κοινωνική συνοχή

Η ανάγκη συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στην αναπτυξιακή διαδικασία και στη προσπάθεια διαχείρισης των αρνητικών συνεπειών της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης έχει αναγνωριστεί ευρύτατα. Προκύπτει έτσι η ανάγκη υποστήριξης και ώθησης της τοπικής ανάπτυξης ως διαδικασίας αντιμετώπισης των

οξυμένων προβλημάτων της φτώχειας, της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού, των κοινωνικών και οικονομικών διακρίσεων και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Ο αγροτικός χώρος επανέρχεται στις θεωρίες και πολιτικές ανάπτυξης και αναδεικνύεται σε καθοριστικό παράγοντα ανάπτυξης της χώρας. Στο χώρο αυτό, οι συνεταιρισμοί αναγορεύονται σε βασικό μοχλό ανάπτυξης και κινητήρια δύναμη που συνδυάζουν την οικονομική αποτελεσματικότητα και την κοινωνική ευαισθησία.

Η αγροτική κοινωνία χρησιμοποίησε το συνεταιριστικό θεσμό ευρέως για τον τεχνικό και κεφαλαιουχικό εξοπλισμό της και η αύξηση της αγροτικής παραγωγής εξασφάλισε επάρκεια αγροτικών προϊόντων τόσο στον Αγροτικό, όσο και στον Αστικό πληθυσμό της Ελλάδας, ενώ η παραγωγή αυτή συνετέλεσε σημαντικά στην ανάπτυξη και του δευτερογενούς τομέα. Οι γεωργικοί συνεταιρισμοί μεταπολεμικά και μέχρι το 1974 έδωσαν μεγάλες δυνατότητες στους αγρότες για τη δημιουργία εισοδήματος, ενώ παράλληλα συνέβαλαν στην υπέρβαση της παραδοσιακής καλλιέργειας, διευκόλυναν τα μέλη στην απόκτηση του αναγκαίου εξοπλισμού και έδωσαν ώθηση στην ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό της αγροτικής οικονομίας και κοινωνίας. Μετά το 1974 (μεταπολίτευση) οι κυβερνήσεις υποστήριξαν το συνεταιριστικό κίνημα και τη συνεταιριστική επιχειρηματικότητα και παρατηρήθηκε μεγάλη ανάπτυξη στην εκμετάλλευση ορισμένων προϊόντων (λάδι, καπνός, κρασιά, οπωροκηπευτικά γαλακτοκομικά, πτηνοτροφικά και παραδοσιακά προϊόντα).

Σήμερα, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί εξασφαλίζουν τη παρουσία στην αγορά των μικρών οικονομικών μονάδων, που θα είχαν αδρανοποιηθεί από την ανταγωνιστική δύναμη των μεγάλων επιχειρήσεων κεφαλαίου, αξιοποιώντας τη διαπραγματευτική δύναμη και τις οικονομίες κλίμακας. Πιο συγκεκριμένα, ένας αγροτικός συνεταιρισμός αποτελεί μια «οικονομική συμμαχία αγροτών» με στόχο να βελτιώσουν τη θέση τους στην αγορά, βελτιώνοντας τη διαπραγματευτική τους δύναμη, όπως και να μοιραστούν κόστη προβολής, διάθεσης, τυποποίησης κτλ. Το κοινωνικό όφελος που προκύπτει είναι η αποφυγή του κινδύνου της φτώχειας για αγροτικές οικογένειες με όλες τις ευεργετικές κοινωνικές συνέπειες που συνεπάγεται αυτό. Η λειτουργία των συνεταιρισμών με τη σύσταση δημοπρατηρίων απωθεί την εμφάνιση μεσαζόντων κατά την εμπορία των αγροτικών προϊόντων. Τα αγροτικά προϊόντα πωλούνται με δημοπρασία εξασφαλίζοντας ως ανταποδοτικό όφελος την

κατάργηση των μεσαζόντων και συνεπώς τη βελτίωση της τιμής τόσο για τον παραγωγό όσο και για τον τελικό καταναλωτή.

Επιπλέον, οι συνεταιρισμοί που λειτουργούν με κάθετη λογική οργάνωσης αναλαμβάνοντας δραστηριότητες όπως συγκέντρωση, επεξεργασία, μεταποίηση, τυποποίηση έως και εξαγωγή αγροτικών προϊόντων, απολαμβάνουν τα οφέλη της αυξημένης ποσότητας πώλησης τους μέσω μιας αποδοτικής συνεταιριστικής εμπορίας που εξασφαλίζει προϊόντα εξαιρετικής ποιότητας τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό. Η δράση τους αυτή παραμερίζει τις μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις και αναδεικνύει τους συνεταιρισμούς σε βασικό μοχλό τοπικής ανάπτυξης⁸¹.

Επίσης, οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις, με την οικονομική δραστηριότητα που αναπτύσσουν συμβάλλουν στην αύξηση του εθνικού προϊόντος, την αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου, τη περιφερειακή ανάπτυξη και τη προώθηση προγραμμάτων κοινωνικού χαρακτήρα.

✓ **Αύξηση του εθνικού προϊόντος:**

Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις, συμβάλλουν στην αύξηση του εθνικού προϊόντος και στη βελτίωση των άλλων οικονομικών δεικτών της χώρας. Για παράδειγμα, η χρηματοδότηση της γεωργίας συμβάλλει στην αύξηση της γεωργικής παραγωγής, η διάθεση των αγροτικών προϊόντων σε αγορές του εξωτερικού στη βελτίωση του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών και του ισοζυγίου πληρωμών, η απασχόληση εργατικού δυναμικού στη μείωση της ανεργίας, η συνεταιριστική παρέμβαση στον καταναλωτικό τομέα στη συγκράτηση των τιμών και συνεπώς στη μείωση του ρυθμού αύξησης του πληθωρισμού κ.λπ.

✓ **Αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου:**

Τα κέρδη των ιδιωτικών επιχειρήσεων διανέμονται στους μετόχους, ανάλογα με το ποσό που επενδύουν στην επιχείρηση, οι οποίοι συνήθως, είναι αριθμητικά ελάχιστοι. Στις συνεταιριστικές επιχειρήσεις τα πλεονάσματα που πραγματοποιούνται επιστρέφονται στα μέλη, είτε με τη μορφή χρημάτων, είτε με τη μορφή άλλων ωφελημάτων, ανάλογα με το μέγεθος της συνεργασίας τους με

⁸¹ «Κοινωνική οικονομία και κοινωνική συνοχή. Μελέτη περίπτωσης: Αγροτικοί συνεταιρισμοί Αργολίδας», Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης

αυτές. Παράλληλα, οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις ανακόπτουν τις μονοπωλιακές τάσεις που αναπτύσσονται στην αγορά ακόμα και σε συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού.

Επίσης, οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις διαθέτουν τα χρηματικά μέσα που έχουν στη διάθεση τους για την ικανοποίηση των αναγκών των μελών τους χωρίς καμιά διάκριση. Τούτο έχει ως αποτέλεσμα τη βελτίωση των εισοδημάτων των μελών και κυρίως εκείνων με τη χαμηλότερη οικονομική επιφάνεια.

✓ **Περιφερειακή ανάπτυξη:**

Η συμβολή των συνεταιριστικών κινημάτων στην περιφερειακή ανάπτυξη είναι μεγάλης σημασίας. Η ιδιωτική επιχείρηση επιλέγει τον τόπο δραστηριότητας της με μόνο κριτήριο την απόδοση των επενδύσεων στις οποίες θα προβεί. Συνεπώς, η εγκατάσταση στην περιφέρεια είναι συνήθως αντικοινωνική για τις ίδιες. Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις αντίθετα ιδρύονται τοπικά για να εξυπηρετήσουν τα μέλη τους, ή επιλέγουν τον τόπο εγκατάστασης τους με κριτήριο το οικονομικό συμφέρον των μελών τους. Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις έχουν από τη φύση τους τοπικό χαρακτήρα. Αναζητούν ευκαιρίες επένδυσης μόνο στη περιοχή τους και όχι σε όλη τη χώρα ή στο εξωτερικό. Κατά συνέπεια, τα κεφάλαια τους επενδύονται στην περιφέρεια και συμβάλλουν έτσι στην τοπική ανάπτυξη. Ορθά έχει διαπιστωθεί ότι οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις αποτελούν τους οικονομικούς και κοινωνικούς πνεύμονες της υπαίθρου.

✓ **Πρόωθηση προγραμμάτων κοινωνικού χαρακτήρα:**

Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις υιοθετούν προτάσεις των μελών τους ή εγκρίνουν πρωτοβουλίες της διοίκησης, οι οποίες έχουν έντονα κοινωνικό χαρακτήρα με τη στενότερη έννοια του όρου. Η προστασία του περιβάλλοντος, η ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων, η στήριξη του αθλητισμού, η καλλιέργεια των ηθικών αξιών στη νέα γενιά, η συμπαράσταση στους ανθρώπους της τρίτης ηλικίας, η οικονομική και ηθική ενίσχυση αναξιοπαθούντων ατόμων κ.λ.π. είναι μερικές από τις κατευθύνσεις της συνεταιριστικής κοινωνικής⁸².

⁸² Στοιχεία από την ιστοσελίδα του Δικτύου Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Περιφερειακής Ανάπτυξης (Δίκτυο Κ.Α.Π.Α.)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι περίοδοι κρίσης χαρακτηρίζονται από μεγάλους κινδύνους, αλλά και από μεγάλες ευκαιρίες. Η άποψη αυτή μπορεί να επαληθευτεί πλήρως στην περίπτωση της χώρα μας.

Η Ελλάδα, χαρακτηρίζεται ως μία χώρα καθαρά γεωργική, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του εδάφους και του πληθυσμού της ήταν ανέκαθεν γεωργικό. Τα δύο τελευταία χρόνια, η Ελλάδα καταβάλλει μία γιγαντιαία προσπάθεια αναδιάταξης της οικονομίας της μέσα από ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων.

Σε αυτήν την προσπάθεια πρωταρχικό ρόλο καλούνται να διαδραματίσουν οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, οι οποίοι ως φορείς κοινωνικής οικονομίας, έχουν αφετηρία την παραγωγή και αξιοποίηση του τοπικού προϊόντος και σημείο τερματισμού τη τοπική ανάπτυξη και την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής της χώρας. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί σήμερα, προβάλλονται ως αντίδοτο στις συνέπειες της οικονομικής κρίσης που μαστίζει τη χώρα μας. Η οικονομική κρίση οδηγεί σε επισφαλή εργασία, ανεργία, και τελικά φτώχεια που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό και κοινωνικές ανισότητες ανάμεσα στις περιφέρειες. Ο πληθωρισμός υπερδιπλασιάζεται. Η ακρίβεια εξελίσσεται σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα και η υψηλή ανεργία απειλεί σοβαρά τις κοινωνίες. Κατά τη διάρκεια της κρίσης οι τράπεζες εμφανίζουν προβλήματα. Η ρευστότητα μειώνεται λόγω των υψηλών επιτοκίων, είναι δύσκολη η λήψη δανείων. Η άνοδος των τιμών των εμπορευμάτων και των καυσίμων επιφέρουν ακρίβεια και μείωση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών με αποτέλεσμα να δημιουργείται πτώση της κατανάλωσης.

Το νέο περιβάλλον που διαμορφώνεται σήμερα περιλαμβάνει ένα μίγμα ευκαιριών και κινδύνων το οποίο δεν είναι ιδιαίτερα φιλικό προς τις αναπτυξιακά αδύναμες περιοχές με αποτέλεσμα να εντείνονται οι περιφερειακές ανισότητες. Το ίδιο ισχύει και για την Ελλάδα, που ακόμα και αν η χώρα έχει κάνει σημαντική πρόοδο, οι περιφερειακές ανισότητες παραμένουν έντονες. Συνεπώς, για να επιτευχθεί βιώσιμη ανάπτυξη ενός τόπου ή συγκεκριμένα μιας περιφέρειας, απαιτείται η άσκηση Περιφερειακής Πολιτικής. Οι λόγοι που επιβάλλουν την άσκηση της περιφερειακής πολιτικής δεν είναι μόνο οικονομικοί. Η πολιτική, ηθική, και ανθρωπιστική διάσταση του περιφερειακού προβλήματος κάνει ακόμη περισσότερο

αισθητή την ανάγκη για την αποφασιστική αντιμετώπισή του. Ρόλος της Περιφερειακής Πολιτικής είναι να ικανοποιήσει δύο στόχους: την οικονομική ανάπτυξη και την βελτίωση της κοινωνικής διανομής (διανομής εισοδήματος και πλούτου).

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι οι κρίσεις είναι μέρος του συστήματος. Είναι φυσικό επακόλουθο μιας οικονομίας η οποία βρίσκεται σε ακμή κάποια στιγμή να παρακμάσει και να ξεκινήσει πάλι από την αρχή. Το ζήτημα είναι να αναπτύσσονται μηχανισμοί αντιμετώπισης και υγιή, οργανωμένη δημοσιονομική πολιτική. Μια που τέτοιου είδους προσπάθειες μάλλον απέτυχαν παταγωδώς από τις εκάστοτε κυβερνήσεις μάλλον είναι ώρα να στραφούμε σε πρωτοβουλίες που εκφράζονται μέσω των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, όπως οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, θεμέλιο των οποίων αποτελεί το ανθρώπινο κεφάλαιο, η κοινωνική προσφορά και ζήτηση και η προώθηση του κοινωνικού κεφαλαίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Αλογοσκούφης Γ., (06/04/2013), «Προσδιοριστικοί παράγοντες συσσώρευσης δημοσίου χρέους στην Ελλάδα, 1975-2009»
2. Βαγιανός Δ., Βέττας Ν., Μεγήρ Κ., (5 Αυγούστου 2010), «Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία», διαθέσιμο στο <http://greekeconomistsforreform.com/>
3. Βάμβουκας Γ., 2003, «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Εκδόσεις Γ. Μπένου
4. Βάμβουκας Γ., (12/05/2013), «Μύθοι και αλήθειες για το πρωτογενές πλεόνασμα», Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, διαθέσιμο στο <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=362973>
5. Βαρουφάκης Γιάννης, 2011, *Κρίσης Λεξιλόγιο*, Εκδόσεις Ποταμός
6. Βιλιάρδος Β., *Οικονομία και Πολιτική*, διαθέσιμο στο <http://viliardos.capitalblogs.gr/search.asp>
7. Γεωργακόπουλος Θ., 2005, *Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*, Εκδόσεις Μπένου
8. Γουγουλιάς Δ., «Το συνεταιριστικό κίνημα», 09/03/2011, διαθέσιμο στο <http://www.larissanet.gr>
9. De Grauwe, 2003, *Τα οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης*, Εκδόσεις Παπαζήση
10. Gilpin Robert, 2002, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία*, Εκδόσεις Ποιότητα Princeton University Press
11. Guy Tchami, Συνεταιριστικό εγχειρίδιο για τις οργανώσεις εργαζομένων, 2010, Συνεταιριστικό Πρόγραμμα, Διεθνές Γραφείο Εργασίας Γενεύη, Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Περιφερειακής Ανάπτυξης (Δίκτυο Κ.Α.Π.Α.)
12. Καρούλια Σ., Γακη Ε., Λαγός Δ., «Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: μια συγκριτική μελέτη», Πανεπιστήμιο Αιγαίου
13. Κλήμης Α.Ν., 1985, «Οι συνεταιρισμοί στην Ελλάδα», τόμος Ι, Εκδόσεις Πιτσιλός
14. Κονσόλας Ν., «Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική. Γενική θεώρηση», 1985, Εκδόσεις Παπαζήση

15. Κόνσολας Ν., Παπαδασκαλόπουλος Α., Χριστοφάκης Μ., «Στρατηγικός σχεδιασμός και τοπική ανάπτυξη: Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης δήμου Ροδίων» διαθέσιμο στο <http://www.rhodes.gr/userfiles/f3d32225-c364-4819-aea4-00cf65c58887/ChristofakisManolis.pdf>
16. Κότιος Α., (Απρίλιος 2011), «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20
17. Κουλουκτσής Δ., «Η έννοια, ο στόχος, οι αξίες και αρχές του συνεταιριστικού θεσμού», εφημερίδα «Αγροτική Έκφραση», διαθέσιμο στο <http://www.thessaliki.gr/enot-news/2353>
18. Λιαργκόβας Π., Γιαννιάς Δ., Φωτόπουλος Γ., «Συγκλίσεις και αποκλίσεις της ποιότητας ζωής στην Ελλάδα:1960-2000» Μάιος 2003, Επιστημονικό περιοδικό «Αειχώρος», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, διαθέσιμο στο <http://www.aeihoros.gr/article/el/sugkliseis-kai-apokliseis-tis-poioutitas-zois-stin-ellada-1960-2000>
19. Λινάρδου Γ., «Ισχυροί όμιλοι οι συνεταιρισμοί στη Ευρώπη και στις ΗΠΑ», 18/09/2011, εφημερίδα Ελευθεροτυπία, διαθέσιμο στο <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=310635>
20. Μαγουλάς Κ., Βλιάμος Σ., 2008, «Περιφερειακή – Τοπική Ανάπτυξη», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, διαθέσιμο στο <http://repository.edulll.gr/edulll/>
21. Mankiw, G., 2002, *Μακροοικονομική Θεωρία*, Gutenberg
22. Μητούλα Ρόιδω, 2006, «Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση & Ανασυγκρότηση του ελληνικού Αστικού Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σταμούλης
23. Παπαγεωργίου Κ., 2004, «Βιώσιμη Συνεταιριστική Οικονομία», Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης
24. Παπαδασκαλόπουλος Α., 1995, «Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης», Εκδόσεις Παπαζήση
25. Πετράκος Γ., «Περιφερειακές ανισότητες και περιφερειακή πολιτική στην Ελλάδα», Μάιος 2004, Επιστημονικό περιοδικό «Αειχώρος», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, διαθέσιμο στο <http://www.aeihoros.gr/article/el/perifereiakes-anisotites-kai-perifereiaki-politiki-stin-ellada>

26. Σαρτζετάκης Ευτύχιος Σ., Παπανδρέου Ανδρέας Α., «Βιώσιμη Ανάπτυξη: Οικονομική Επιστήμη και Διεθνές Θεσμικό Πλαίσιο», Νοέμβριος 2002, διαθέσιμο στο <http://www.uom.gr/index.php>
27. Thirlwall A.P., «Μεγέθυνση και Ανάπτυξη», Τόμος Α', Έκτη αγγλική έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση 2001
28. «Βιώσιμη ανάπτυξη και βιωσιμότητα», Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, άρθρο διαθέσιμο στο <http://diocles.civil.duth.gr/main.html>
29. «Η ONE και το ευρώ», διαθέσιμο στο <http://europa.eu>
30. Holloway J., «Κρίση, Φετιχισμός, Ταξική Σύνθεση»
31. Wikipedia, «*Πτώχευση-χρεωκοπία κράτους: Τι σημαίνει, ποιες οι αιτίες και ποιες οι συνέπειες*», διαθέσιμο στο <http://www.eklogika.gr/page/greekcrisis/xreokopia-proxeysi>
32. «Οδηγός. Η ζωή μας μετά το τρίτο μνημόνιο», (11/02/2012), Το βήμα, Οικονομία, διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=483326>
33. «Πλαίσιο πολιτικής εντός της ONE», διαθέσιμο στο <http://www.ecb.int>
34. «Ελλάδα: Κρίση-Μνημόνιο», οικονομική εφημερίδα Capital, διαθέσιμο στο <http://www.capital.gr/NewsTheme.asp?id=1800853>
35. «Η ανθεκτικότητα του συνεταιριστικού επιχειρηματικού μοντέλου σε περιόδους κρίσης», Δίκτυο ΚΑΠΑ, διαθέσιμο στο www.diktio-kapa.dos.gr
36. «Έκθεση της Επιτροπής Βιομηχανίας, Έρευνας και Ενέργειας σχετικά με τη συμβολή των συνεταιρισμών στην υπέρβαση της κρίσης 2012/2321(INI)», διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0222+0+DOC+XML+V0//EL>
37. «Κοινωνική οικονομία και κοινωνική συνοχή. Μελέτη περίπτωσης: Αγροτικοί συνεταιρισμοί Αργολίδας», Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης

ΞΕΝΗ

38. Axel Dreher., «IMF Conditionality: Theory and Evidence», *Public Choice*, Vol. 141, No. 1/2 (Oct., 2009), pp. 233-267, διαθέσιμο στο <http://www.jstor.org>

39. Dogarawa Ahmad Bello, June 2010, «The Role of Cooperative Societies in Economic Development», MPRA Paper No. 23161, Ahmadu Bello University, Zaria-Nigeria διαθέσιμο στο <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/23161/>
40. Koroneos Christopher J., Rokos Dimitris, «Sustainable and Integrated Development—A Critical Analysis», Interdisciplinary Postgraduate Program ‘Environment and Development’, School of Rural and Surveying Engineering, National Technical University of Athens, Sustainability 2012, 4, 141-153; doi:10.3390/su4010141, available at <http://www.mdpi.com/journal/sustainability>

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://el.wikipedia.org>

<http://www.mdpi.com/>

<http://repository.edulll.gr/edulll/>

<http://www.diktio-kapa.dos.gr/>

<http://www.mdpi.com/>

<http://repository.edulll.gr/edulll/>

<http://www.diktio-kapa.dos.gr/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1:

Ιστορία του ελληνικού χρέους και των ελλειμμάτων(1999-σήμερα)

Πηγή: Eurostat

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Δημόσιο χρέος (δισεκατομμύρια €)	118.6	141.0	151.9	159.2	168.0	183.2	195.4	224.2	239.3	263.3	299.7	329.5	355.7
ποσοστό του ΑΕΠ (%)	94.9	104.4	104.7	102.6	98.3	99.8	101.2	107.5	107.2	112.9	129.7	148.3	170.6
Ανάπτυξη (%)	3.4	4.5	4.2	3.4	5.9	4.4	2.3	5.5	3.5	-0.2	-3.1	-4.9	-7.1
Έλλειμμα (% GDP)	3.1	3.7	4.5	4.8	5.7	7.6	5.5	5.7	6.5	9.8	15.6	10.7	9.4

2012 (προβλέψεις)	2013 (προβλέψεις)	2014 (προβλέψεις)
344.6	347.6	349.3
176.7	188.4	188.9
-6.0	-4.2	0.6
6.8	5.5	4.6

Πίνακας 2:**Ποσοστό ανεργίας (Ιανουάριος 2010 – Δεκέμβριος 2012)**

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

2010	Ιαν	Φεβρ	Μαρ	Απρ	Μαι	Ιουν	Ιουλ	Αυγ	Σεπτ	Οκτ	Νοεμ	Δεκ
	11.3	12.1	11.6	11.9	12.0	11.6	12.0	12.2	12.6	13.5	13.9	14.8
2011	Ιαν	Φεβρ	Μαρ	Απρ	Μαι	Ιουν	Ιουλ	Αυγ	Σεπτ	Οκτ	Νοεμ	Δεκ
	15.1	15.9	16.2	15.8	16.6	16.0	16.5	18.4	17.5	18.2	20.9	21.0
2012	Ιαν	Φεβρ	Μαρ	Απρ	Μαι	Ιουν	Ιουλ	Αυγ	Σεπτ	Οκτ	Νοεμ	Δεκ
	21.5	21.7	22.1	23.1	23.9	24.7	25.0	25.5	26.2	26.8		